

Rambynas

1 (21)
2022 m. birželis

Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2022 m. 1 (21)

Spaudos projektą „Rambynas – Mažosios Lietuvos etnoregiono savitumo išsaugojimui – 2022“ iš dalies finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Eugenijus Skipitis – leidinio sudarytojas

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Vytenis Almonaitis

Egidijus Bacevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“, AB „Vilkyškių pieninė“, Rasa ir Sigitas Stoniai; Pagėgių savivaldybės tarybos nariai: E. Kuturys, R. Kelneris, R. Valančienė, J. Žuklija, A. Zongailienė, R. Mažutis, R. Špečkauskas, A. Bušniauskas, V. Gorodeckis; Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai, 2021 m. parėmę draugiją 2 proc. pajamų mokesčiu, taip pat visi, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą „Rambynas“

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“

Viršelio nuotrauka. Ukrainos tragediją Mažoji Lietuva ir Karaliaučiaus kraštas jau išgyveno. Gumbinės apskrityje vykusios Nemerkiemio žudynės pasauliui apnuogino žiaurią ir antihumanišką akciją prieš Rytprūsių gyventojus. Raudonoji armija 1944 m. spalio 21 d. surengė skerdynes prieš beginklius civilius gyventojus. Tas pats 2022 m. pasikartojo Ukrainos mieste Bučoje ir Makarive netoli Kyjivo. Šlovė kovojantieji Ukrainai! E. Skipičio nuotrauka

TURINYS

Audinga LELIUKAITĖ Lietuvos kariuomenės karo žygiai į Vokiečių ordino užkariautą Skalvą XIII–XIV a.	2
Diana MILAŠAUSKIENĖ Rambyno regioniniam parkui – 30. Kraštovaizdžio kaita Rambyno apylinkėse ir galimybės jį pažinti	7
Linas TAMULYNAS, Darius KINIULIS Lauksargių akmuo: ar susigrąžinsime unikalų kultūros paveldo objektą	20
Egidijus BACEVIČIUS Žinutės pamario šukėse	26
Dr. Vytautas ČEPAS Skausmingas nevilties šešėlis	32
Roza ŠIKŠNIENĖ Prof. Dr. med. Arno Schulze Gyvenimo aprašymas „Führung und Bewahrung“ (Vedimas ir apsaugojimas)	37
Marina KULČINSKAJA Storoji liepa	48
Anatolijus JAKIMOVAS Rytprūsių afišose ir skrajutėse atgimsta įdomūs faktai	53
Zusammenfassung	61
Abstract	63

Birutė BALTRUŠAITYTĖ

*Vėlei lietus virš tų lygumų
šniokščia ir plauna asfaltą.
Skalviai, lietuj išmirkę,
bebalsėm burnom po beržų šaknimis
kūlauso.*

*Vėl negirdėtas, triukšmingas lietus,
lauksargiai apeina arimą,
ten į vakarus teką Nemunas,
ten į rytus-Jūra, karaklynai,
ilgas antras gyvenimas,
įsikibęs į beržo šaknis.*

*Lekiančio žirgo karčiai
išdraikę voratinklius pievoj,
šiltas rugpjūčio vakaras
rymo Rambyno viršūnėje,
išretėjęs Bitėnų kaimas
melžia karves temstant ant lauko.*

*Kol debesis neužėjo,
Kol žaibai neužliejo
Ančių, į vandenį brendančių,
Klausykime, gervės skrenda-
O, neramūs, ilgi šešėliai,
O, Nemunėli!*

Lietuvos kariuomenės karo žygiai į Vokiečių ordino užkariautą Skalvą XIII–XIV a.

Audinga LELIUKAITĖ

Kaunas

Įvadas

XIII a. pabaigoje Vokiečių ordinas pasiekė Nemuną, o kryžiuočiams pavaldus Livonijos ordinas baigė užkariauti Žiemgalą. Palei Lietuvos sienas nusitęsė du frontai. Iki tol vykę pavieniai susidūrimai, dažnai tolokai nuo Lietuvos, virto nuolatinio karu, o Lietuvos teritorija – ištisine šių kovų vieta. Neilgai trukus, Lietuvos kariuomenė ėmė rengti dažnus atsakomuosius karo žygius į Vokiečių ordino užkariautas baltų žemes, tarp jų – ir į Skalvą, kurią kryžiuočiai užkariavo iki maždaug 1278 m.

Pirmuosius Lietuvos kariuomenės veiksmus Ordino užkariauotose baltų genčių žemėse matome dar iki prasidedant nuolatiniam karui su kryžiuočiais (1283 m.). Pirmasis žygis buvo surengtas dar 1262 m., Didžiojo prūsų sukilimo metu. Lietuviai buvo priversti reaguoti į kasmet artėjančią ir vis didėjančią Ordino grėsmę. Ordinas pirmiausia žūtbūt siekė užkariauti Žemaitiją, o vėliau – ir visą Lietuvą, kurios valdovai siekė bet koku būdu sutrukdyti šiam kryžiuočių planui. Pradžioje retai vykę atsakomieji Lietuvos kariuomenės žygiai tapo vis dažnesni, kol didžiausią piką pasiekė valdant Algirdui ir Kęstučiui. Situacijos rimtumą rodo dažni atvejai, kai Lietuvos kariuomenės karo žygiams vadovaudavo patys valdovai. Visą

nagrinėjamą laikotarpį matyti, kaip skirtingų valdovų valdymo metais keičiasi Lietuvos kariuomenės žygių kryptys. Taip pat pastebima, kaip tam tikri kiekvieno laikmečio įvykiai lėmė Lietuvos kariuomenės žygių kiekį ir dažnumą į Ordino teritoriją.

Karo žygiai XIII–XIV a.

Nors nuolatinis karas su kryžiuočiais jau buvo prasidėjęs nuo 1283 m., Lietuvos valdovai neskubėjo į tai reaguoti kariniais veiksmais. Pirmieji atsakomieji lietuvių karo žygiai fiksuojami tik nuo 1289 m. Iki tų metų vienareikšmiškai populiariausia Lietuvos kariuomenės žygių kryptimi galėtume laikyti Sembą, kuri buvo pulta bent tris kartus (apie 1280–1281 m. rudenį, 1283 m. žiemą ir 1289 m. rudenį), tačiau nuo 1290 m. matome naują puolimų kryptį – pradedama rengti žygius į Skalvos žemę. Nuo tų metų buvo surengti iš eilės net keturi puolimai, įvykdyti per 5 metus. Žygiai buvo rengiami be jokios didesnės pertraukos – 1290 m. birželio 25 d., 1293 m., 1295 m. birželio 19 d. ir 1295 m. rudenį¹. Visi keturi puolimai buvo nukreipti tų pačių vietovių – Ragainės ir Skalvių pilių link.

1290 m. birželio 25 d. buvo žygiuota Ragainės pilies link, tačiau, kaip galima spręsti iš

kronikininko Petro Dusburgiečio įrašo, lietuviams nepavyko jos užpulti. Manoma, minėtoji pilis buvo pastatyta 1289 m., apie 2 km į pietryčius nuo dabartinio Nemano miestelio centro². 1293 m. žygio metu buvo pulta Skalvių pilis, nuo kurios pastatymo nebuvo praeję nė metai. Kaip rašoma kronikoje, lietuviams tąkart pavyko sudeginti Skalvių pilies papilį (pilis lokalizuojama ant Nemuno upės kairiojo šlaito, netoli Ragainės). 1295 m. Lietuvos kariuomenės puolimai aprašomi gana lakoniškai – birželio 19 d. buvo pulta sala palei Ragainės pilį, lietuviams pavyko pagrobti Ordino brolių žirgus ir galvijus; rudens žygio

metu buvo pridaryta daugiau žalos – lietuviai smarkiai nusiaubė Ragainės ir Skalvių pilies, sugriovė pilių papilius.

Galima pastebėti, kad Skalvos žemė kaip žygių kryptis XIV a. buvo pasirenkama vis rečiau. Kiek žinoma, XIV a. buvo surengti bent keturi žygiai į Skalvą – 1315 m. rugpjūčio 15 d., 1338 m. rugpjūčio 15 d., 1347 m. ir 1365 m. vasario 14 d.³ Net ir po ilgo laiko (bene 20 metų pertraukos nuo 1295 m.) daugelio žygių kryptis buvo išlaikoma ta pati – Ragainės ir Skalvių pilyms bei jų apylinkėms.

Anot vokiečių kronikininkų P. Dusburgiečio ir Vygando Marburgiečio, abi pilyms

Ragaine. Vario raizinytis iš Kristofa Hartknocho (Christoph Hartknoch) veikalo „Senoji ir naujoji Prūsija“ (Alt und neues Preussen), išleisto 1684 m., p. 409

Tad nurodomas 4000 Lietuvos kariuomenės skaičius, jei ir nėra visai tikslus, vis tik patvirtina žygio mastą.

Toliau kalbant apie šaltiniuose užfiksuotas Lietuvos kariuomenės pajėgas, galima teigti, kad iš pateiktų duomenų kronikose matome vykusį Lietuvos bendradarbiavimą su kitomis žemėmis ir gentimis. Vienas didžiausių lietuvių bendradarbiavimų žygiuose pastebimas su žemaičių etnine grupe. Pastarųjų bendri žygiai į Skalvą fiksuojami 1315 m. rugpjūčio 15 d. ir 1338 m. vasario 15 d.¹⁶ Būtent šių žygių metu yra aiškiai įvardijamas žemaičių prisidėjimas prie

Lietuvos kariuomenės žygių. Kitų žygių atvejų, pavyzdžiui, 1290 m. birželio 25 d. ir 1295 m. birželio 19 d., Lietuvos kariuomenė yra apibūdinama žodžiais: „lietuviai“, „Lietuvos vyrai“ ir „lietuvių kariuomenė“, o 1295 m. rudens žygyje Lietuvos kariuomenės dalyvavimas išvis nėra fiksuojamas. Apskritai kalbant, daugeliu atveju, aprašant Lietuvos kariuomenės žygius į Ordino užkariautas baltų genčių žemes, kariuomenė dažniausiai yra įvardijama „stabmeldžiais“, „vyrais“, „barbarų pulkais“, „palyda“, „būriais“ ir panašiai, iš ko nuspręsti kariuomenės sudėties paprasčiausiai neįmanoma.

LITERATŪRA

1. Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika (Vilnius: Vaga, 1985), p. 223; 230–231; 235.
2. Ten pat, p. 402.
3. Ten pat, p. 265–266; Vygandas Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika (Vilnius: Vaga, 1999), p. 86; 97; 129–130.
4. Lietuvos metraštis: Bychovco kronika (Vilnius: Vaga, 1971), p. 68.
5. V. Marburgiečio kronikoje nurodoma, kad buvo pultos dvi pilys, tačiau kronikininkas tepamini tik Kastryčių pilį. Visgi kronikos paaiškinimuose Rita Trimonienė ir Kęstutis Gudmantas nurodo, kad Gdanskio kronikininkas Kasparas Šiucas (Caspar Schütz) savo veikale yra užfiksavęs antrąją pulką pilį – Spitrę (Splyten); Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. IV (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009), p. 521.
6. Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika, p. 130.
7. Vytenis Almonaitis ir Junona Almonaitienė, Šiaurės Skalva: keliautojo po Pagėgių kraštą žinynas, 3-asis leid. (Kaunas: Keliautojo žinynas, 2015), p. 16.
8. Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, p. 265–266.
9. Alvydas Nikžentaitis, Nuo Daumanto iki Gedimino. Ilikrikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai (Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 1996), p. 13.
10. Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, p. 259.
11. Alvydas Nikžentaitis, Gediminas (Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989), p. 20.
12. Antanas Kučinskis, Kęstutis (Vilnius: Mokslo, 1988) p. 62.
13. Ten pat, p. 76.
14. Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, p. 223.
15. Hartmut Boockmann, Vokiečių ordinas: XII jo istorijos skyrių (Vilnius: Aidai, 2003), p. 87.
16. Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, 265–266; Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika, p. 86.

Rambyno regioniniam parkui – 30. Kraštovaizdžio kaita Rambyno apylinkėse ir galimybės jį pažinti

Diana MILAŠAUSKIENĖ

Bitėnai

Likimas lėmė

Gyvenime nieko nėra atsitiktinio. Atsirandame tam tikroje vietoje tam tikru laiku, kad atliktume tam tikrus darbus. Taip jau likimas lėmė, kad XX–XXI amžių sandūroje apie 2000-uosius, kai Vilniuje buvo priimami sprendimai dėl Rambyno regioninio parko direkcijos įsteigimo, jau gyvenau Pagėgių krašte. Rambyno apylinkėse iki tol teko lankytis keletą kartų ir ši vietovė visada atrodė kažkokia ypatinga, verčianti suklusti.

Pirmi išpūdžiai lydėjo dar nuo nepriklausomybės atgavimo laikų, kai 1988 m., būdami studentai, su vyru Viktoru dalyvavome Sauliaus Griciaus suorganizuoto ekologinio žygio Nemuno upe dalyvių mitinge ant Rambyno kalno ir nedrąsiai mojavome slapta pasisiūta Lietuvos trispalve. Vėliau nedidukams savo vaikams norėjome parodyti gamtos stebuklą – Raganų eglę, iki kurios tada be aulinių batų pribristi buvo neįmanoma. Keletą kartų su šeima grybavome Šereiklaukio girioje ir gėrėjomės išpūdinga gamta. Man, kaip miškininkei, ypač didingai atrodė brandūs medynai, ypač kartu augantys pušys ir ąžuolai, nors teoriškai taip neturėtų būti. Dar keletą kartų nuo 1994 iki 1998 metų buvau atvykusi ant Rambyno kalno su Rukų bažnyčios

choru ir tuometiniu klebonu Petru Šiuriu bei Pagėgių ir Klaipėdos jaunimu švęsti Joninių.

Kadangi buvau baigusi miškininkystės studijas tuometinėje Lietuvos žemės ūkio akademijoje ir baigiamąjį darbą parengusi apie rekreacinį miškų tvarkymą, natūralu, kad, lankydamosi Rambyno apylinkėse, pastebėjau griūvantį Rambyno kalną ir tai, kad žmonės šią vietą lanko stichiškai, dar labiau ją griaudami, kad nėra jokios infrastruktūros, informacijos. Nejučia modeliačiau, kaip galėtų atrodyti ši vieta, jei ją profesionaliai pritaikytume žmonių lankymui.

2000 m. buvo įkurta Pagėgių savivaldybė, o tų pačių metų antroje pusėje iš vieno savivaldybės valdininko sužinojau apie tai, kad vyks konkursas į naujai krašte steigiamos įstaigos – Rambyno regioninio parko direkcijos – vadovo pareigas. Direkcija buvo įsteigta 2001 metų sausio 1 dieną. Likimas lėmė, kad pradėjau eiti vadovo pareigas šioje įstaigoje ir tarnauti Lietuvai. Dirbau jose iki 2022 metų.

Užaugusi gamtos apsuptyje, kalvotoje Žemaitijoje, nuo vaikystės mėgau erdvę, plačius gamtos peizažus. Tačiau tik pradėjusi dirbti Rambyno regioniniame parke, susipažinusi su Lietuvos saugomų teritorijų sistema ir jos tikslais, sužinojau, kad kraštovaizdžiu galima ne tik gėrėtis, bet ir tikslingai jį keisti – nesugadinant,

o švelniai išryškinant svarbiausius elementus. Šis straipsnis apie tai, ką pasisėkė išsaugoti, o ką švelniai paryškinti Rambyno regioninio parko kraštovaizdyje per 21 metus.

Geografinės, geologinės, gamtinės, istorinės sąlygos

Rambyno regioninis parkas (4786 ha) yra Mažosios Lietuvos etnokultūriniame regione. Jis įsteigtas 1992 m. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sprendimu Nemuno žemupio kraštovaizdžiui, jo gamtinei ekosistemai bei kultūros paveldo vertybėms išsaugoti. 1960 m. įsteigtas Rambyno kraštovaizdžio draustinis, kuriame buvo saugomos išskirtinai gamtinės Rambyno apylinkės. Rambyno regioniniame parke kaip kompleksinėje saugomoje teritorijoje integruota gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio apsauga – su 8 kaimais ir Vilkyškių miestelio dalimi.

Regioninio parko gamtinio kraštovaizdžio struktūrą lemia Nemuno slėnis Ragainės vingyje ir Vilkyškių moreninis kalvagūbris. **Slėnių kraštovaizdžiui** priskiriamas Nemuno žemupio slėnis žemiau Jūros žiočių, pereinantis į deltai būdingą slėnį – Ragainės vingį su aiškiai išreikštais žiogiais – senvaginiais ežerais, rytiniu regioninio parko pakraščiu driekiasi Jūros senslėnis, atsiveriantis į Nemuno slėnį. Vilkyškių moreninis gūbrys atstovauja **kalvotam kraštovaizdžiui**. Nuo gūbrio atsiveria plačios panoramos. **Lygumų kraštovaizdis** užima vakarinę regioninio parko dalį. Čia plyti molinga banguota lyguma.

Šio regioninio parko kraštovaizdžio pagrindą sudaro du savo prigimtimi labai skirtingi reljefo dariniai: iškilius Vilkyškių kalvagūbris ir Ragainės pralauža – Nemuno slėnio atkarpa, kur kažkada prasigraūžę ledyno tirpsmo vandenys, sutrumpindami sau kelią į Baltijos jūrą, padalijo kalvagūbrį į dvi dalis: šiaurinę dešiniajame ir pietinę kairiajame Nemuno krante. Be šių reljefo darinių Rambyno regioniniame parke aptinkamos įprastos kalvos, keimai, dubumos.

Rambyno regioninis parkas hidrografiniu požiūriu yra taip pat ypatingoje Nemuno slėnio vietoje – Nemuno žemupyje, ties Nemuno ir Jūros santaka. Būdinga šios teritorijos ypatybė – periodiškai Nemuno ir Jūros upių potvyniai, užliejantys didelius slėnio plotus. Regioniniame parke saugoma 14,5 km ilgio Nemuno vagos atkarpa, taip pat nedideli

upeliai: Lankupė, Skriaudupis, Žiogis ir Bitė. Jūros upė tik ribojasi su regioniniu parku.

Pietinėje regioninio parko dalyje Nemunas daro vaizdingą, taisyklingos formos, į pietus išgaubtą Ragainės vingį. Visame slėnyje palei Nemuną driekiasi salpa. Aukštesnėje salpos dalyje tipiški senvaginiai Bitežerio ir Merguvos ežerai byloja poledynmečiu čia buvus upės vagą.

Aukščiausios pietinės Vilkyškių kalvagūbrio dalies paviršius smulkiai kalvotas, o Kopolykalnis virš jūros lygio yra iškilęs net 74,8 metrus. Rytinės Vilkyškių kalvagūbrio dalies reljefas, suformuotas skirtingų geologinių procesų, yra labai įvairus. Absoliutus jo kalvų aukštis siekia 60 m. Vakarinis kalvagūbrio pasagos formos lankas gerokai žemesnis. Aukščiausias čia 41 m virš Nemuno iškilęs Rambyno kalnas, kurio absoliutus aukštis – 45,8 m. Ši daugiausia iš smėlingų nuogulų sudaryta gūbrio dalis labiausiai pakeista tirpstančio ledyno pakraštyje tyvuliavusio baseino. Šis kalvagūbrio fragmentas buvo nuskalautas ir išliko tik kelios salų tipo kalvos, tarp jų Rambynas. Rambyno kalnas jau istoriniais laikais buvo stipriai nuardytas Nemuno erozinės veiklos ir nuošliaužų, tad iki šių dienų išliko tik šiaurinis kalvos pakraštys (VĮ GPF, 2018).

Regioniniame parke vyrauja **natūralus miškingas gamtinis** kraštovaizdis. Jis apima pietinę Vilkyškių gūbrio atkarpą su Šereiklaukio mišku. **Mišraus pobūdžio miškingas, mažai sukultūrintas** kraštovaizdis užima šiaurvakarinę regioninio parko dalį. **Miškingas agrarinis** kraštovaizdis plyti Bardėnų ir Bitėnų kaimų apylinkėse. **Sukultūrintas agrarinis** kraštovaizdis užima Nemuno ir Jūros upių slėnius, **iš dalies urbanizuotas** kraštovaizdis vyrauja šiaurinėje regioninio parko dalyje, apimdamas Vilkyškių miestelio apylinkes, o pačiuose Vilkyškiuose vyrauja **urbanizuotas kraštovaizdis** su išskirtinius bruožus išsaugojusiu senamiesčiu. Svarbiausi jo akcentai – miestelio centre ant kalvos stovinti Vilkyškių dvaro sodyba, evangelikų-liuteronų bažnyčios pastatų kompleksas (VĮ GPF, 2018) ir visą miestelį perskrodžiantis kelias su daugybe posūkių.

Žvelgiant į kelių šimtmečių Pagėgių ir jų apylinkių istoriją, akivaizdu, kad nuo pat Vokiečių ordino įsitvirtinimo XIII amžiuje kraštas pateko ir iki XX a. pradžios išliko vokiškos / prūsijos valstybinės, ekonominės, kultūrinės įtakos sferoje. <>Pagėgiai ir aplinkinės vietovės, kaip ir visas Klaipėdos kraštas, yra savitas

istorijos paženklintas regionas. Važiuodami keliais, jau iš tolo pastebėsime raudonplyčių bažnyčių, anuometinių mokyklų, pašto agentūrų statinius. Laukuose pūpsančiuose medžių ir krūmų miškeluose aptiksime senąsias evangelikų-liuteronų kapines (POCYTĖ, 2011).

Kaip pabrėžė net svetimšaliai tyrinėtojai – gražiais senaisiais laikais šioje vietoje gyveno lietuvininkai. Savita jų statyba darė poveikį kaimyniniams kraštams, o ir pati patyrė išorės įtaką. Senosios gyvenvietės apdairiai taikėsi prie gamtos, pasižyminčios vandenių gausa. Kūrėsi sodybos, plito laisvo plano gyvenvietės, orientuotos į patogų gyvenimą ir darnų sambūvį su aplinka. Krašte griežtų formų nebuvo, tad kaimų sandara labiausiai priklausė nuo gamtos. Vėliau dalis sodybų perstatytos pagal geometrinį stačiakampio planą – vakarietišką pavyzdį ir valdžios nurodymus, tačiau išlaikė funkcinių erdvių padalijimą, želdinių gausą.

Po Antrojo pasaulinio karo kraštas ypatinai nukentėjo. Dauguma vietinių gyventojų žuvo karo sumaištyje arba pasitraukė į vakarus ir visam laikui paliko savo sodybas. Į jas

atsikėlė nauji gyventojai iš kitų Lietuvos vietovių. Sovietmečiu daugybė sodybų sunyko – buvo tiesiog nuardytos kuriai arba nugyventos ir paliktos, o vėliau laikas jas sunaikino visai. Ypač nukentėjo mediniai sodybų pastatai. Dvarų sodybos nyko dėl valdžios priešiškos politikos dvarams, nes anksčiau šias valdė vokiečių kilmės savininkai. Dvarų sodybų pastatai perstatyti ir paversti fermų kompleksais. Bažnyčios, nugriovus bokštus, paverstos sandėliais, kapinės apleistos ir išvogtos. Ant Rambyno kalno pastatyta didžiulė estrada ir per Jonines pradėta švęsti masinė jaunimo šventė. Sunaikinta dauguma vienkiamų sodybų, nutiesiant naujus kelius vietose, kur jų nebuvo (kaip pavyzdžiui, nuo Bitėnų iki Šereiklaukio per Nemuno užliejamas lankas), pakeistas gyvenviečių centrų išplanavimas (Bitėnai, Opstainiai). Pastatyta daugybė naujų, didžiulių kolektyvizuotam žemės ūkiui reikalingų statinių: ferminių pastatų, sandėlių, žolės miltų gamybos įrenginių, fermų. Bitėnus ir Nemuną perskrodė aukštos įtampos antžeminė elektros linija į Rusiją. Šereiklaukio girioje sunyko dvaro palivarko sodyba

Rambyno regioninio parko direkcijos adm. pastatas ir lankytojų centras, 2013. Nuotrauka D. Milašauskienės

(Dalnica), nugriauta dvarininkų koplyčia ant Koplyčkalnio ir apleistos dvarininkų kapinės. Nuleistas Šereiklaukio dvaro tvenkinys, sunyko dvaro malūnas, neprižiūrimi nyksta rūsys, arklidė, parkas, medžių alėjos, Pempynės dvaro pastatai. Opstainių ir Raudondvario dvarai visiškai sunaikinti – juos liudija tik istoriniai šaltiniai ir dvaro želdinių likučiai. Dar labiau naikinimo procesai paspartėjo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Buvo padaryta esminė klaida privatizuojant dvarų pastatus butais, kas lėmė dar didesnę jų nykimą. Tokią kraštovaizdžio situaciją paveldėjo 1992 m. įsteigtas Rambyno regioninis parkas ir tik po 10-mečio 2001 m. Bitėnuose pradėjusi dirbti Rambyno regioninio parko direkcija.

Kraštovaizdžio ir jo elementų apsauga, kol nebuvo planavimo dokumentų

Iki pirmojo regioninio parko tvarkymo plano parengimo (2005 m.) Rambyno regioninio parko direkcija jau buvo atlikusi nemaža darbų, susijusių su vertybių apsauga ir kraštovaizdžio tvarkymu.

2001 metais nebuvo labai aišku, nuo ko pradėti – reikėjo susigaudyti situacijoje, pradėti rūpintis labiausiai pažeistais ir vertingiausiais, o dėl to svarbiausiais, kraštovaizdžio elementais. Tai buvo stipriai erozijos pažeistas priešavarinės būklės Rambyno kalnas – nacionalinės reikšmės kultūros paveldo objektas (geotopas), davęs vardą regioniniam parkui, ir išpūdingas, bet tada mažai kam žinomas ir glūdžiame miške sunkiai prieinamas botaninis gamtos paminklas „Raganų eglė“, gamtinė kaimiškojo kraštovaizdžio įžymybė – Bitėnų baltųjų gandrų kolonija ir 4 kalvų geomorfologinis darinys (keimas) prie Bitės upelio. Kadangi nebuvo nei turtingi, nei dideli, iš karto ieškojome partnerių, bendradarbių, kuriems tai rūpėtų, ir finansinių šaltinių, kurių dėka galėtume planuoti didesnės apimties kraštovaizdžio elementų apsaugos ir tvarkymo darbus. Pradėti rengti ir įgyvendinti nacionalinių ir tarptautinių programų finansuojami projektai. 2002–2004 m. bendradarbiaujant su LR Kultūros ir Aplinkos ministerijomis, Šilutės miškų urėdijos su tvarkyta priešavarinė Rambyno kalno šlaito būklė, įrengti pirmieji apsauginiai kalno eroziją stabdantys laiptai. Pirmą kartą plačiau atvertas išpūdingas vaizdas į Nemuno upę ir kitame krante tolumoje dunksantį Tilžės

piliakalnį (vadinamą Vorpiliu) bei Mažosios Lietuvos istorijoje labai svarbų Tilžės miestą. Platesni kalno šlaitai tuomet dar liko apaugę medžiais, savo šaknimis saugančiais kalną nuo didesnių griūčių. 2003–2005 m. direkcija drauge su Pagėgių savivaldybės administracija įgyvendino 3 Phare programos projektus, kuriais siekta apsaugoti ir pritaikyti pažinimui svarbiausias Rambyno regioninio parko vertybes. Parengtas Rambyno kalno detalusis planas, leidęs tikslingai apsaugoti tuo metu labiausiai lankomą parko kraštovaizdžio objektą – Rambyno kalną, sureguliuoti čia pakankamai stichiškai vykstančias Joninių šventes ir gausius lankytojų srautus Rambyno kalno aplinkoje. Rambyno kraštovaizdžio draustinyje įrengti pirmieji du pėsčiųjų takai – Gamtos takas ir Pramogų takas, leidę lankytojams susipažinti su svarbiausiais Rambyno kraštovaizdžio draustinio elementais: gyvąja gamta, reljefu, hidrografiniais elementais. Tai buvo pirmieji takai parke, kuriuos kuriant bei įrengiant nebuvo išvengta ir klaidų, iš kurių vėliau mokėmės (pastaruoju metu pirmųjų takų infrastruktūrai fiziškai ir morališkai nusidėvėjus, jie modifikuoti, įrengiant pėsčiųjų trasą, sujungiančią svarbiausias Rambyno kraštovaizdžio draustinio vertybes ir papildant ją patogiomis apžvalgos vietomis su aktualia informacija). 2003 m. pirmą kartą suremontuotas kelias bei nutiestas pirmasis priėjimo takas botaninio gamtos paminklo „Raganų eglė“ link sudarė galimybę šį unikalų gyvosios gamtos paveldo objektą pažinti platesniam visuomenės ratui, bet kartu įgalino juo labiau rūpintis. Netoli M. Jankaus muziejaus per Bitės upelį įrengtas pirmasis lieptas ir pirmoji apžvalgos vieta ant išraiškingos kalvos (Bitėnų keimo), kas leido apžvelgti šią geomorfologinę įdomybę ir Nemuno-Bitės upių santakoje išsibarsčiusio kupetinio Bitėnų kaimo kraštovaizdį. Tuo laiku pasirengta visų 3 parko piliakalnių (Šereiklaukio, Opstainių I (Vilkyškių), Opstainių II ir didesnės apimties Rambyno kalno) tvarkymui – atlikti žvalgomieji archeologiniai ir topografiniai tyrimai, parengta tvarkymo techninė dokumentacija. Buvo padėti pagrindai ryškiausių kraštovaizdžio struktūroje kultūros paveldo objektų – piliakalnių – tvarkymui. Tuomet pasirengta Rambyno regioninio parko lankytojų centro įrengimui Rambyno kraštovaizdžio draustinyje esančioje istorinėje sodyboje, kur tarpukaryje veikė G. Volbergo restoranas: parengtas

detalusis sodybos sklypo planas, pastatų rekonstrukcijos techninis projektas, vidaus apdailos ir parko paveldo vertybių ekspozicijos įrengimo projektas.

Svarbiausios Rambyno regioninio parko kraštovaizdžio raidos kryptys parko tvarkymo plane

2005 m. lapkričio 21 d. tapo istorine diena Rambyno regioniniam parkui. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino pirmąjį Rambyno regioninio parko tvarkymo planą, kurio sprendiniai numatė aiškias, mokslu pagrįstas kryptis regioninio parko kraštovaizdžio apsaugos ir tvarkymo srityje. Rambyno regioniniame parke buvo išskirtos kraštovaizdžio tvarkymo zonos, leidusios tikslingai veikti tvarkant kraštovaizdį gamtos ir kultūros paveldo objektų aplinkoje, miškų, žemės ūkio, gyvenamosios, visuomeninės, edukacinės, vandens ir rekreacinės tikslinės paskirties teritorijose. Numatytos gamtotvarkos, kultūros paveldo tvarkymo priemonės, aptarti atskirų kultūrinių kraštovaizdžio (tokių kaip piliakalnių, laidojimo vietų), architektūrinių, urbanistinių vertybių tvarkymo būdai. Numatytos regioninio parko rekreacinio ir ūkinio naudojimo kryptys, gyvenviečių ir infrastruktūros plėtra, galinti tiesiogiai vienaip ar

kitaip paveikti parko kraštovaizdį. Numatyta pirmaeilų darbų programa, kurioje svarbiausi akcentai, susiję su kraštovaizdžio tvarkymu ir pažinimu, buvo Rambyno alkakalnio, Šereiklaukio, Opstainių I (Vilkyškių) ir Opstainių II piliakalnių sutvarkymas pritaikant lankymui, Vilkyškių gūbrio želdinių optimizavimas, parko dvarų kompleksinis tvarkymas, beužaugančių lankų Ragainės vingyje reguliarius šienavimas, buvusių vienkiemių, ypač jų vietų Šereiklaukio miške, apsaugojimas nuo užžėlimo mišku, apžvalgos vietų su būtiniausia infrastruktūra įrengimas vaizdingiausiose regioninio parko vietose (VĮ VMI, 2004)

Rambyno regioninio parke tuo laikotarpiu išryškėjo problematika, susijusi su atnaujinamais, remontuojamais, statomais kaimo sodybų statiniais, veikiančiais kaimiškąjį parko kraštovaizdį. Ypač svarbu buvo vykdyti aiškinamąjį darbą parko bendruomenėms dėl tradicinės Mažosios Lietuvos regiono architektūros ir jos elementų taikymo tvarkant savo sodybas. Tam labai pasitarnavo 2006–2008 m. vykdytas PAF MPP (Pasaulio aplinkos fondo Mažųjų projektų programa) projektas „Baltųjų gandrų apsauga Rambyno regioniniame parke, ugdant gyventojų aplinkosauginį sąmoningumą ir telkiant kaimo bendruomenes“, kurio metu ne tik vykdyta daug įvairiausių veiklų su bendruomenėmis, ugdant

Prikelta naujam gyvenimui Bardėnų mokykla. Nuotrauka D. Milašauskienės

Prikelta naujam gyvenimui Šereiklaukio k. mokykla. Nuotrauka D. Milašauskienės

Atnaujintas Šereiklaukio k. mokyklos sodybos ūkinis pastatas, 2017 m. Nuotrauka S. Kruopio

Prikeltos naujam gyvenimui Vilkyškių dvaro arklidės. Nuotrauka I. Meirės

Atnaujinti Vilkyškių dvaro pastatai. Nuotrauka D. Milašauskienės

jų sąmoningumą, bet ir atkreiptas dėmesys į baltųjų gandrų populiacijos, kaip gamtinio kraštovaizdžio elemento kaimiškajame kraštovaizdyje, būklę: suremontuoti gyventojų sodybose esantys gandrų žirgeliai, apie kelio-lika sodybų pastatų papuošta vėjalentėmis su tradiciniais žirgeliais.

Kita didelė parko kraštovaizdžio problema buvo jo užterštumas nuo sovietmečio išlikusiais apleistais fermų ir kitokios paskirties nebenaudojamais pastatais. Sunkiausias buvo paruošiamasis darbas – tinkamas dokumentų parengimas, kad pastatai galėtų būti teisėtai likviduoti ir sutvarkytos pažeistos teritorijos. 2008 m. Rambyno regioniniame parke buvo likviduoti kiaulidžių komplekso pastatai Šereiklaukio dvaro sodyboje, daugybę metų darę šį istorinio-architektūrinio paveldo objektą. Tvarkymo metu išryškinti ir užkonservuoti senųjų dvaro ūkinių pastatų pamatai, taip eksponuojant originalų dvaro ūkinės dalies išplanavimą. 2013 m. Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos vykdyto ES SF projekto lėšomis visame Rambyno regioniniame parke demontuoti likusieji kraštovaizdį darydami bešeimininkiai statiniai ir jų liekanos: išardytos žolės miltų agregato likučiai Šereiklaukio kaime, galvijų fermos griuvėsiai Raudondvario kaime, arklių fermos griuvėsiai Opstainių kaime, galvijų komplekso griuvėsiai Pempynės dvaro sodyboje, apgriuvusi bulvių saugykla Bardėnų kaime ir buvusios estrados pamatai Bitėnų kaime ant Rambyno kalno, reiktyvuoti gretimi pažeisti plotai. Tai neabejotinai teigiamai paveikė parko kraštovaizdį.

Kalbant apie tradicinės kaimo statybos pavymdžius ir jų įtaką kaimiškajam kraštovaizdžiui, tenka pripažinti, kad Rambyno apylinkėse medinis paveldas labiausiai sunykęs. Bet džiugu, kad svarbiausi Rambyno regioninio parko gyvenviečių prieškarinės statybos tinkuoti mūriniai ir raudonplyčiai pastatai turi šeimininkus ir yra prižiūrimi. Kaip geri pavymdžiai paminėtinos naujam gyvenimui prikeltos senųjų krašto mokyklų sodybos Bardėnuose, Šereiklaukyje ir Vilkyškiuose.

Pradėta tvarkyti Bitėnų kaimo mokyklos sodyba. Sutvarkytos ir prižiūrimos smuklių ir restoranų sodybos Bitėnuose, bažnyčios ir jų kompleksai Vilkyškiuose, Vilkyškių pieninės, kaip tradiciją tęsiančio gamybinio objekto, centrinis pastatas, dalis Vilkyškių dvaro pastatų. Tikėtina, kad jie dar ilgai neišnyks iš tradicinio kultūrinio parko kraštovaizdžio

ir darys jį savitą. Deja, tenka pripažinti, kad dalimis privatizuotų dvarų sodybų pastatų situacija iki dabar apgailėtina, nes jais niekas tinkamai nepasirūpino: neremontavo stogų, pamatų, bendrųjų patalpų. Dabar jie avarinės arba beveik avarinės būklės. Labiausiai nukentėję Šereiklaukio, Pempynės, kai kurie Vilkyškių dvaro pastatai. Opstainių dvaras iš kraštovaizdžio sovietmečiu buvo tiesiog ištrintas – pastatai nugriauti, per jį nutiestas kelias, o liudininkais likę tik parko želdinių likučiai ir istoriniai šaltiniai. Pažymėtina, kad tik 2021 metų vasarą, remontuojant per dvarą sovietmečiu nutiestą kelią, kelio statytojų aptikti ir iš žemės iškasti tikrieji Opstainių dvaro liudininkai – didžiuliai dvaro pastatų pamatų akmenys. Direkcijos prašymu, jie sukruti į krūvą pakelėje prie dvaro parko fragmentų ir tapo dar vienu Opstainių kaimiškojo kraštovaizdžio elementu, liudijančiu skaudžią krašto praeitį.

2010–2012 m. ES SF lėšomis sutvarkyti ir pritaikyti lankymui visi trys parko piliakalniai (Šereiklaukio, Opstainių I (Vilkyškių), Opstainių II) bei Rambyno alkakalnis. Siekta, kad piliakalniai būtų atviri nuo želdinių ir kad būtų matoma jų fortifikacinė-architektūrinė forma, kad jie būtų prieinami pažinimui. Piliakalnių šlaituose pašalinti medžiai, šlaitai sutvirtinti pynimais, įrengti laiptai, papėdėse pastatyti nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ženklai, įrengti priėjimo takai, atokvėpio vietos, automobilių apsisukimo aikštelės, informaciniai stendai apie piliakalnių vertingąsias savybes.

Nuo Rambyno alkakalnio šlaito atverta apžvalga į du Mažosios Lietuvos istorijai svarbius miestus kitame Nemuno krante: į Tilžę, kur ilgą laiką gyveno ir kūrė Vydūnas, ir į Ragainę, kur gyveno, dirbo ir kūrė pirmosios lietuviškos knygos autorius Martynas Mažvydas. Rambyno kalno šlaituose pašalinti menkaverčiai krūmai, šlaitai sutvirtinti pynimais, apatinė kalno dalis papildomai sutvirtinta apsaugant nuo potvynio griauamosios jėgos, įrengta Joninių laužavietė, patogūs gruntuoti takeliai pasivaikšiojimui, atkurti tarpukaryje buvę laiptai nusileidimui prie Nemuno. Rambyno kalnas kraštovaizdyje tapo labiau matomas kaip tarpukario ar dar ankstesniais laikotarpiais. Kelis kartus praplėsta panorama nuo Rambyno kalno į Nemuno upės ir jos slėnį žemupyje.

Rambyno regioninis parkas pakankamai

Atokvėpio vieta prie Nemuno Rambyno kraštovaizdžio draustinyje. Nuotrauka D. Milašauskienės

Atokvėpio vieta prie Nemuno Rambyno kraštovaizdžio draustinyje. Nuotrauka D. Milašauskienės

Naujas lieptas per Bitės upelį. Nuotrauka D. Milašauskienės

2021 metais įrengti nauji laiptai nusileidimui nuo Rambyno kalno. Nuotrauka D. Milašauskienės

miškingas, mišku apaugę plotai sudaro apie 50 procentų parko ploto. Didžiausią miškų masę sudaro tarpusavyje susijungę Bitėnų-Šereiklaukio miškai. Anksčiau Šereiklaukio girioje buvo daug laukymių, sodybų, jose įvairiais laikotarpiais buvo vystomi anglių degimo, plytų gamybos, žirgų auginimo, komercinės medžioklės verslai, veikė eigulių rengimo mokykla. Ekonominėmis priemonėmis buvo skatinama žemės ūkio veikla, bet nepasiteisinus dėl vietovės kalvotumo didžioji dalis dabartinio girios ploto vėl apauginta mišku. Šiandien dėl biologinės įvairovės apsaugos labiau vertinamas kraštovaizdžio mozaikiškumas, todėl didžiajame Bitėnų-Šereiklaukio miško masyve nuo užaugimo mišku saugomos jo centrinėje dalyje esančios dvi didelės (6 ha ir 14 ha) dydžio miško pievos jas reguliariai šienaujant.

Dėl istorinės situacijos, lėmusios didelio vietinių gyventojų, taip pat ir žemių savininkų pasitraukimą į vakarus, parke privati žemės ūkio paskirties žemė sudaro tik apie 11 proc., o valstybinė žemės ūkio paskirties žemė – apie 20 proc. bendro parko ploto. Tai sąlygojo, kad po nepriklausomybės atkūrimo dideli dirbamos žemės, o ypač pievų plotai nebuvo reguliariai naudojami ir jiems grėsė apaugimas krūmais. Po 2010 m. Lumpėnų ir Vilkyškių kadastrinėse vietovėse pradėtų įgyvendinti žemės reformos žemėtvarkos projektų gyventojams ilgalaikės nuomos sutartimis buvo išnuomota didžioji dalis neprivatizuojamų pievų plotų Ragainės vingio hidrografiniame draustinyje ir šios pievos pradėtos reguliariai šienauti. Taip sudarytos prielaidos atviram upės slėnio kraštovaizdžiui, vertingoms Europos svarbos pievų buveinėms išsaugoti.

Kraštovaizdžio kompleksų tvarkymas

2019 m. birželio 5 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino antrąjį Rambyno regioninio parko tvarkymo planą, Rambyno regioninio parko planavimo schemą. Šis dokumentas apibrėžė naujas Rambyno regioninio parko išorines ir jo vidinių zonų ribas bei svarbiausias veiklos kryptis ir priemones ateinančiam dešimtmečiui. Parko plotas sumažintas 23 ha, kas sudarė 0,5 proc. bendro parko ploto, Vilkyškių urbanistinis draustinis sumažintas apie 3 kartus – nuo 61,5 iki 18,5 ha. Prijungus Koplyčkalnį ir į jį vedančią alėją, 7,6 ha padidintas Šereiklaukio architektūrinis draustinis,

Ragainės hidrografinis draustinis padidintas prijungus dalį užliejamos Jūros pakrantės rekreacinės zonos ir Bitežerio rekreacinėje zonoje buvusias aliuvines pievas. Parko teritorijoje pagaliau nebeliko ūkinio prioriteto miškų zonos, bet padidėjo apsauginių ir ekosistemų apsaugos miškų plotai. Suformuota 7 ha ploto rekreacinio prioriteto zona Lumpėnų kaimo dalyje apimant „Senojo Rambyno“ svečių namus ir gretimas sodybas, sumažinant Rambyno kraštovaizdžio draustinio plotą. Visoje parko teritorijoje pažymėta, kur istorinėse vietose galima atkurti buvusias sodybas. Svarbiausios kryptys regioninio parko gamtinio kraštovaizdžio apsaugoje – atvirų kraštovaizdžio erdvių išsaugojimas ir apmiškinimo reguliavimas; vertingų gamtinių objektų bei kompleksų išsaugojimas ir eksponavimas; istorinių alėjų, kaip Mažosios Lietuvos kraštovaizdžio elementų, saugojimas ir tvarkymas; likusių pažeistų ir užterštų gamybinių pastatų liekanomis teritorijų tvarkymas. Kultūriniame kraštovaizdyje numatyta toliau užtikrinti anksčiau sutvarkytų archeologinių ir mitologinių paveldo objektų (Rambyno kalno, Opstainių I ir II piliakalnio, Šereiklaukio piliakalnio ir dviejų kapinynų) priežiūrą, šienaujant, kertant atžalas, genint šakas; išsaugoti tradicinės Mažosios Lietuvos regiono medinės ir mūrinės architektūros pobūdį, prioritetą teikiant Šereiklaukio dvaro sodybos architektūrinio komplekso tvarkymui ir eksponavimui. Taip pat numatytas kitų kultūrinio kraštovaizdžio elementų, kaip senųjų evangelikų-liuteronų kapinių ir želdynų paveldo objektų (dvarų parkų fragmentų ir istorinių alėjų), tvarkymas išsaugant ir atkuriant vertingąsias savybes bei pritaikant pažinimui (VĮ GPF, 2018).

Nuo 2019 m. Rambyno regioniniame parke labiausiai susitelkta į Rambyno kraštovaizdžio komplekso tvarkymą, bendradarbiaujant su Valstybine saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos ir naudojant ES struktūrinę paramą, ir į Šereiklaukio kraštovaizdžio komplekso tvarkymą pačios direkcijos iniciuoto Interreg V-A Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną programos projekto „Pietų Baltijos dvarai“ lėšomis.

Įgyvendinant „Rambyno kraštovaizdžio komplekso tvarkymo ir pritaikymo lankymui“ projektą iš esmės buvo atnaujinta Rambyno kraštovaizdžio draustinio vertingiausių elementų lankymo ir pažinimo galimybė: populiariausia panoraminė apžvalgos vieta nuo

Rambyno kalno į Nemuno upę – Tilžės bei Ragainės miestus, atnaujinta įrengiant naują stilingą metalinę tvorelę, atibojančią regyklą nuo stataus kalno skardžio, įrengti nauji laiptai vietoj susidėvėjusių (statytų 2004 m.), vieta gyvai ugniai, prie kelio per Rambyno kalną pastatytas stilingas daugiakampis stendas, informaciniais stendais papildytos 2013 m. įrengtos regyklos į Nemuno upę. Pėsčiųjų takas stačiu Nemuno krantu nuo lankytojų centro iki Bitėnų gandrų kolonijos atnaujintas ir papildytas naujais elementais: atokvėpio vietomis, naujomis regyklomis, o Bitėnuose įrengta minimalistinė apžvalgos vieta į gandrų koloniją, stilingas stendas, modernizuota ir platesniu vaizdu į pro šalį tekančią Nemuno kaspiną papildyta pasėdėjimo vieta.

Tuo tarpu Interreg projekto lėšomis tik už kelių šimtų metrų, prie Bitės upelio, tarp Martyno Jankaus muziejaus ir istorinės Lėnės Grigolaitytės-Kondratavičienės sodybos, aprašytos bestseleriu tapusioje Ullos Lachauer knygoje „Rojaus kelias“, įrengtas pėsčiųjų takas, lieptas per Bitę, nuo menkavertės augmenijos išvalytas Bitės upelio slėnis – atvertas vaizdas į kitapus upelio esantį skanseną „Mažosios Lietuvos paveikslų sodą“, įrengti informaciniai stendai, patogūs stilingi suoleliai atokvėpiui ir kraštovaizdžio apžvalgai bei nuoroda į netoliese stūksantį geomorfologinį kompleksą – 4 kalvas.

Šereiklaukio dvaro sodybos centrinė dalis išvalyta nuo apleistų pašiurių, daugelį metų darkiųjų paminklinę dvaro sodybą, išeksponuota archeologinių tyrimų metu atrasta per I pasaulinį karą sugriautų Šereiklaukio dvaro rūmų vieta. Atlikti tvarkomieji arboristikos darbai prie buvusių dvaro rūmų tebeaugantys liepai senolei, ilgoji, apie 2 km medžių alėja, vedanti nuo šios liepos iki dvarininkų koplyčios vietos Koplyčkalnio, išryškinta kraštovaizdyje, pašalinant jos aplinkoje menkaverčius medžius ir krūmus, savavališkai pastatytas pašiūres, dvaro pamatų vietoje įrengtus rūsius. Sutvarkytos prie koplyčios vietos esančios dvarininkų kapinės, sugriautos koplyčios vietoje pastatytas simbolinis kryžius. Kad lankytojai savarankiškai galėtų apžiūrėti dvaro sodybą ir sužinoti svarbiausius jos didingos ir gana tragiškos istorijos momentus, prie svarbiausių objektų dvaro sodybos centrinėje dalyje įrengta informacinė infrastruktūra.

Kompleksiniai tvarkomieji darbai Rambyno

kraštovaizdžio ir Šereiklaukio architektūriniam draustiniuose padidino kraštovaizdžio estetiką ir galimybę savarankiškai jį pažinti.

Norintiems pamatyti ir pažinti

Didelį malonumą ir atgaivą žmogus patiria apžvelgdamas plačias panoramas, pailsi jo akys ir siela, nurimsta širdis. Nesibaigiančių problemų ir skubėjimo nuvargintam žmogui ypač svarbu suteikti šią galimybę. Gražiausiose Lietuvos vietovėse įsteigtos saugomos teritorijos – nacionaliniai ir regioniniai parkai. Čia dirbantys žmonės jau trečią dešimtmetį pluša šiame darbo bare. Rambyno regioninis parkas – ne išimtis, greičiau taisyklė, nes kraštovaizdžiai čia itin raiškūs ir ypatingi.

Vaizdas nuo Rambyno kalno į vakaruosnau tekantį Nemuną traukė nuo neatmenamų laikų. Interneto platybėse skraido tūkstančiai šio vaizdo nuotraukų, dailininkai mielai tapo šį vaizdą savo drobėse. Jis pripažintas vienu įspūdingiausių panoraminų vaizdų Lietuvoje. Žmonės nuo seno čia važiavo, važiuoja ir tikėtina dar ilgai važiuos. Rambyno regioniniame parke ši apžvalgos vieta pagrindinė, reprezentuojanti.

Per Rambyno regioninio parko istoriją galimybė apžvelgti ir pažinti parko kraštovaizdžius buvo labai išplėsta. Nuo Rambyno aukštumos – stataus Nemuno kranto atkarpoje nuo Rambyno iki gandrų kolonijos Bitėnuose įrengtos dar 6 apžvalgos vietos: ties Žukauskų sodyba (2013), ties Rambyno regioninio parko lankytojų centru (2003, 2013), ties Bitėnų-Užbičių kapinėmis (2021), dvi apžvalgos vietos į Nemuno ir Merguvos ežero santaką („atokvėpio krėsiai knygnešiams“ (2021) ir „balkonas“ (2013)) bei pasėdėjimas žvelgiant į Nemuną ant lėkštesnio kranto jau pačiuose Bitėnuose ties gandrų kolonija (2013, 2021), kur Bitėnuose gyvendamas mėgo rymoti ir į Nemuno upės kaspiną žvelgti pats Martynas Jankus.

2013 m. parke įrengtos keturios 8 metrų aukščio platformos gražiausių parko kraštovaizdžių apžvalgai: Vilkyškiuose – senamiesčiui ir Vilkyškių kalvagūbrio formoms apžvelgti, Šereiklaukio kaime – dvaro apylinkių ir Jūros-Nemuno santakai apžvelgti, Šereiklaukio miško pievoje – vaizdingai terasuotai pievai ir Nemuno-Šešupės santakai apžvelgti bei prie Merguvos ežero – istorinio Ragainės miesto, Merguvos ežero ir Rambyno kalno

panoramoms apžvelgti. Dar viena mažesnė platforma (7,5 m aukščio) įrengta prie šiaurvakarinio įvažiavimo į regioninį parką, buvusio Bardėnų vėjo malūno vietoje, nuo kur atsiveria vaizdas į tipiską agrarinį Nemuno deltos kraštovaizdį.

Tais pačiais 2013 metais Šereiklaukio miške įrengta žiedinė trijų ilgių pėsčiųjų trasa – Šereiklaukio miško takas, kviečiantis atrasti miško ir pievų buveinių įvairovę ir persipynusias kažkada čia gyvenusių žmonių istorijas bei natūralios gamtos didingumą, grožėtis po miškų kėpure pasislėpusiomis ir atvirų pievų terasomis nubanguojančiomis kalvagūbrio formomis.

2012 m. duris visuomenei atvėrė Rambyno regioninio parko Lankytojų centras su parko vertybių ekspozicija, įkurtas Rambyno kraštovaizdžio draustinyje, tarpukarių veikusioje G. Volbergo restorano sodyboje. Čia kiekvienas apsilankęs gali gauti visą reikalingą informaciją apie tai, kaip keliauti po gražiausias parko vietas.

Išskirtiniais vingiuotos Nemuno upės, raiškaus Vilkyškių gūbrio ir Mažajai Lietuvai būdingais kultūriniais kraštovaizdžiais turtingas Rambyno regioninis parkas pasirengęs priimti visus, kieno akys trokšta plačių panoraminų vaizdų, o kūnas ir širdis – ramybės.

Pokyčių metas

Kur link pasuks ir ką visuomenei siūlys šiuo metu reorganizuojama Lietuvos saugomų teritorijų sistema, dar sunku pasakyti. Svarbu, kad tai, kas 30 metų buvo saugoma ir kuriama, nesunykta, o būtų tęsiama ir saugoma ateities kartoms.

Gamtinis kraštovaizdžio pagrindas yra pakankamai stabilus dalykas. Didžiausia grėsmė, galinti pakeisti kultūrinį kraštovaizdį tiek gerąja, tiek blogąja prasme, tai esame mes – žmonės. Jei būsime ramūs, kursime darnias šeimas, statysime aplinkoje derančius namus, kad ir interpretuodami naujai, bet su meile, puoselėsime savo protėvių tradicijas, kalbą,

tausosime mus supančią aplinką, viskas bus gerai.

Jeigu madingi pokyčių vėjai valstybei ir jos žmonėms išmuš iš po kojų šiuos stabilumą laiduojančius pagrindus – skuba, egoizmas, nesaikingas visa ko vartojimas, konkurencija ir dar visokios blogybės užvaldys protus ir gyvenimus, – tada tiek kraštovaizdis, tiek ir žmogus, kaip labai svarbi kraštovaizdžio dalis, negrįžtamai pasikeis ir praras savo identitetą. Bendruomeniškumas, tarpusavio ryšių ir ryšių su aplinka suvokimas bei darnus vystymas padės autentiškai gyventi dabar ir išsaugoti ateities kartoms tai, kas vertingiausia ir svarbiausia.

Išvados

Per 30 Rambyno regioninio parko gyvavimo metų ir dvidešimt vienerius Rambyno regioninio parko direkcijos veiklos metus išsaugotas unikalūs ir raiškūs Rambyno regioninio parko kraštovaizdis ir jo elementai: išsaugotas Rambyno kalnas ir atvertas panoraminis vaizdas nuo jo; išsaugotas geomorfologiškai raiškūs ir vertingas Vilkyškių gūbrys – išryškintos kraštovaizdyje svarbiausios archeologiniu, istoriniu ir geomorfologiniu požiūriu vertingos kalvos – piliakalniai, kapinynai; išsaugoti ir išryškinti svarbiausi Šereiklaukio dvaro kraštovaizdžio elementai; likviduoti kraštovaizdį darkantys statiniai; išsaugotos ir išryškintos, o kai kur atkurtos kraštui būdingos pakelių medžių alėjos; išsaugotas Vilkyškių miestelio senosios dalies gatvių tinklas, užstatymo pobūdis ir erdvinė kompozicija bei architektūrinis ir istorinis požiūris vertingi statinių kompleksai; prižiūrėtos visos senosios evangelikų-liuteronų kapinės; pritaikyti lankymui vertingiausi kraštovaizdžio elementai – gamtos paveldo objektai; parke sukurta lauko informacinė sistema ir minimali infrastruktūra, leidžianti savarankiškai ir kokybiškai pažinti unikalų Rambyno regioninio parko kraštovaizdį. Istorinėje sodyboje ištisus metus lankytojus pasitinka Rambyno regioninio parko Lankytojų centras su parko vertybių ekspozicija.

LITERATŪRA

1. VĮ Valstybinis miškotvarkos institutas, 2004: Rambyno regioninio parko tvarkymo planas, Planavimo sprendiniai. – Kaunas.
2. VĮ Gamtos paveldo fondas. 2018: Rambyno regioninio parko planavimo schema. Taikomoji esamos būklės analizė. Sprendiniai. – Vilnius.
3. VĮ Gamtos paveldo fondas. 2018: Rambyno regioninio parko planavimo schema. Taikomoji esamos būklės analizė. Sprendiniai. – Vilnius.

Lauksargių akmuo: ar susigražinsime unikalią kultūros paveldo objektą

Linas TAMULYNAS

Vilnius

Darius KINIULIS

Tauragė

Gyvenimui bėgant, dauguma nesureikšminame nuverčiamų, perstatomų, uždengiamų žmogaus kurtų konstrukcijų, kurios mena tam tikrą laikmetį. Labiau vertinti tai pradedame praėjus ne vienam dešimtmečiui, kai senosios, konkretaus laikmečio praeities ženklų itin sumažėja, mažai lieka gyvų, tuos laikus mačiusių žmonių. Taip ir šios istorijos atveju. Baigėsi Antrasis pasaulinis karas, visai greta Tauragės buvusi Vokietijos teritorija – Mažoji Lietuva – nugrimzdo į praeitį ir domina tik pavienius istorijos mylėtojus, kurie stengiasi išsaugoti krašte dar esančius praeities reliktus.

Kas tas Lauksargių akmuo?

Edmundo Mažrimo (1954–2019) straipsnyje „Gyvenimas prie valstybių sienos“, atspausdintame serijos „Lietuvos valsčiai“ leidinyje „Viešvilė“¹ (p. 854), publikuota tašyto akmens fotonuotrauka, po kuria yra prierašas „Pasienio stulpas Plikiškėse. 1980 m. E. Mažrimo nuotr.“ Joje matomas vientisas, tašytas, ant postamento uždėto kubo, viršuje užsibagiančio piramide, formos akmuo. Ant vieno iš akmens šonų matyti buvęs užrašas iš keturių eilučių, kurių tik ketvirtoji (apatinė) gerai įskaitoma. Joje iškalta data 1882. Minėta nuotrauka, kartu su dar keletu straipsnio rašymo

Lauksargių akmuo 1980 m. Edmundo Mažrimo nuotrauka. Tauragės Kultūros paveldo tarnybos archyvas

metu, yra saugoma ilgametėje E. Mažrimo darbovietėje, Kultūros centro Kultūros paveldo tarnyboje, nors planuojama ją naikinti, o specialistą priskirti tiesiogiai Tauragės r. sav. administracijai.

Aiškintis visą šią istoriją paskatino VšĮ „Archeologijos centras“ vykdomas projektas „Melnos taikos sienos archeologiniai tyrimai ir pristatymas visuomenei“. Archeologijos centro ir Tauragės krašto muziejaus „Santaka“ specialistai, šio straipsnio autoriai bendromis pastangomis pamėgino išsiaiškinti akmens atsiradimo aplinkybes bei paskirtį. Detektyvas pasirodė esantis pakankamai intriguojantis.

Tikrąją Plikiškių akmens paskirtį padėjo išsiaiškinti analogiško tašyto akmens iš Nemirsetos (šiauriosios Prūsijos karalystės gyvenvietės, dabar priklausančios Palangos miestui) fotografija iš skaitmeninio Rytų Prūsijos vaizdų archyvo www.bildarchiv-ostpreussen.de (ID390). Joje pavaizduotas analogiškas akmuo, ant kurio matyti užrašas „Königliche Preussische Nivellement 1881“. Prie fotografijos pridėtas paaiškinimas, kad tai „niveliavimo kraštinis stulpas prie Rusijos sienos“. Tiek ant Nemirsetos, tiek ant vadinamojo Plikiškių akmens iškalti identiški įrašai, skiriasi tik datos. Tai leido spėti, kad abu akmenys buvo skirti tam pačiam tikslui. Klausimas – kodėl? Beje, ir Nemirsetos akmuo tarpvalstybinių sienų tyrinėtojų buvo priskirtas būtent tarpvalstybinės sienos ženklams².

Pagal minėtus Nemirsetos ir Lauksargių akmenyse iškaltus įrašus pavyko atsekti, kad jie – tai Prūsijos karalystės teritorijos precizinio niveliavimo darbų, vykdytų XIX amžiaus 8-ame ir 9-ame dešimtmečiuose, dalis. Šių darbų esmė buvo tikslų matavimų pagalba nustatyti absoliutaus aukščio virš jūros lygio atraminius taškus (reperius). Absoliučiu nuli (0,000 m virš jūros lygio) laikomas startinis taškas Amsterdame. Klaipėdos krašte tokie matavimai buvo atliekami dviejose linijose: palei plentą Tilžė–Lauksargiai (iki tuometinės sienos su Rusija) ir Mikytai–Nemirseta (iki tuometinės sienos su Rusija). Tokių matavimų ir jų atraminių taškų sudarymas buvo reikalingas tikslų topografinių žemėlapių su tiksliais reljefo objektų aukščiais parengimui. Šioje vietoje, matyt, reikia papildomo paaiškinimo, kad tuometinė Prūsijos karalystės ir Rusijos imperijos siena ėjo per šandienines Plikiškes, kurių pietinė dalis

priklausė Prūsijos Lauksargių (Laugszargen) miesteliui. Todėl ir mūsų aptariamą akmenį teisingiau būtų vadinti Lauksargių akmeniu.

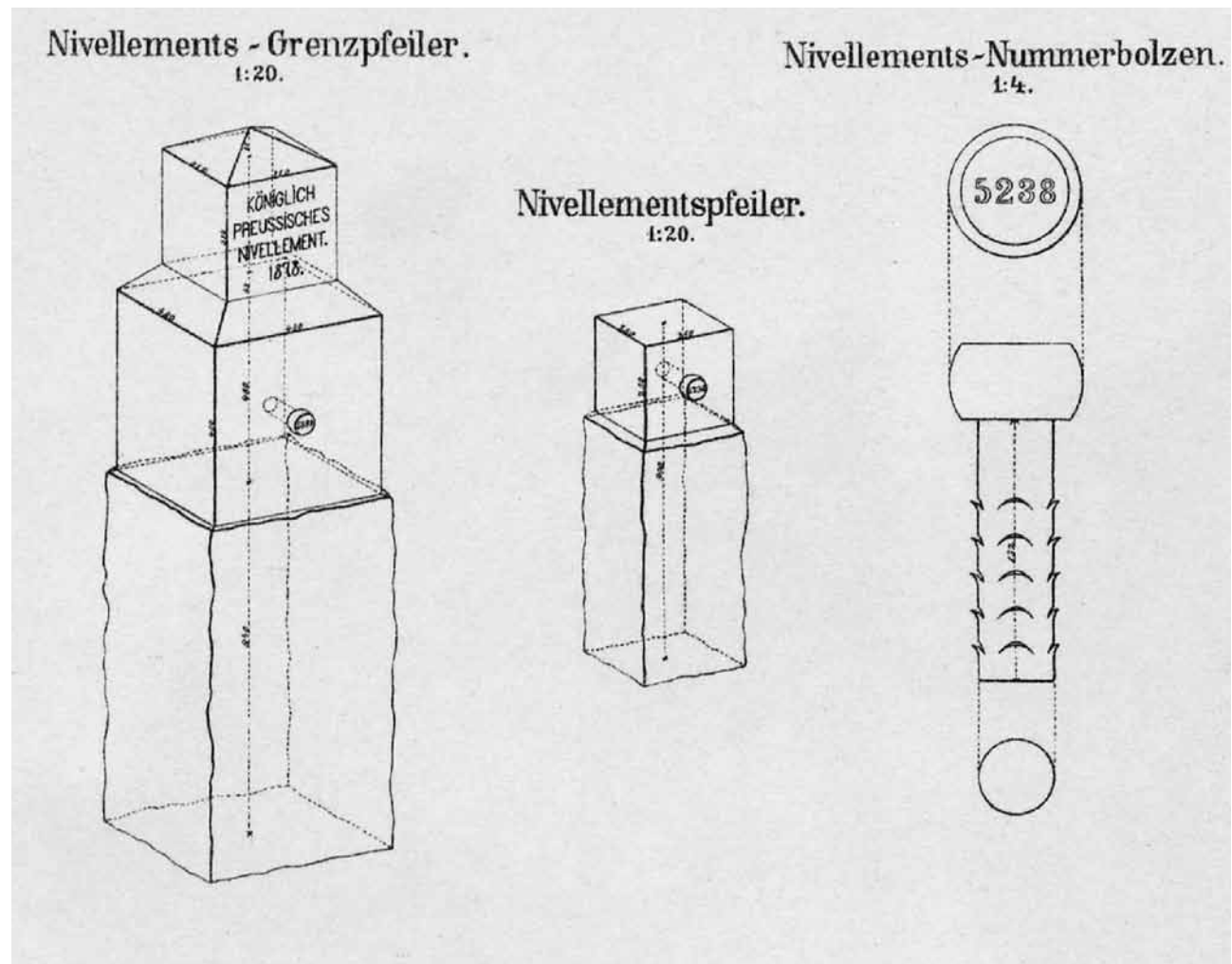
Precizinės niveliacijos matavimai buvo vykdomi kas porą kilometrų įvairiose vietose padarius stacionarių reperius. Jie metalinių kaiščių pavidalu buvo sukalami į akmeninius pakelės stulpelius, mūrinių bažnyčių sienas, kai kurių valstybinių pastatų sienas (mokyklas, kelių prižiūrėtojų namus). Šalia Mikytai–Nemirsetos kelio buvo padaryta apie 100, o šalia Tilžės–Lauksargių plento – 16 reperius. Vienas jų išliko ant Lauksargių bažnyčios. Jų pastatų sienose, tiltuose ir pralaidose išlikę ir daugiau, bet ant dviejų rankų pirštų tikrai suskaičiuotume. Toks reperis (metalinis kaištis) matomas ir Nemirsetos akmens fotonuotraukoje, jį galima įžiūrėti Plikiškių (o teisingiau – Lauksargių) akmens fotografijose. Būtent šio kaiščio viršaus aukštis virš jūros lygio ir buvo matuojamas geodeziniais metodais. 1896 m. išleistame minėtos precizinės niveliacijos žinyne nurodomas Lauksargių akmens reperio numeris yra 7874, o 1888 m. išmatuotas absoliutus aukštis virš jūros lygio – 42,013 metro³.

Tiek Nemirsetos, tiek Lauksargių niveliacinių reperius akmenys virš žemės paviršiaus buvo išlindę apie 0,7–0,8 metro, tačiau didžioji jų dalis buvo po žeme. Tam, kad būtų išvengta reperius išjudinimo, juos reikėjo įstatyti į stabilias konstrukcijas. Kraštiniai, šalia Prūsijos sienos pastatyti niveliavimo linijų akmenys buvo standartizuoti, aprašyti niveliavimo darbų žinyne⁴. Pagaminti jie buvo irgi pagal nustatytą standartą. Jie buvo 1,8 m aukščio, jų apatinės dalys apie 0,9 m įkastos į žemę. Toks akmuo svėrė apie 1 toną, todėl jį iškasti ar bent pajudinti reikėjo nemažai pastangų.

Lauksargių niveliacinis reperis buvo svarbus ne tik Prūsijos karalystės geodezijai. Nepriklausomoje Lietuvoje, sudarant precizinės niveliacijos tinklą, per Lauksargių reperį jis buvo susietas su Vokietijos tinklu⁵.

Įdomus ir bene seniausias dokumentas, kuriame vaizduojamas Lauksargių akmuo, saugomas Tauragės muziejuje. Tai unikali 1944 m. balandžio mėn. fotografija, daryta iš automobilio, buvusio už kelio užtvartą, Lietuvos pusėje. Joje matome Lauksargių–Plikiškės perėjimo punktą, o Vokietijos pusėje, greta medinio pastato, šalia pakelto užtvartą, matomas ir mūsų aptiriamas akmeninis stulpas.

Šiandien iš XIX a. buvusios Prūsijos karalystės precizinės niveliacijos darbų 40-ies

Niveliacinio reperio akmens brėžinys. Iš: *Nivellements der trigonometrischen Abtheilung der Landesaufnahme. 8 Band. Berlin, 1894, Tafel VII.*

Lauksargių-Plikiškės perėjimo punktas 1944 m. balandį. Tauragės krašto muziejaus fondai

Lauksargių akmuo Vidgirių k. sodyboje. Lino Tamulyno nuotrauka

kraštinių reperų (Grenzpfiler), stovėjusių prie tuometinės valstybės sienos, išlikę keturiolika. Duomenys apie juos paskelbti <https://de.wikipedia.org/wiki/Ur-Nivellement>. Turime nesunaikintą ir 15-tą, tai yra, šiame straipsnyje aptartą Lauksargių akmenį, bet jis perkeltas į privačią valdą Vidgiriuose, Pagėgių sav., ir visuomenei neprieinamas.

Lauksargių akmens dingimas, bandymai grąžinti į pirminę vietą

Savo pirminėje vietoje Lauksargių akmuo išstovėjo šimtą metų, t. y., iki pat XX amžiaus 9-o dešimtmečio, kai užkliuvo kelininkams, kurie akmenį iš pirminės vietos pašalino. Įdomus faktas, kad, 1980 m. kartografuojant Tauragės rajono kultūros ir istorijos paminklus, Lauksargių stulpas buvo įrašytas į kartografuotų objektų sąrašą ir pažymėtas žemėtvarkos planuose kaip saugotinas objektas, bet tai jo neapsaugojo nuo kelininkų savivalės. Beje, kelių remonto projektavimas, neatsižvelgiant į kultūros paveldą, kraštovaizdį, gyvenamąją aplinką, kultūros paveldo objektų nepriežiūra ir pastangos kuo daugiau jų sunaikinti – ir šių dienų Lietuvos kelių direkcijos veiklos vizitinė kortelė. Tai rodo 2020–2021 m. vykę Pagėgių savivaldybės kelių rekonstravimai, kurių metu buvo sunaikintas ne vienas senasis hidrotechninis įrenginys. Bet tai jau kita istorija.

Susisiekius su ilgamečiu Tauragės rajono architektu, dabar jau garbaus amžiaus Vincentu Paulausku, pavyko sužinoti nemažai intriguojančių detalių. Jo teigimu, stulpas buvo iškastas ir išrautas per kelio rekonstrukciją XX a. 8–9 deš. sandūroje. Vėliau pavyko rasti E. Mažrimo įrašą, bylojantį, kad akmens pirminėje vietoje neliko būtent 1982 m. Tuo metu vyko kelio platinimas ir nauji asfaltavimo darbai. Praplatintos šalikelės, iškirstos pakelėje stovėjusių medžių alėjos. Nuo Lauksargių Tauragės link, jo teigimu, augo beržai, o buvusios Vokietijos pusėje – uosiai.

Buvusios tarpvalstybinės sienos ruože tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės kelias buvo grįstas akmenimis. Jis turėjo keletą paskirčių: kad pasienio sargybinis lengviau išgirstų važiuojantį vežimą bei kad valstybių sankirtoje nesusidarytų sunkiai pravažiuojamas purvynas. 1982 m. rekonstrukcijos metu šalintos ir kitos kelio kliūtys, tarp jų pakliuvo ir Lauksargių stulpas su niveliaciniu reperiu. Nepaisant to, kad jis buvo labai sunkus ir įkastas giliai, Tauragės kelių valdybos viršininkas Henrikas Krivickas nutarė kliuvinį pašalinti. Minėtasis viršininkas, V. Paulausko teigimu, buvo atvykęs dirbti iš kitų kraštų ir apie vietos istoriją nieko nenumanė. Obeliskas buvo nugabentas į tolimesniame ruože, tarp Mikytų ir Paneemunės, vykdytus kelio remonto darbus. Ten visiškai sveiką obeliską pamatė kelininkai. Dabartinio savininko teigimu, kurio kieme ir

DU PENKTOS UŽKARDOS PASIENIEČIAI: BESALOVAS (antras iš kairės) IR KOTLEROVAS PRIE BUVUSIO PASIENIO STULPO SEPTINTAME KILOMETRE PRIE PLENTO TAURAGĖ – SOVIETSKAS.

Lauksargių-Plikiškės sienos vieta apie 1980 m. Tauragės krašto muziejaus fondai

stovi šis stulpas, kelininkai atvyko pas jį valgyti šašlykų ir užsiminė apie radinį. Kavinės savininkas susidomėjo radiniu ir sutarė, kad jis būtų atgabentas į šašlykinės kiemą. Stulpo nesužalodamas, jis šiek tiek įkasė šį į žemę, padarė metalinį karkasą ir ant jo uždėjo reklamą „Šašlykai“. Mat užėiga pradėjo veikti Nepriklausomybės aušroje.

Prieš keletą metų būta prašymų Lauksargių akmenį grąžinti į vietą, 2019 m. vasarą pas savininką atvyko netgi Tauragės r. sav. specialistų delegacija su reikalavimu grąžinti stulpą jeigu ir ne į autentišką vietą, tai bent eksponuoti viešojoje vietoje. Sujudimą sukėlė žinomas tauragiškis, Mažosios Lietuvos mylėtojas Eligijus Valskis, raštu kreipęsis į savivaldybę. Visgi sutarimo nepavyko rasti. Ir kurie teisūs, kas dabar pasakys? Dabartinis savininkas išgelbėjo obeliską nuo pražūties arba užkasimo, tačiau, kita vertus, visuomenei pristatyti pasienio istoriją būtų daug įtaigiau, jeigu reperis atsidurtų pirminėje vietoje ar bent Tauragės krašto muziejaus „Santaka“ teritorijoje. „Tauragės kurjerio“ laikraščio skaitytojai jau galėjo matyti straipsnį, jog 2021 metų kovą sužibo viltis, kad atsirado dar vienas panašus riboženklis iš Griežpelkių kaimo, atgabentas į Norkaičius – Tauragės priemiesčio sodybą. Sodybos savininkų teigimu, jis buvo rastas kasant tvenkinį. Šis stulpas apvalus, iš vientiso akmens, apytiksliai 0,4 m pločio, 1,5 m aukščio. Tikėtina, kad tikrai galėjo būti naudojamas kaip kelio infrastruktūros dalis. Iškelta mintis, kad tai galėjęs būti apsauginis tilto konstrukcijų stulpas.

Greta buvusios sienos pastatytas paminklas sovietiniams pasieniečiams

Nors tiesiogiai nesusijusi, tačiau įdomi yra ir netoli buvusios sienos pastatyto paminklo sovietiniams pasieniečiams atsiradimo istorija. Architektas V. Paulauskas prisimena, kad atėjo nurodymas iš valdžios, jog reikia įamžinti 1941 m. birželio 22 d. kritusius sovietų pasieniečius, o pinigų paminklui nėra. Tada buvo sugalvota panaudoti nuo naujos Tauragės užtvankos likusias statybines medžiagas – „Larsen“ tipo spraustinius polius. Jie buvo trys, tad įstatyti skirtingo aukščio, viduriniajame išpjauta žvaigždė ir paminklas išėjo visai išpūdingas. Prie jo birželio 22 d., o ypač spalio 10 d., atvykdavo buvę pasieniečiai

(NKVD ir KGB pareigūnai), jų šeimų nariai ir tauragiškiai paminėti „išvadavimo“ sukakties. Paminklas išdygo 1974 m. Muziejuje saugoma ant plaušo priklijuota nuotrauka, kurioje prie, kaip jau dabar žinome, niveliacinių matavimų reperį saugojusio akmeninio stulpo nusifotografavę trys veteranai. Įrašas skelbia: „Du penktos užkardos pasieniečiai: Besalovas (antras iš kairės) ir Kotlerovas prie buvusio pasienio stulpo septintame kilometre prie plento Tauragė – Sovietskas“. Nuotrauka neturi datos, bet tikriausiai daryta apie 1978–1982 m., kadangi stulpas dar savo vietoje, o antrame plane matomi prie paminklo pasieniečiams besibūriuojantys žmonės. Tikėtina, kad nuotrauka pagaminta šiandieninio Tauragės muziejaus pirmtakui – dviejuose pilies bokštuose prie politechnikumo veikusiam karinės šlovės muziejui. Pirmas iš kairės – Tauragės ATĮ Saugaus eismo inžinierius ir įmonės LKP sekretorius Leonas Leikus, ilgametis automobilių sporto teisėjas. Viduryje – buvęs sovietų pasienietis Besalovas Jakovas Nikolajevičius, po

1941–06–22 d. išvežtas kaip belaisvis į Dachau koncentracijos stovyklą, ir Kotlerovas Grigorijus Semionovičius. Iš visos pasieniečių užkardos, kurioje paprastai tarnaudavo apie 40 šauktinių ir kadrinių karininkų, tik jie du liko gyvi. Tikėtina, kad nuotrauka daryta gegužės 9 d. Paminklas nugriautas 2022 m. balandžio 14 d. Jo vietoje 2023 m. Tauragės r. sav. planuoja pastatyti paminklą Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos 100-mečiui, o galbūt kartu ir Melno taikos 600-osioms metinėms atminti.

Lauksargių akmuo, kuris, kaip ir Nemirsetoje buvęs analogiškas objektas, buvo pastatytas ne tarpvalstybinei sienai žymėti, o kaip topografiniams darbams skirto absoliutaus aukščio virš jūros lygio reperio laikiklis. Lauksargių akmuo šiuo metu saugomas privačiame sklype ir būtina dėti visas pastangas, kad jis būtų pasiekiamas visuomenei, nes tai unikalus Prūsijos karalystės geodezijos mokslo paminklas. Šiandien, galutinai išsiaiškinus akmens paskirtį, jo atvėrimas ir pristatymas visuomenei sukurėtų papildomą turistinį traukos objektą.

LITERATŪRA

1. Mažrimas E. Gyvenimas prie valstybių sienos In: Viešvilė. I dalis. Versmė, Vilnius, 2020, p. 638–875.
2. Kumetaitis Z. Atkurtos Lietuvos sienos. Sėkmės istorija. Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2020, p. 112.
3. Die Nivellements-Ergebnisse der trigonometrischen Abtheilung der Königl. Preussischen Landes-Aufnahme. Heft I. Provinz Ostpreussen. Berlin 1896, p. 34.
4. Nivellements der trigonometrischen Abtheilung der Landesaufnahme. 8 Band. Berlin, 1894, Tafel VII.
5. Kazakevičius V. Pirmieji krašto niveliacijos tinklai Lietuvoje. Iš: Žemėtvarka ir melioracija. 1998 Nr. 3, p. 72–82.

Žinutės pamario šukėse

Egidijus BACEVIČIUS

Klaipėda

Pavasarij, ar po ilgėlesnių liūčių, išvykose po priemiesčių laukymes galime aptikti indų šukių. Apgludintų liekanų Baltijos priekrantėje išplauna po audros silpstančios bangos. Žvilgsnį patraukia šukės su ryškėjančiais piešiniais ar būdingais paviršiaus nelygumais, padedančiais nustatyti pirminio indo tapatumą ir net gamintoją. Brėžia menamus jų kilmės kelius. Prieš kelerius metus peržiūrėjau savąjį šukių rinkinį, kurio dėl nuolatinės skubos ir žinių stygiaus vis neprisiruošiau pažinti. Kelios ir jų buvo ištis išskirtinės. Jų kilmės aiškinimasis priminė keletą Memel'io krašto ir miesto žymių vardų, krašto kultūrai svarbių įvykių. Ryškesnius šukių pavyzdžius čia aptarsiu.

Radiniai molio krūvoje

2018 m. gegužės 19 d.ėjau šalia Jono kalnelio, ties Kūlių vartais, kur greta pastatyto Klaipėdos kultūros fabriko buvo klojami elektros laidai, kasamas griovys ir lyginama aplinkinė aikštelė. Smalsumo vedinas dirstelėjau į griovio sieną – iš kokių sluoksnių sudarytas senamiesčio pagrindas, kokie kultūriniai sluoksniai jame išsiskiria? Tarp išverstų molių grumstų mano žvilgsnį patraukė indų liekanos. Pro molio luobą buvo matyti įrašai ir vaizdai. Radinį susidėjau į maišelį, kad

parsinešęs namuose geriau į juos išžiūrėčiau. Smalsumą gilintis aitrino ant blyškios šukės ryškėjantis, iš muziejinių rinkinių ir dailės albumų žinomas portretas. Nuplautos nuo molio liekanos prabilo vaizdais ir rašmenimis. Tereikėjo jas papildyti šaltinių išrašais ir žiny-nų nuorodomis.

Peleninė ir indelis skysčiams matuoti

Nuskelta keraminė peleninė su įrašais „Windstärke 11“ (suprask, vėjo stiprumas pagal Boforto skalę 11 – tai jau audra), o briaunoje įrašas baltomis raidėmis – Peterait[s]. Storas apvalus porcelianinis dėklas, skersmuo 15 cm, aukštis 20 mm. Gaminimo vieta ir įmonė nenustatyta, nes ant dugnelio nėra spaudo. Kitas radinys buvo kone sveikas, tik be ąselės, indelis skysčiams matuoti. Įdomu, kad žymos skalė sienelės vidinėje pusėje, o bendra talpa 250 CC (kūbinių centimetrų – aut. pastaba), ant dugno dar buvo likę sutirštėjusio tepalo likučių. Taip pat be gamintojo spaudo ant dugnelio.

Patriotinio indelio liekana

Įdomiausia ir daug naujų žinių padovanojusi gražiai išsilaikiusi fajansinė šukė. Pradžioje

Patriotinio indelio su Vokietijos kaizerio Vilhelmo II ir Austrijos imperatoriaus Pranciškaus I portretais šukė (a) ir visas indas (b). Porceliano dirbtuvės Austrijoje Altrobias M Z (Moritz Zdekauer Bank) 1914–1915 m. gaminys

maniau, kad tai XIX a. II pusėje labai populiaraus kanclerio *Oto fon Bismarko* (1815–1898) ir jo žmonos *Johanna von Puttkamer* (1824–1894) portretinis atvaizdas. Atlikus daugiau gretinimų, pavyko atkurti „trūkstantią“ paveikslą, ir nustatyti, kad tai populiaraus patriotinių arbatos gėrimų porceliano indelių rinkinio arba didesnio indelio skysčiams dalis. Pagal išlikusią piešinio pusę („portretą“) pavyko atkurti ir visą piešinį. Nustatyta, kad tai Vokietijos kaizerio **Vilhelmo II** (1854–1941), paskutiniojo Vokietijos imperatoriaus, Prūsijos karalius ir gretimais Austrijos imperatoriaus **Pranciškaus I** (*Franz Josef* 1830–1916) portretas. Šalia metai 1914/16 ir užrašas „Dievas su mumis“ (*„Gott mit uns“*). Tai I pasaulinio karo metų laikotarpio serijinis gaminy, žymintis Austrijos ir kaizerinės Vokietijos glaudaus bendradarbiavimo sutartį (*Trijų imperijų sąjunga*), kai buvo vykdoma aktyvi prieš Rusijos bei Serbijos interesus nukreipta Balkanų politika, sutvirtinta kaizerių bičiulystės. Pagamintos dvi tokių rinkinių laidos su 1914/15 ir 1914/1916 metų spaudo žyma. Atrastoji šukė yra iš 1916-ųjų metų. Kiekvienas patriotinis indelių rinkinys ant dugno turėjo išpaustus gamtintojo ženklus. Mūsų atrastoji šukė (sienelė) be gamintojo išpaudo. Tačiau, gretinat su turimais muziejiniais pavyzdžiais internete, nustatyta, kad ji turėjusi turėti Austrijos „**Altrobis**“ įmonės ženklą su raidėmis M Z (t. y. dalininkas Moritz Zdekauer bankas). Ši įmonė taip pat gamino ant sienos kabinamas atminimo lėkštes, plokštelės su karalių atvaizdais ir platinto Vokietijoje³. Jų buvo raginama įsigyti ir taip paremti karines pajėgas. Vieną, matyt, buvo įsigijęs nežinomas Memel gyventojas, ir, tvarkant pokario miestą, ši atsidūrė griuvėnų atmatų duobėje, iš kur buvo iškelta naujausių kasinėjimų ir aplinkos tvarkymo darbų metu.

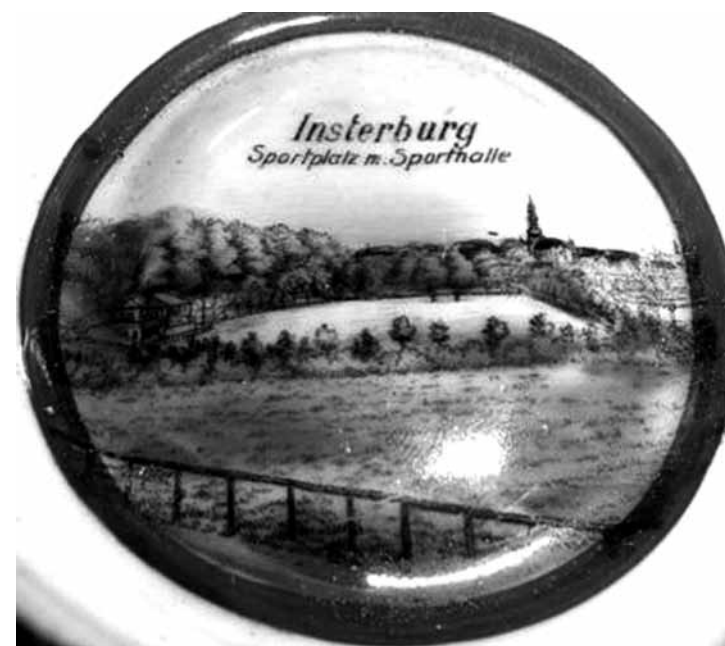
Peleninė „Windstärke 11“. Bavarijos porcelianas (Bavarijos porceliano gamykla?)

Indelis skysčiui matuoti

Klaipėdos (Memel) Kurhausas Smiltynėje (Memel Kurhaus Sandkrug), XX a. pradžia

Muižės dvarelis. Ernst Vilhelmo Berbomo pastelė, 1820 sausio 20 d. dovanota ankstesniems dvarelio savininkams Mac Clean (Erich Weiss šeimos vertybių rinkinys). Nuotraukos E. Bacevičiaus

Rytprūsių keramikos pavyzdžiai: Linkėjimai iš Memelio Turgaus gatvės (Gruss aus Memel Marktstrasse), XX a. pradžia

Gelbėtas Gintarpelkės dvarelis porcelianas

Porceliano istoriją Memelyje žinoma ir daugiau. Medienos pirklio *Ernst Heinricho Berbomo* (1763–1838) Gintarpelkės (Bernsteinbruch) dvarelis savininko šeimos vertingo keramikos rinkinio išsaugojimas aprašytas dienoraštyje (1763–1838 m.). Krašto ir miesto kultūros istorijai svarbų šaltinį planuojama išversti į lietuvių kalbą ir paskelbti atskiru leidiniu. Minima, kad po Napoleono antpuolių, Rusijos ir Prancūzų armijomis atsitraukus į krašto gilumą (1813 metų vasario 25–26 d.), įsiveržė kazokų būriai. Prasidėjo krašto nio-kojimas ir plėšikavimai. Trapios vertybės dėtos į medines dėžes ir užkastos į žemę dvaro sodo gale. Neramumams praėjus, iškasant vertybes, dalis jų sudužo, ir tai jis minėjęs kaip didelę šeimos vertybių netektį. 1836 metų birželio 21 d., naktį iš pirmadienio į antradienį, dvarelį apniokojo lėptjūvė „Goliath“ išplieskęs gaisras. Tą kartą taip pat pirmiausia suskubta gelbėti „angliškąją Fajančą“. Per sumaištį dalis jo virto šukėmis ir palaidotos žemėje¹.

Vazelė su Muižės dvarelis atvaizdu

Praeitės tyrėjai ieško vazelės, kuri siejama su E. V. Berbomo (1786–1865) dvariete Muižėje (Feilenhof). Žvejybos Mariose prižiūrėtojas čia gyveno nuo 1820 iki 1865 metų. Yra žinoma, kad Klaipėdos krašto mokytojas, žurnalistas, kraštotyrininkas, vėliau Memelio krašto išeivių rašytojas Rudolfas Naujok 1930–1931 metais dirbo ir gyveno Rusnėje, kurčėbylių mokykloje [http://silaine.lt/silaine/rusnes-kurcnebyliu-istaiga-ir-krastotyryninkas-rudolfas-naujokas]. Domėjosi pamario praeitimi. Bendravo su Rusnės medienos pirkliu, senosios giminės atstovu *Ernst Heinrich Anker'iu* (1845–1935). Skelbė straipsnelių *Memeler Dampfboot* priede *Die Grenzgarten* apie jo gyvenimą ir veiklą. Ruošdamas straipsnį apie *Ernst Wilhelma Berbomą* gyvenimą ir kultūrinę veiklą, lankėsi Feilės dvare. Jis minėjęs, kad matęs atminimo vazelę su Muižės dvarelis (*Gut Feilenhof*) vaizdu: raudonų čerpių stogas išsiskyrė žalioje pakrantės augalijoje ir mariose buvo matomas iš toli². Dvarelis iki mūsų dienų neišliko. Tačiau minėtas vaizdelis jaudrina pamario praeities tyrėjus. Neaišku, ar jame vaizduojamas XIX a. vidurio ar jau vėlyvasis aplinkos vaizdas. Galima spėti,

kad atvaizdas galėjo būti panašus į 1820 metų sausio 20 d. E. V. Berbomo naujojo savininko piešinį. Piešinys spalvota pastele ant kartono buvo dovana uošviui *Mac Clean*, anksčiau dvarelis savininkui. Jis išsaugotas senienų rinkėjo E. Heinrich Ankerio (vėliau perduotas palikuonims) bei Klaipėdos krašto senienų rinkėjo *Erich Weiss* rinkinyje.

Melioratorių radiniai

Jociškių dvarelis vietoje gausu baltų storo porceliano (lėkščių) liekanų likučių (lankytasi 2008 lapkričio 30 d. ir 2019 m. liepos mėn.). Šis radinys primena, kaip 1944 m. rudenį senieji krašto gyventojai, gelbėdamiesi nuo karo negandų, palikdami gimtuosius namus, audinius, dalį šeimininių vertybių dėjo į dėžes, suko į vaško popierių ir užkasė į žemę. Vertybių gelbėtojai, palikdami gimtinę, vylėsi, kad po karo, sugrįžę į namus, trapias vertybes išsiklas ir panaudos naujam gyvenimui. Tačiau dažnu atveju taip nenutiko. Kaip čia neprisiminus 1976 m., kada, melioruojant Gargždų miestelio apylinkių žemes (Rolando Pociaus tėvas), žemėje aptikta prieš karą paslėptų vyno ir kitų tauriųjų gėrimų butelių, gretimais ir kitų šeimininių vertybių. Didesnė dalis jų sutrupintos bekasant griovį. Dalis pateko senienų rinkėjams. Kitos pasimetė tarp buitinių niekučių. *Juozas Mikutis*, Stankiškių gyventojas (nuo 1967 m.), ekskavatoriaus vairuotojas, 1982 m. statant Kintų žuvininkystės ūkio ančių pastatus buvusioje Muižės (Feilenhof) dvarvietės vietoje, išvertęs dėklą su ankstesniųjų savininkų indais. Indus jis pasiėmęs, tad tolesnis jų likimas nežinomas (Sodonis, 2011, http://silaine.lt/kulturos-zenklai/ar-galimas-muizes-dvaro-atgimimas/). Gal dalis radinio pasklido po senienų rinkėjų rinkinius ir juos galbūt dar išvysime muziejų lentynose?

Rytprūsių keramikos pavyzdžių paieškos

Rytų Prūsijos keramikos pavyzdžių (padėkliukai, indai, uodžiamojo tabako ir kvėpalų talpyklos, atsiminimo indeliai³) su amžininkams brangiais vietovaizdžiais išliko negausiai. Nežinomas jų gamintojų laikas ir vietos, gamintojų būdų ypatumai. Dar mažiau pavyzdžių su Klaipėdos krašto atmintinomis vietomis ir Kuršių marių pamario vaizdais. Tai dar vis menkai pažintas krašto kultūrinis palikimas. Galbūt manosios aptiktosios

šukės ir jų turinio atvėrimas paskatins senosios keramikos rinkėjus prisiminti savuosius rinkinius ir jų išsigijimo aplinkybes. Didesnė tikimybė jų aptikti yra gyvenvietėse (sandėliukuose ir buitinių atliekų duobėse netoli XX a. pradžioje veikusių pamario viešbučių,

dvarviečių ir turtingesnių ūkininkų sodybų). Dalis jų nugulė niekučių-smulkmenų sandėliukuose. Galbūt tarp jų aptiksime ir minėtą vazelę su Muižės dvarelis ar mėgiamais Smiltynės, Memelio ir Tilžės vaizdais? Atvertume dar vieną krašto kultūrinių mainų knygos puslapį.

LITERATŪRA

1. Memelio medienos pirklio Ernsto Heinricho Beerbomo dienoraštis 1763–1838 [Aus dem Tagebuch des Memeler Holzkaufmanns Ernst Heinrich Beerbohm 1763–1838: Memeler Dampfboot: 1932 12 21, 1933 7 29 bei 1935 12 2].
2. Rudolf Naujok. Oberfischmeister Beerbohm: Aus dem Leben eines bedeutenden Memelländers: – Bild. // Memeler Dampfboot. – Der Grenzgarten. – 21. Dez. 1932 (Nr. 11), S. 1–4.
3. Senieji keramikiniai indai vadinti raktiniais žodžiais, kuriuos pravartu žinoti atliekant paieškas internete (alte Porzellan Tasse, Andenken (Patriotika, Rerservistentasse, Sammeltasse) porzellan), ir uodžiamojo tabako tabakinės (Schnupftabakflasche/ Snuff Bottle/ Boîte à priser Tabac), ženklinotos įmonių ženklais Porzellanmarken (žiūr. http://www.sammler.com/porzellanmarken/index.asp: pvz., Bavaria, Schlaggenwald ir Roloff įmonės Berlyne ir Münsteryje (Porzellan-Manufaktur August Roloff G.m.b.H.).

Skausmingas nevilties šešėlis

DR. Vytautas ČEPAS

Klaipėda

Atmintis ne tik saugo, primena, atgaivina įvykius, bet ir turi savybę juos ištrinti. Pradžioje užmaršties skraistė apgaubia, rodos, nereikšmingus dalykus, vėliau išblunka tai, ką lyg ir norėtume išsaugoti, bet, skubėdami gyventi, daugiau turėti, aukščiau stovėti, nustumiame į paraštes, kol galų gale iššluojame viską taip, kad lieka tik padrikos skeveldros ir draiskanos, kurių net labai stengdamiesi jau nebegalime sudėti į vientisą vaizdą. Ir kuo uoliau, giliau ir prašmatniau integruojamės į visokias europines, pasaulines ar transatlantines struktūras, tuo mažiau lieka vietos savojo krašto atminčiai, tuo daugiau tų skeveldrų ir kaskart vis sunkiau ir sunkiau iš jų sudėlioti tai, kas yra vadinama istorine atmintimi.

Mūsų istorija visą laiką buvo traktuojama tendencingai, atsižvelgiant į to meto politinę konjunkturą, tenkinant atskirų vadų užgaidas, daug ką sąmoningai nutylint, o neretai ir atvirai ją falsifikuojant. Tačiau istorinei atminčiai, kol gyvi įvykių liudininkai, kol iš kartos į kartą perduodami žmonių prisiminimai, dideli pavojai nekylo. Kitas reikalas, kai dėl kokių nors politinių ar socialinių katastrofų ištisos teritorijos lieka be nuolatinių savo gyventojų (autochtonų). Rašau tai galvoje visų pirma turėdamas mažiausią Lietuvos etnokultūrinę regioną – Mažąją Lietuvą.

Dvi Lietuvos – lyg sesės, kurias siejo stiprūs kraujo ryšiai, bet skyrė gyvenimo patirtis, šimtmečiais būdamos viena šalia kitos atskirai kūrė savąją unikalią istoriją. Mažajoje Lietuvoje susiformavo kultūra, kuri skyrėsi nuo lenkų paveiktos LDK katalikiškos lietuvių pasaulėjautos, tačiau jungė kalbos bendrumas ir papročių panašumas.

Taip atsitiko, kad perdalijimų, prijungimų, sukilimų ir karų sumaištyje kaip valstybė iškilo Lietuva, prie kurios 1923 metais prisiglaudė Klaipėdos kraštas. Deja, neilgam, po Antrojo pasaulinio karo visa Mažosios Lietuvos teritorija dar kartą perdalinta. Lietuvai teko Klaipėdos kraštas, likusią dalį pasidalino Lenkija ir Rusija.

Baigiantis karui, 99 proc. jos gyventojų, save laikusių lietuvininkais, pasitraukė į Vakarų, dalis likusių buvo ištremti į Rusijos gilumą. Taip unikalus baltiškas etnosas, susiformavęs valdant vokiečių ordinui, Lenkijos karališkajam lenui, Prūsijos karalystei ir Vokietijai, per trumpą laiką sovietų buvo nugramzdintas į nebūtį.

Tačiau iš atminties negalima ištrinti to, kad kai visų užmiršta, Europos galingųjų dalinta ir perdalinta, fiziškai ir morališkai žemina ma Lietuva buvo beveik ištrinta iš pasaulio žemėlapių, Mažoji Lietuva kūrė ir saugojo

lietuvišką raštą, kalbą, kultūrą... Juk būtent čia buvo parašyta ir išspausdinta pirmoji lietuviška knyga (1547), pirmą kartą į lietuvių kalbą išversta Biblija (1590), parašyta ir atspausdinta pirmoji lietuvių kalbos gramatika (1653), parašytas pirmasis lietuviškos grožinės literatūros veikalas (1765), išleistas pirmasis lietuviškas laikraštis (1883), veikė pirmoji pasaulietinė lietuviška draugija „Birutė“ (1883), leistos ir į Lietuvą net 40 metų gabentos Rusijos uždraustos knygos lotyniškais rašmenimis...

Mažajoje Lietuvoje viskas prasideda nuo mažmožių. Nenustebkite – būtent, nuo mažmožių! Juk ta pirmoji lietuviškai parašyta knyga, pirmoji lietuviška gramatika ar pirmasis lietuviškas laikraštis tikrai daug kam atrodė mažmožis. Ar kas nors tada teigė, kad tai labai reikšminga, rašė liepsningas recenzijas ar skelbė naujos eros pradžią? Nieko panašaus – dažniausiai tyla! O tie mažmožiai atkakliai skverbėsi į lietuvių sąmonę, gaivino tai, kas jau buvo primiršta, o ir visai užmiršta.

Atmintis kėlė tautą kitokiam gyvenimui, kur jau regėjosi ne tik lietuviškas raštas, bet ir iš užmaršties ūkų kylanti savarankiška valstybė.

Tai, ką Mažoji Lietuva per 400 šimtus metų davė Lietuvai, sunku pervertinti. Ir dabar, kai važiuoji per šį vandenį ir paukščių kraštą, kur jau retai besutiksi lietuvininką, dar rečiau beišgirsi rūsčiai skambančių jų giesmių, nepamatysi tautiniais rūbais vilkinčių moterų, prie juosmens prisisegusių siuvinėtų delmonų, apima keistas ir žodžiais sunkiai nusakomas jausmas, lyg negrąžinta skola – juk tai čia prasidėjo tai, kokie mes esame dabar!

Aišku, galima su tuo nesutikti, atrasti kitų argumentų ar faktų, liudijančių, kad Lietuvos istorijoje yra svarbesnių, didingesnių įvykių ir datų. Tačiau pasakykite, kas gali būti svarbiau už raštą, kalbą, knygą, kultūrą plačiojo šio žodžio prasme? Juk tie mūsų žygiai ir žygdarbiai, padėtos aukos buvo, būtent, dėl gimtosios kalbos, rašto, teisės į savąją valstybę. O kokia valstybė be savo kalbos, savo rašto, savo kultūros?

Paminklo Vydūnui atidarymas Klaipėdoje. Autoriaus archyvo nuotrauka

Todėl galvoje kirba nesmagus klausimas – ar dabartinės lietuvių kartos pakankamai gerai supranta ir įvertina tai, kas mums buvo ir dabar yra Mažoji Lietuva? Tiesą sakant, kai apie tai pagalvoji, apima dviprasmiškas jausmas – daroma lyg ir nemažai, tačiau didžiai daliai Lietuvos gyventojų Mažoji Lietuva vis tik tėra paprastas terminas, apibrėžiantis tam tikros geografinės teritorijos ribas!

Vidurinei ir jaunajai kartoms Mažosios Lietuvos problematika neaktuali, ją iš suvokimo lauko išstumia dabar mūsų stipriai utrinuojamos žmogaus teisių, laisvių, lygių galimybių ir kitos madingos temos, aišku, ir menkas bendras išprusimas, kuris visada glaudžiai susijęs su paviršutiniškumu, troškimu būti mados avangarde. Belieka tik džiaugtis, kad kokiam nors naujosios kartos komjaunuoliui nešauna į galvą mintis nuvainikuoti Kristijoną Donelaitį ar Martyną Mažvydą. Neįmanoma? Gal ir taip, bet ar esate garantuoti, kad neužklius kokio nors biografijos detalė, tarkime tai, kad abu buvo liuteronų tikėjimo. Sakote, nesąmonė? Tada prisiminkime vieną ryškiausių Lietuvos istorinės atminties personažų – Margirį, patekusį į šiuolaikinių istorijos chunveibinų nemalonę ir paverstą psichikos ligoniu, kai kam jau pradėjo kliūti ir Tilžės aktas! Neva beprasmiškas, nereikšmingas, nereikalingas!..

Tačiau kur kas nykiausiai anojė Nemuno pusėje. Ten net apie dviprasmybę kalbėti... nėra prasmės! Nuvažiuokite į Karaliaučiaus kraštą ir pasiteiraukite, kas ta Mažoji Lietuva? Daugumai ten gyvenančių atvykėlių tie du žodžiai bus absoliuti „tabula rasa“.

Ir vargu, ar čia dera labai stebėtis, nes apie klaidų, sunkiai sveiku protu suvokiamą Mažosios Lietuvos vietovardžių rusinimą koku net kalbėti. Krašte, kur nuo amžių nebuvo nė vieno slaviško gyvenvietės, upės ar ežero pavadinimo, dabar nebeliko nė vieno baltiško! Suprantama, kad iš barbaro nelauk nieko – tik griovimų, tačiau, kodėl Lietuva taip abejingai žiūri į tai, kas vyksta Karaliaučiaus krašte, galima tik spėlioti. Neprisimename? Be abejo, juk atmintis klatinga, nemalonus dalykus slepia giliausiose sąmonės podėliuose!

Ir tikrai, ar verta šiandien jaunam žmogui sukti galvą dėl to, kad barbarai pasikėsino į seniausius žmonijos istorijoje vietovardžių sluoksnius – upių, ežerų ir gyvenviečių pavadinimus? Kam dabar rūpi, kad upės, šimtmečiais vadintos baltiškai, „perkrikštytos“: Ameita – į

Železnodorožnaja (Geležinkeliečių), Gilija – Matrosovka (Jūreivių)... miestai – Martyno Mažvydo Ragainė į Neman, Kristijono Donelaičio Tolminkiemis – Čysty Prudy (Švarūs tvenkiniai), Įsrutis – Černiachovsk, Gumbinė – Gusev!... Ir taip pasielgta su tūkstančiais vietovardžių, ir niekas jau seniai dėl to nesipiktina, nebeprotuoja, nemitinguoja, nereikalauja savo valdžios ir tarptautinių organizacijų išikišimo. Prezidentūra, Seimas, Vyriausybė, Vilniaus universitetas užsispyrusiai konstruoja kažką panašaus į Georgo Orvelo naujakalbę, tad užsiminę apie kažkada vartotus baltiškus vietovardžius gali likti nesuprastas ir paskelbtas istorine atgyvena, keliančia pavojų valstybės saugumui.

Gera prisimenu, kaip Seime kartu su kolega Stanislovu Buškevičiumi vargome rinkdami palaikymo parašus įstatymui, įteisinančiam tradicinių Karaliaučiaus krašto vietovardžių vartojimą viešojoje erdvėje. Pasirašė nedaugelis, vieni traukė pečiais, kiti stebėjosi tokia iniciatyva ir liūdnai lingavo galvas, treči iš vis rodė pirštu į smilkinį. Pristatydamas įstatymo projektą Seimui, sulaukiau kandžių klausimų – ieškai vakarykščios dienos..., ką nori pakeisti..., kaip reaguos Rusija..? Įstatymas vis tik vargais negalais buvo priimtas. Tiesa, vėliau perėjęs įvairias komisijas, departamentus ir ministerijas, buvo taip aplaižytas ir nuobliuotas, kad pritaikymą rado tik mokykliniuose vadovėliuose ir transporto eismo informacijoje.

Nedaug! Jie mums kalbą, raštą, Bibliją, knygas, mes jiems – du kelio ženklus, rodančius kryptį į Karaliaučius ir Tilžę. Tačiau net ir čia apačioje parašyta Kaliningrad ir Sovietsk. Tik tiek teįsirebėjome!

Tačiau ten, anojė Nemuno pusėje, vis tik Rusijai priklausanti Karaliaučiaus sritis. Bet kiek Mažosios Lietuvos yra išlikę Klaipėdos krašte?

Istorija Mažajai Lietuvai buvo negailestinga, sakyčiau, net žiauri. Po karo čia per stebuklą išlikę keli šimtai lietuvininkų jau išmirė, o su jais ir jų kalba, gyvenimo sankloda, papročiai... Liko laiko ir mūsų apsileidimo neatlaikę pastatai, įgriuvusiais stogais, lyg numirėlių burnos tuščiomis langų angomis raudonų plytų sienose, sugriuvę tiltai, prastai prižiūrimos, o ir visai apleistos, senųjų gyventojų kapinaitės...

Nebeišgirsi lietuvininkų kalbos, šio krašto dainų (tiesa, ir kituose etnografiniuose regionuose žmonės retai dainuoja), papročiai

Paminklas Vydūnui Klaipėdoje. Architektas Petras Džervus, skulptoriai iš Ukrainos Olesis Sidariukas ir Borisas Krylovas. Autoriaus archyvo nuotrauka

ir tradicijos prisimenamos tik esant progai, nyksta pamario architektūrai būdinga pasta-
tų stilistika ir spalvos, net kulinarinis paveldas tapo retenybe...

Deja, tai ne liguistų fantazijos vaizdiniai, o realybė ir ja nesunku įsitikinti išsukus iš kelio Klaipėda – Šilutė – Pagėgiai į vieškelius, prie kurių kažkada glaudėsi tvarkingos lietuvininkų sodybos. Kodėl taip atsitiko, priežasčių daug, visų jų neaprašysi ir neišnagrinėsi, tačiau akivaizdu, kad tai, kas anksčiau buvo dvasinė ir materialioji Mažoji Lietuva, nūnai liko tik Mažosios Lietuvos istorija, vis dar saugoma žmonių atmintyje, surašyta į knygas, sudėta į fotografijų albumus.

Tačiau žinant kraštui itin nepalankų istorinį kontekstą ir lyginant su tuo, kas liko Karaliaučiaus srityje, vargu bau, ar galima teigti, kad nieko nedaroma. Galėjo būti blogiau, juk pasitraukę į Vakarus lietuvininkai beveik pusę amžiaus neturėjo galimybės nei sugrįžti, nei aplankyti savo žemės. Be autochtonų bet koks kraštas pasmerktas neišvengiamoms ir labai skaudžioms istorinėms pervartoms, nes atsikėlėliai, su savimi atsinešę savo pasaulėžiūrą, nesuinteresuoti saugoti, juoba puoselėti čia gyvenusių žmonių kalbos, papročių, kultūros...

Klaipėdos krašte per vargus ir gudrybes pavyko išsaugoti nepaliestus vietovardžius. Juk keturiasdešimt metų kaimo žmonėms buvo kalama į galvas, kad jie yra ne savo kaimų, bet kažkokių „Raudonojo spalio“ ar „Spalio revoliucijos“ svetimvardžiais pavadintų kolūkių gyventojai. Tačiau žmonės komunistų klastą perprato, senųjų kaimų pavadinimų iš atminties ištrinti nepavyko.

Neužmiršti ir Karaliaučiaus krašto hidronimai ir toponimai. Klaipėdoje naujai statoma kotedžų rajone, kairiajame Dangės upės krante, gatvės vadinamos Mažosios Lietuvos miestelių ir kaimų vardais. Klaipėdos rajone Agluonėnų gyvenvietėje jau daug metų ošia

landšafto architekto Jono Čepo iniciatyva pasodintas ir prižiūrimas Lietuvininkų ažuolynas, matyti daug jo atkurtų autentiškų Mažosios Lietuvos ženklų...

Prisimenami ir Mažosios Lietuvos iškilūs asmenys. Jų vardais pavadinamos miestų ir miestelių, taip pat kaimų gatvės. Štai mažame Klaipėdos rajono Lankupių kaime, prisiglaudusiame prie Minijos upės ir karaliaus Vilhelmo kanalo, neužmiršti čia gyvenę ir dirbę rašytojai ir mokytojai Mikelis Šapalas ir Enrikas Šadagas. Klaipėdoje per ganėtinai trumpą laikotarpį pavyko įamžinti visus mieste gyvenusius Tilžės akto signatarus. Martynui Jankui, Jurgiui Arnašiui, Jurgiui Lėbartui, Valteriui Didžiui, Jonui Vanagaičiui, Viktorui Gailiui ant pastatų sienų, kur jie gyveno ar dirbo, atidengtos memorialinės lentos.

Suprantama, Vydūnas ir Ėvė Simonaitytė! Klaipėdos senamiestyje naujai sutvarkytas jaukus skveras, pavadintas Vydūno vardu, kurio centre pastatyta skulptoriaus Arūno Sakalausko poetiška, filosofo būdą atspindinti skulptūra, mieste jau daug metų veikia Ievos Simonaitytės vardo viešoji biblioteka, Priekulėje – memorialinis muziejus, ten pat paminklas rašytojai „Šventvakarių Ėvė“ (skulptorė Daliutė Ona Matulaitė). Jei prisiminsime, kad dar nuo sovietmečio Klaipėdoje stovi paminklas Kristijonui Donelaičiui (skulptorius Petras Deltuva), o nepriklausomybės aušroje atsirado Lietuvininkų aikštė ir paminklas Martynui Mažvydui (skulptorius Regimantas Midvikis), tai teigti, kad Mažoji Lietuva ir lietuvininkai yra užmiršti, būtų netiesa.

Daroma lyg ir nemažai, tiesa, daugiausiai visuomeninių organizacijų ir atskirų Mažosios Lietuvos patriotų dėka. Tačiau vis tiek sielą veria iš kažkur atsėlinantis keistas nevilties jausmas, slegiamas skausmingo netekties šešėlio.

Iki sopulio maudžia krūtinę, skaudu ir gaila, bet mums, deja, liko tik atmintis!

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Prof. Dr. med. Arno Schulze Gyvenimo aprašymas „Führung und Bewahrung“ (Vedimas ir apsaugojimas) Speciali ligoninė į nelaisvę patekusiems vokiečių kariams Heiligsberge, Vilniuje ir Heydekrug (Šilutėje). Paleidimas iš nelaisvės

Rozą ŠIKŠNIENĖ

Šilutė

Jau nuo 1939 m. Vokietijos Reiche egzistavo karo belaisvių stovyklų tinklas. Labiausiai nutolusi į šiaurę buvo Macikų (Matziken) karo belaisvių stovykla „Stalag 331“, vėliau pervadinta į „Stalag I C Heydekrug“. Šioje stovykloje pirmieji kaliniai buvo lenkų kariai, nuo 1940 m. stovykla pasipildė belaisviais ir prancūzais, o nuo 1941 m. – rusais. Ypač sunkios buvo rusų karo belaisvių kalinimo sąlygos, nes SSR nebuvo pasirašiusi Ženevos konvencijos reikalavimų dėl belaisvių kalinimo sąlygų. Rusų karo belaisviai badavo, ypač daug mirė 1942 m. žiemą. Dalis atvežtų lenkų, belgų ir prancūzų karių net nepatekdavo į lagerį, iš karto būdavo perduodami vietos ūkininkams darbui ūkiuose. Nuo 1943 m. Macikų karo belaisvių stovykla buvo pervadinta į „STALAG Luft 6“ ir skirta oro pajėgų kariams. Iš „STALAG Luft 6 Barth“ lagerio čionai buvo perkelti anglų ir kanadiečių oro pajėgų puskarininkiai, o nuo 1944 m. pradžios ir JAV karo lakūnai. 1944 m. vasarą, frontui artėjant, karo belaisvių stovykla buvo evakuota iš Šilutės traukiniais, iš Klaipėdos laivais. Karo belaisviai, tarnavę pas ūkininkus, traukėsi kartu su jais į Vokietijos gilumą. Tikslus šiuo laikotarpiu kalėjusių žmonių skaičius nėra žinomas, manoma, jog apie 10 000 tūkst.

Raudonajai Armijai 1944 m. rudenį ižengus į Vokietijos teritoriją, Macikų (Matziken)

Prof. Dr. Arno Schulze švenčia 90-ąjį gimtadienį 2009 m. kovo 2 d.

lageris jau buvo tuščias. Dabar jau Sovietų Sąjunga šioje nacių įkurtoje stovykloje įrengė lagerį Nr.184 ir jame kalinti vokiečiai karo belaisviai. Kalinimo sąlygos buvo taip pat labai sunkios. Vokiečių karo belaisvių stovykla veikė iki 1946 m. ir per šį laikotarpį čia mirė 422 kaliniai, dauguma nuo distrofijos ir nuo nežmoniškų darbo sąlygų. 1946 m. lageris buvo reorganizuotas ir pavadintas gydомуoju. Dabar čia pateko sunkiai sergantys, fiziškai išsekę karo belaisviai. Kaip tik šį laikotarpį ir aprašo savo atsiminimuose vokiečiai, buvęs karo belaisvis, gydytojas Arno Šulz (Arno Schulz), kalėjęs nuo 1946 iki 1948 m.

1948 m. karo belaisvių stovykla buvo perorganizuota į GULAG' o Šilutės (Macikų) skyrių Nr. 3 ir veikė iki 1955 m. Tai didžiausias sovietų lageris Lietuvos teritorijoje, jame vienu metu galėjo kalėti iki 3000 NKVD / KGB suimtų civilių Lietuvos gyventojų. Čia buvo talpinami gyventojai, pasipriešinę sovietų valdžiai, partizanų rėmėjai, prievolių neįvykdę ūkininkai, moterys su vaikais. Yra žinoma, jog 1948–1955 m. lageryje žuvo 365 kaliniai ir 70 vaikų.

2009 metais prof. Dr. Arno Schulze, sužinojęs, jog Šilutėje yra muziejus, parašė laišką ir perdavė savo atsiminimų rankraštį „Führung und Bewahrung“ (Vedimas ir apsaugojimas).

Jis 1944 m. spalio mėn. buvo pašauktas į Vermachtą (Vokietijos kariuomenę), kur tarnavo gydytoju iki 1945 m. kovo mėn, kol Heiligenbeil'e (Vokietija) pateko į Raudonosios Armijos nelaisvę. Jis rašo: „Netrukus buvau įdarbintas lagerio gydytoju specialioje vokiečių karo belaisvių ligoninėje Heilsberge. 1945 metų vasaros pabaigoje visa ligoninė buvo perkelta į Vilnių (Lietuvą). 1946 m. balandžio, gegužės mėnesiais ši ir Kaune buvusios karo belaisvių ligoninės buvo sujungtos ir perkeltos į Šilutę (vok. Heydekrug). Tai reiškė, kad karo belaisvių ligoninė gavo naują „butą“ dideliame barakų lageryje Macikuose“. Savo atsiminimuose jis aprašo laikotarpį, kai 1946 m. Macikų lageris buvo reorganizuotas ir pavadintas „gydомуoju“. Ši ligoninė buvo skirta sunkiai sergantiems bei nusilpusiems karo belaisvams vokiečiams bei jų sąjungininkų kariams – rumunams, vengrams, austrams ir kt. Koks tai buvo darbas ir aprašo gydytojas.

Tik atvykus į lagerį atsitiko kai kas, kas mane labai išgąsdino. Iš daugybės belaisvių karininkų, tik aš buvau išvestas apklausai ir pristatytas rusų karininkui (tada dar nieko neišmaniau apie tarnybos laipsnius). Gerai suprantama vokiečių kalba ir grubiu tonu man buvo duotas nurodymas: aš turįs grįžti į baraką ir tenai provokuoti pokalbius ir tokiu būdu sužinoti, kurie karininkai priklausė „Regiment Grossdeutschland“

(Didžiosios Vokietijos daliniui). Rytoj aš vėl būsiu iškviestas, o apie pokalbį turįs tylėti, kitaip būsiu sušaudytas. Kad pabrėžtų savo grasinimo rimtumą, jis išsiėmė savo pistoletą, jį užtaisė ir padėjo prieš mane ant stalo. Barake aš atsiguliau ant savo šiaudų maišo, užsidengiau ausis ir pradėjau melstis iš širdies. Tik vėliau, būnant nelaisvėje, man pasidarė aišku, kad tokioms apklausoms rusų karininkai buvo specialiai psichologiškai ruošiami ir šia klaviatūra mokėjo gerai groti nuo Dur iki Mol.

Dar tą pačią dieną, tai buvo tikriausiai kovo 29 d., atsitiko įvykis, kuris man buvo išsigelbėjimas. Visi barake esantys daktarai buvo sukviesiti ir turėjo stoti į vieną eilę. Vienas iš aukštesnio sluoksnio rusų karo gydytojų ieškojo trijų gydytojų ir sanitarų karo ligoninei, kurioje buvo gydomi ir vokiečiai karo belaisviai. Gydytojas dr. Dostal dėl savo lenkų ir čekų kalbų mokėjimo buvo tučiuojau paimtas. Jis paprašė paimti mane bei Exelį ir kitus mūsų buvusio Lazareto sanitarus. Tuoju pat visa trupė buvo įlaipinta į sunkvežimį ir išvežta į Heilsbergo dvi ligonines. Aš buvau laimingas išvengęs kitą rytą turėjusios įvykti apklausos. Tačiau dabar susidariau įspūdį apie tankų, nepermatomą išdavikų lizdą, kuris mus nelaisvės metu lydės.

Ligoninė Heilsberge buvo dviejuose dideliuose, tikrai moderniuose mokyklų pastatuose. Jas skyrė į konjoną panašus takas ir buvo vadinas „Speciali ligoninė vokiečių kariams belaisvams Nr. 2652“. Abiejų šių skyrių vadovas buvo anksčiau aktyvus vyriausiasis štabo medicinos pareigūnas, chirurgas, med. dr. Paul Gerwin iš Vestfalijos. Dėl būdingo jam darbo stiliaus, profesinės kvalifikacijos ir dėl savo didelio ūgio jis turėjo autoritetą ir reikalingą pagarbą iš rusų pusės. Iki mūsų paleidimo iš nelaisvės 1948 m. spalio 12 dienos dirbome gydytojais kartu. Per šiuos metus nuoširdžiai draugavome iki pat Paulo mirties 1997 sausio 19 d. Vadovavimą pagrindiniame pastate dr. Gerwin perleido mano draugui dr. Dostal. Kaip vokiečiams, taip ir rusams pacientams, buvo reikalingas žaizdų ir jų pasekmių chirurginis gydymas. Tik vėliau atsirado daugiau vidaus ligų, pirmiausia sunkios formos tuberkuliozė, kirmėlinės ligos ir malarija, taip pat dėl nuolatinio badavimo medžiagų apykaitos ligos, tiesą sakant – badas iki išdžiūvimo, arba distrofijos, dar baisiau difuzinis ištinimas, besibaigiantis mirtimi. Šalia chirurgų iš kitų vietų buvo atvežti ir vidaus bei bendros praktikos kolegų. Tokiu būdu mūsų iš viso buvo apie 12 gydytojų.

Speciali karo belaisvių ligoninė Heilsberge buvo įrengta tik keletui mėnesių. Vėlu 1945 m. rudenį prasidėjo ligoninės transportavimas geležinkeliu į Lietuvą mums, gydytojams, neįprastai pompastiškai Pulmano vagone. Kol mes žemai sėdėjome minkštuose foteliuose, gultuose, virš mūsų vyko nerūpestingas meilės žaidimas. Viena iš rusų gydytojų aiškino mums rusų moterų privilegiją – galimybę įsigyti visas vyriškas profesijas, o vokiečių moterims taip ir liko tik 3 K galimybės (Kinder, Küche, Kirche). Ligoninė šio transportavimo metu buvo padalinta. Viena dalis su gydytoju dr. Gerwin, kaip vyriausiuoju gydytoju, vyko toliau į Vilnių ir įsikūrė Universiteto klinikoje, kita dalis su gydytoju dr. Dostal, kaip vyr. gydytoju, liko Kaune, tenykščiuose kazematuose.

Aš vykau į Vilnių. Kol mes, gydytojai ir gulintys pacientai, sunkvežimiu buvome transportuojami į kliniką, vaikstantys pacientai turėjo eiti pėsčiomis. Buvome labai susirūpinę dėl Lietuvos gyventojų galimo piktybinio priekabiavimo pakeliui. Ir labai buvome nustebinti ir nudžiuginti, kai iš jų pusės maisto produktų dovanos pradėjo keliauti į ligoninę. Vokiečių gydytojų skaičius ligoninėje buvo reliatyviai mažas. Dr. Dostal – vyr. gydytojas, dr. Balluf – vyresnysis kolega, buvau jau anksčiau paminėjęs, R. Hübner; dr. Schuster iš Dilenburgo, kuris dėl tipiškai rusiško švarko (gimnastiorkos) su įsegta komunistine emblema atrodė neoriai ir kėlė gailestį, ir aš, kaip jauniausias. Po Lothar Müller įdarbinimo raštininku operacinėje, mano dideliu džiaugsmui, jis liko pas mus.

Kažkur apie balandžio–gegužės mėnesį ligoninė buvo uždaryta. Gydytojai ir sanitarai pateko į Vilniaus kalėjimą, kur buvo daugiau karo belaisvių. Didysis kambarys su mediniais trijų aukštų gultais prie trijų sienų man iki šiol dar stovi akyse, o ypač tos pajuodusios sienos. Tenai jau keletą dienų gyvenantys karo belaisviai į mano klausimą apie pajuodusių sienų atsiradimą paaiškino, jog tai kraujo dėmės nuo nesuskaičiuojamai daug sutraiškytų vabzdžių (Methaemoglobin). Jau pirmą naktį mes tai patyrėme. Lothar ir aš miegojome greta, visiškai apsirengę ir be jokio apkloto, turėjome tik po 50 cm pločio gultę. Dar paskutinei žvakei neužgesus, pradėjo visur krebždėti ir vabzdžiai krito nuo lubų, lindo iš visų plyšių ir tinko skylių. Tie kraujasiurbiai buvo dar ir gana išrankūs. Aš prieš keletą savačių buvau persirgęs gelta, tikriausiai mano kraujas buvo tiems vabalams nelabai skanus, tad šalia manęs gulintis Lothar kiekvieną rytą būdavo visiškai sugeltas ir su

ištinsiu veidu. Mūsų tolesnis likimas buvo visiškai neaiškus.

Laimei, labai nemalonus buvimas kalėjime truko tik keletą savačių, nes atsitiko nenumatyti įvykiai. Kalėjimo patalpos pradėjo pildytis žmonėmis ir ligoninės skyrius turėjo vėl pradėti toliau dirbti. Mes supratome, kokių būdu apsaugos personalas papildė iš belaisvių transporto pabėgusius žmones. Pirmasis pasitaikęs gatvėje buvo pagaunamas ir, kaip belaisvis, pristatomas. Tokiu būdu bendras skaičius vėl būdavo atstatytas. Taip čia atsidūrė senų ir labai senų civilių vyrų grupė, kurie Berlyne buvo įsodinti į gyvulinius vagonus ir išvežti į Rytus. Pakeliui dalis išmirė, kita dalis sunkiai susirgo šiltine ir viduriavo. Vilniuje lavonai ir sergantys buvo iškrauti. Darbo pradžioje mūsų operuoti ligoniai buvo išleisti ir jų vietą užėmė vidaus ligomis sergantys ir infekuoti ligoniai. Dauguma transportu atvežtų senų vyrų išgyveno tik dėl rūpestingos priežiūros infekcijos skyriuje. Kai tik buvo nustatyta, jog jie jokios infekcijos nebeplatins, būdavo perkelti į mano vidaus skyrių.

1946 m. pavasarį Kauno ir Vilniaus ligoninės buvo uždarytos ir abu ligoninės skyriai perkelti į lietuviškąją Šilutę (Macikus k.) (vokiškai Heydekrug, Matziken), į vieną didelį barakų lagerį, ir veikė kaip viena ligoninė. Stebino ir paliko didelį įspūdį išvykimas iš Vilniaus klinikos pastato. Rusai iš visiškai įrengto pastato paliko tik sienas; viskas buvo kraunama išvežimui: langai, durys, inventorių, tualetai, lietvamzdžiai, iš kurių vėliau gabūs belaisviai gamino puodus ir dubenis.

Ligoninė buvo kaip naujas kvartalas barakų lageryje, atvirame plačiame lauke, upelio atskirtas nuo Šilutės (Heydekrug) rytinės dalies. Iki karo pabaigos lageris tarnavo tikriausiai kaip belaisvių stovykla Vakarų sąjungininkams. Mūsų ligoninė užėmė tik pusę visos stovyklos, kitą dalį užėmė sveiki vokiečiai karo belaisviai, vėliau ir nuteisti Lietuvos civiliai gyventojai. Toliau šiaurės–pietų kryptimi paraleliai stovėjo trys vienaaukščių barakų kompleksai, kur dažniausiai buvo vienintelė didelė patalpa. Skersai į šiaurę stovėjo keturi kiti barakai: vonios ir tualetų, patalpos įrankiams ir dirbtuvės; į pietus dar du pastatai virtuvei ir parduotuvei. Visą didelį kompleksą įrėmino kelių metrų aukščio tvora, apjuosta spygliuota viela, taip vadinama „mirties juosta“, kurioje šunys lakstė laisvai, už jos buvo dar antra tvora. Nuo kampuose stovintų sargybos bokštų ginkluoti sargybiniai galėjo visą arealą gerai apžvelgti, naktimis „mirties

juosta“ buvo apšviesta prožektoriais. Gydytojai gyveno po 10 žmonių, kartais ir 14, tik vyr. gydytojas turėjo atskirai mažą kamaraitę.

Palyginus su Heilsbergu ir Vilniumi / Kaunu, įvyko labai svarbūs pasikeitimai. Prie vokiečių dabar buvo prijungtas rusiškas gydytojų personalas. Tai buvo vyr. gydytojas (rus. Načalnik), vyr. gydytoja (Načmied) ir trys asistuojančios gydytojos dr. Pindurina, dr. Slatkova ir ??? (taip pažymėta autoriaus, jis nebeprisimena pavardės (Vertėjos R. Šikšnienės pastaba)). Natschalnik nedirbo medicininio darbo, visa atsakomybė gulė ant vyr. gydytojos p. dr. Oleschnitzkajos. Tai buvo motiniško tipo, vidutinio amžiaus moteris. Su pacientais ji elgėsi labai rūpestingai ir siūsdavo juos komisijoms, šių pareiga buvo nustatyti ir neleisti dirbti žmogui, kuris negali dirbti. Ji nustatydavo ir sveikatos sutrikimus, kaip pvz. besivystančią distrofiją, ir pagal savo galimybes ieškodavo, kaip būtų galima padėti žmogui. Taip ir Lothar Müller jos dėka iš sanitarijos skyriaus buvo perkeltas į darbą virtuvėje. Aš labai gerai prisimenu, kaip per didžiuosius šalčius žiemos metu dėl malkų trūkumo pirmiausiai kentėdavome pacientai ir mes, tačiau ir vyr. gydytoja taip pat šalo. Aš ir dabar dar matau ją sėdinčią su pirštinėmis ir storu paltu nešildomame klientų apžiūros kambaryje (Ordinarinskaja) ir atliekančią rašto darbus. Į įprastas medicininės diagnostikos ir terapijas ji nesikišo. Be šių gydytojų į ligoninę atvyko dar aštuonios rusės seselės. Tačiau jos vykdė tik įvairias administracines pareigas ir jokių ligonių priežiūros darbų neatliko.

Jau Vilniuje aš dirbau vidaus ligų skyriuje, Šilutėje taip ir liko. Vėliau papildomai man buvo pavesta vadovauti laboratorijai. Reikia pažymėti, jog laboratorija buvo gerai įrengta, mikroskopas pakankamai geras tirti kraujo, šlapimo, kūno išskyras. Buvo naudojamas specifinis nuspalvinimo metodas. Labai pagelbėjo, kai man į rankas pateko tada labai reikalinga Muellerio-Seiferto knyga apie medicininės laboratorijas.

Nuolatinis buvimas su kitais vienoje patalpoje buvo sunkiai pakeliamas, tad laboratorijoje galėjau ilgesnį laiką pabūti vienas ir turėti nuolatinę darbo vietą. Retkarčiais ir mūsų gydytojų patalpos buvo patikrinamos, iškratomos visos spintos. Iš draugo Lothar Müller buvau gavęs Mišių knygą, Testamentą“ ir vieną knygą „Nachfolge Christus“(Kristaus sekėjas), jas jis man paliko išvykdamas 1946 metais. Dėl visų raštų rusai buvo ypatingai įtarūs. Tų knygų jokių būdu nenorėjau netekti, o laboratorijoje jas buvo galima gerai paslėpti po balkiu, pastogėje.

Kadangi mano valstybinis egzaminas ne taip senai buvo išlaikytas, tad dar labai norėjau tai, ką studijavau, pritaikyti praktikoje ir pasiekti kuo tikslesnių nepatenkinamų klinikinių diagnozių paaiškinimo, juolab, kad studijų metais ilgą laiką dirbau patologijos ir anatomijos srityse. Tad aš mielai perėmiau užduotį kai kuriuose skyriuose atlikti tyrimus. Tam tinkamą patalpą įsirengėme tolimiausiame lagerių teritorijos kampe. Po žeme įrengėme bunkerį, kuriame patalpinome vieno iš mūsų stalių pagamintą pakankamai didelį, pritaikytą darbui stalą. Lothar Müller buvo įdarbintas kaip pagalbinis darbininkas. Ką turėjo patirti šis dvasingas, tačiau nepatyręs žmogus, kuris niekada nematė paskutinės žmogaus fazės prieš atgulant į kapą, kiek dvasinių jėgų tai turėjo jam kainuoti? Tačiau galbūt jis, kaip giliai tikintis krikščionis, priėmė tai kaip neišvengiamai akivaizdų žmogaus laikinumą.

Rusai įtariai žiūrėjo į mano užrašus, kuriuos dariau sekcijose, jie būdavo paimami kiekvieną kartą darant kratą kambaryje ir spintoje, tačiau niekada nebuvo gražinti. Rusų ir vokiečių gydytojų bendravimas ne visada buvo draugiškas ir be konfliktų, kurių metu ne visada mes ant silpnosio sverto sėdėdavome. Didžiausią barako patalpą su labai sunkiais, tuberkulioze sergančiais ligoniais prižiūrėjau aš ir rusų gydytoja dr. Pindurina. Tačiau, ką reiškia – prižiūrėjome, tikrai priežiūrai trūko visko. Žiemą neturėjome jokio šildymo, pacientai gulėjo ant maišų, prikimštų šiaudais, su savo turimais apatiniais rūbais, užsidengę plona antklode. Maistas – vandens sriuba be jokio turinio. Iš šalčio drebančius ligonius, nors ir trumpam, būdavo sunku išrengti, kad būtų galima plaučius paklausti. Vieną dieną aš gydytojai pasakiau, kaip labai mane slegia tas galimybių gydymui neturėjimas, ir jos atsakymas atrodė pritariantis „Da da (taip taip) Gydytojau, a čto delat (o ką daryti?). Mes dirbome toliau, kaip ir visada. Atėjus pietų metui, ji nuėjo į štabą, aš į gydytojų kambarį, po keleto minučių, kai aš vietoj valgio grįžau prie darbų, man buvo pranešta, kad turiu grįžti į gydytojų kambarį svarbiam posėdžiui.

Gydytojų kambaryje ant paraleliai sustatytų suolų sėdėjo visi vokiečiai gydytojai ir su reikšmingu atstumu priešais mus, vokiečius, ant vieno suolo sėdėjo rusų vyr. gydytoja su stovyklos komendantu, politiniu vadovu karininku ir sargybiniais. Susirinkimas buvo pradėtas vyr. gydytojos temperamentinga kalba, pilna mimikos ir gestikuliacijos, žodžių ir sakinių pakartojimų, kad būtų pabrėžtas jų svarbumas. Kalbos

prasmės aš negalėjau suprasti, tik daug kartų pabrėžta mano pavardė „dr. Schulze“ kartu su žodžiu „sabotažas“. Tuometinis mūsų šefas gydytojas dr. Dostal, mokantis čekų ir lenkų kalbą, man išvertė: „Dr. Schulze iki šios dienos dirbo, rusų pasitenkinimui, gerai. Tačiau šiandien jis atsisakė dirbti ir sabotavo“. Apie šį nepaklusnumą buvo pranešta ligoninės vyr. gydytojui. Šis labai supyko ir įsakė mane uždaryti trims dienoms bei maitinti tik vandeniu ir duona. Taip pat už bausmę išsiųsti į Tolimuosius rytus“. Tada dar nežinojau, tačiau bėgant metams teko patirti, kad Rusijoje užuojauta greičiausiai sulaukiama už nusižengimą, padarytą afekto būklėje, ir ypač, jei tai padaryta veikiant alkoholiui.

Tačiau „sabotažas“ buvo nusikaltimų sąrašo viršuje, nes tai buvo klasta ir pasikėsinimas į šventą politinę sistemą. Stalino valdymo metu garsiuose parodomuosiuose procesuose „sabotažas“ buvo prikabinamas, kad būtų priežastis nuteisti mirties bausme. Apie tai tuo metu, žinoma, negalvojau ir nesvarsčiau, aš buvau tik susijaudinęs ir pasipiktinęs apie tokiu būdu pateiktą melagingą ir šlykštų įvykio, t. y. mano pasakymo apie tai, jog esu nusiminęs, kad negaliu kaip gydytojas padėti savo draugams belaisviams, pateikimą. Pasipiktinęs, visiškai nesusimąstydamas, nesirinkdamas žodžių, negalvodamas apie pasekmes ir savo beteisę belaisvio situaciją, pašokau ir iš susijaudinimo garsiu balsu pasakiau apie ką tik girdėto teksto neįtikėtiną iškraipymą ir melą, kurį aš atmetu, ir pakartotinai pabrėžiau, kad, savaime aišku, aš, kaip gydytojas, matydamas tokią ligonių, savo draugų belaisvių, padėtį, turiu jiems padėti. Kiekvienam ir vadovybei Vilniuje paaiškinčiau, kad ribotos galimybės gydyti mane labai liūdina. Kas to nesupranta, tas neigia bet kokią žmogišką užuojautą. Kas dabar turėtų atsitiesti, sargybiniai mane turėtų išvesti? Tačiau vėl netikėta ir nelaukta. Vyr. gydytoja atsistojo, pasisuko į mane ir draugišku ramiu tonu pasakė: „Gyd. Schulze, jeigu tai buvo taip, tai galėjo būti vertimo klaida. Prašau rytoj pasiimti vertėją ir su juo paaiškinti, kaip jūs norėjote, kad būtų suprasta. Prašome tęsti savo darbą kaip visada“. Apie grasinimus daugiau niekas nebeužsiminė.

Matyt, tai atitiko vyr. gydytojos norus ir pastangas šiuos įvykius savaip pasukti. Jos vyras buvo matematikos docentas ir, kaip komisaras, turėjo kariauti fronte. Buvo manoma, kad jis, kaip komisaras, patekęs į nelaisvę ir tokiu būdu nusižengęs, taip sakoma „vado įsakymui“, tad buvo sušaudytas. Tačiau vieną dieną atėjo džiaugsminga

žinia, jog jis netikėtai grįžo iš nelaisvės namo ir vyr. gydytojai baigėsi pareiga tarnauti kariuomenėje, ji perėjo į civilinį gyvenimą. Aš negaliu užmiršti, kaip ši taktiškai atsisveikino su ligoninės gydytojais vokiečiais. Nuėjo į savo Ordinatskaja ir kiekvieną kvietėsi pas save. Man ji pasakė „Daktare Schulze, mes juk gerai dirbome kartu, ir aš Jums linkiu greito grįžimo namo“. Jeigu ir supranti, jog šis palinkėjimas neišsipildys, tačiau ilgesio užpildytą sielą palinkėjimas paveikė gerai.

Kitą dieną su vertėju aš nuėjau pas dr. Pindurina, kuri buvo pasipūtusi ir aiškiai pasakė, kad teisingai suprato mane ir jokios vertimo klaidos čia nebuvo. Vadinas, ji sąmoningai iškreipė mano žodžius. Viena iš rusių seselių mane vėliau perspėjo, kad ji yra baisi NKVD informatorė. (NKVD – politinė slaptoji policija). Koks buvo pagrindas šiam skundui? Ar aš per mažai kreipiau dėmesio į jos pateikiamą ligonio sveikatos aprašymą? Kerštas iš nusivylimo?

...

Nelaisvės metu aš kontaktavau su gana dideliu skaičiumi gydytojų, tačiau tik su nedaugeliu iš jų bendravimas išsivystė į tikrą, per visą nelaisvės laiką ir iki gyvenimo pabaigos trukusią draugystę. Kaip jauniausias, aš visus pergyvenau. Čia norėčiau savo draugus paminėti: dr. Leumer – ortopedas iš Berlyno, dr. Gerwinn – vyriausiasis gydytojas, chirurgas iš Vestfalijos, dr. Dostal – chirurgas iš Vienos, dr. Hiilenbrand – rentgenologas iš Augsburga. Gydytojas Hiilenbrand man buvo ypač artimas, jau vien dėl požiūrio į gyvenimą ir tikėjimo klausimus. Jo išvaizda buvo įspūdinga dėl didelio ūgio, tankių baltų plaukų ir kilnių veido bruožų. Kartais sutinkame žmones, prie kurių blogos kalbos ir veiksmai tiesiog nėra įmanomi. Rusai taip pat tikriausiai tai jautė, nes su juo elgėsi aiškiai pagarbiai. Man jis iki gyvenimo pabaigos liko tėviškas draugas ir patarėjas.

Turėjome gydyti ligonius ir ne pagal savo specializaciją: augliai ausies kanaluose ir vidurinės ausies uždegimai, kurie veda prie sudėtingų, mirtinų komplikacijų (smegenų absceso, smegenų žievės uždegimų, sepsio dėl sinuso trombozės). Nei vienas iš mūsų niekada nebuvo vykdęs vidurinės ausies operacijos (Antrotomie). Kol išdrįsime pacientus gydyti, praktikavomės operuoti su iš sekcijų gautais modeliais. Ypačingai didelė pagalba buvo mums, chirurgams, skirtas vadovėlis, kurio autorius buvo Wullstein-Kötner. Aš nebeprisimenu, kaip ši knyga

pateko pas mus, kai mane suėmė, aš jos neturėjau. Vadovėlio turinys apėmė ne tik vidaus ligų chirurginį gydymą, bet ir kitas sritis, tarp jų ir ausų gydymą, buvo išsamiai išaiškinti operacijų metodai (autorius Wullstein buvo gerklės-ausų nosies ligų profesorius). Gydytojas dr. Gerwinn ir aš buvome laimingi, kad visos operacijos praėjo be komplikacijų ir ligoniai išgijo, svarbiausia niekada nebuvo pažeistas veido nervas (Nervus facialis).

Perkeliant pirmą kartą mūsų vokiečių belaisvių specialiąją ligoninę Nr. 2652 iš Heilsbergo į Vilnių, sutikome vieną kolegą, poną dr. Rink, kuris jau vadovavo vienai belaisvių ligoninei. Gaila, tačiau mes bendradarbiauome labai trumpai, nes jis mirė nuo šiltinės.

Iš tų daugybės ligonių, kuriuos aš, kaip gydytojas, sutikau, tik gana ribotas skaičius liko mano atmintyje. Tarp jų ypač gerai prisimenu gydytoją dr. Fritz Krohn iš Dresdeno. Jis buvęs vieno dalinio būrio gydytojas, patekęs į Kuršo apsuptį ir pasidavęs tik po Vokietijos kapituliacijos 1945 m. gegužės 8 d. Gydytojui Krohn

pradėjo vis smarkiau skaudėti apatinę nugaros dalį, jis manė, kad tai nuo jojimo esąs stuburo slankstelio sutrenkimas. Tačiau, kai pradėjo kamuoti vis didesni skausmai, jis buvo paguldytas į mūsų ligoninę. Čia išaiškėjo, kad skausmo šaltinis buvo sėklidžių vėžys, kietas, balandžio kiaušinio dydžio auglys su metastazėmis. Ši prognozė neteikė jokios vilties atstatyti blokuotą žarnyno praėjimą, tačiau operacija buvo neišvengiama. Iš metastazių audinio laboratorijoje paruošiau išspaudą ir nudažiau. Tai buvo labai tiršta didelių pūslių, visiškai diferencijuotų ląstelių su daugybe mitozinių dalijimųsi sankaupta, t.y. su visais aukščiausio lygio piktybiškumo požymiais. Po operacijos buvo aiškus, tačiau tik laikinas klinikinis ir subjektyvus pagerėjimas. Jis dar 1947 m. kovo 14 d., 12 dienų prieš savo mirtį, parašė karo belaisvio kortelę savo žmonai ir motinai.

Kiekvieną laisvą minutę aš praleisdavau su juo. Jis buvo 32 metų amžiaus, labai malonus, ramus vyras. Daug man pasakojo apie tėvus (jo tėvas taip pat buvo gydytojas), apie žmoną

Gydytojas Friedrich Krohn su šeima (g. 1913 m. – mirė 1947–01–26 specialioje vokiečių belaisviams skirtoje ligoninėje Macikų lageryje, Šilutės raj.)

Ingrid ir 7-ių metų dukrelę. Dr. Krohn „sugriuvo“ labai greitai, paskutinė priešmirtinė agonija buvo labai trumpa, tokiu būdu jis išvengė ilgo kančių laikotarpio.

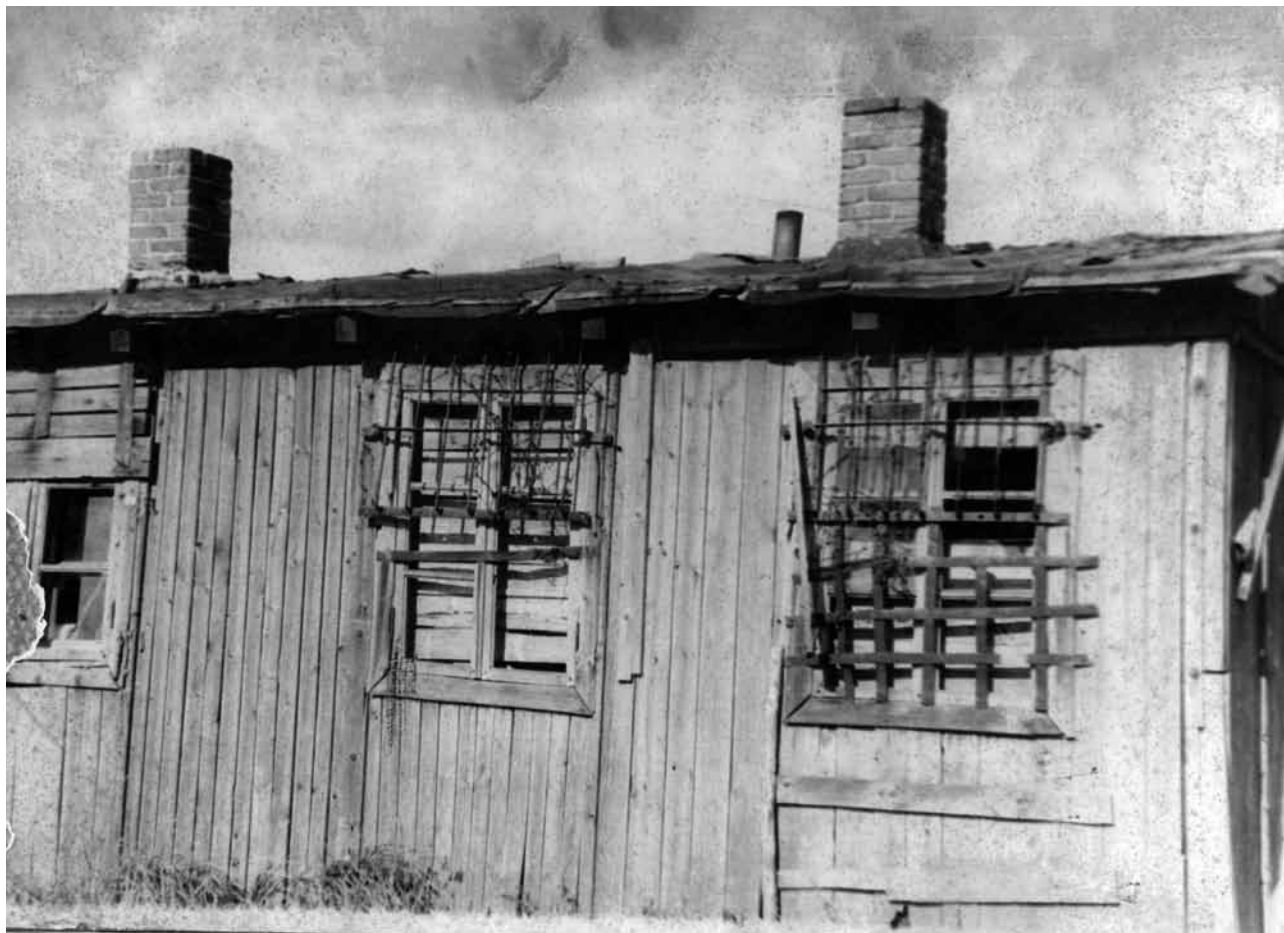
Greta utėlių rūbuose buvo daugybė blusų ir vabzdžių, o žiurkės atliko dar baisesnį vaidmenį, nes puolė mūsų mirusius, jos išėsdavo akis, nugriauždavo nosis ir lūpas. Kad išvengčiau tokio kūno išniekinimo, padėjau dr. Krohn kūną ant lentos ir virvėmis, permestomis per stogo balkį, pritraukiau aukštyn ir parišau tokiam aukštyje, kad žiurkės nepasiektų. Laidotuvės vyko dalyvaujant sargybai, laidojama buvo aukštesnėje vietoje, pietinėje upelio pakrantėje. Šiuo atveju aš galėjau kartu su sargybiniais ir keliais kolegomis lydėti koloną. 1947 m. pabaigoje vyravo ekstremalus šaltis. Kasti neįmanoma, tik su aštriu kapliu buvo galima iškapoti apie 50 cm ilgio ir 35 cm gylio skylę sušalusioje žemėje, o tada pasiekėme minkštą smėlį. Mes po šiuo sušalusio žemės sluoksniu galėjome išsemti į katakombą panašią kriptą. Aš įlipau į tą duobę, draugai nuleido sušalusį kūną, o po galva jam padėjau akmenį.

Dėl dr. Krohn 1947 m. sausio 14 d. parašyto laiško užsimezgė ryšiai tarp jo giminių ir mano žmonos. Mes greitai pradėjome abejoti oficialiai teikiama informacija Vokietijai apie mūsų ligoninėje mirusiuosius žmones. Vėliau ir pasitvirtino, jog ji nebuvo perduodama. Tada ėmėme slapta perduoti informaciją apie mirusiuosius per paleidžiamus namo belaisvius. Mano žmona šią informaciją perduodavo Vokietijos Biurui Berlyne. Kai kuriems kaliniams pavykdavo, nors ir būdavo daug kartų kratomi ir apiplėšiami, išsaugoti savo žiedus. Šie mirusiųjų žiedai neturėjo patekti rusams į rankas, jie turėjo grįžti žmonoms. Tad siuvėjai pasiuvo daug juostų su kišenėle. Kiekvienos juostos kišenėlėje paslėpdavome žiedą ir raštelį su adresu ir mirties data, tada kišenė būdavo užsiuvama. Šią juostą išeinantis į laisvę susijuosdavo ir tokiu būdu išnešdavo. Gana ilgą laiką mums sekėsi, tačiau kartą rusai vėl tikrino mūsų gydytojų kambarį ir rado šias juostas su kišenėlėmis žiedams ir informacijai apie mirtį. Juostos buvo paimtos ir jau nebegražintos. Ar tai buvo išdaviko pateikta informacija, lieka klausimas.

Vienas iš mūsų kolegų, gydytojas praktikas dr. Roth iš Augsburgio buvo labai gabus technikai ir meistrystei. Mūsų gydytojų dideliame kambaryje pastatė gerai kaistančią mūrinę krosnį, tad buvo įmanoma palaikyti normalią temperatūrą ir taip pat ant įmūrytos metalo plokštės buvo galima, nors ir ribotai, virti.

Mūsų viltis Kalėdoms grįžti namo 1947 m. neišsipildė. Kad šventei būtų suteikta nors kiek šventiškos nuotaikos, buvo sugalvotas „ypač skanus“ receptas. Tam reikėjo jau keletą savaičių iki šventės pradėti taupyti maistą. Norint pagaminti šį patiekalą, reikėjo: 1–2 duonos riekių, 1 arbatinio šaukštelio margarino, cukraus ir 1 raudono burokėlio. Viską sumaišyti, įpilti truputį vandens, sutrinti į vidutinio tirštumo košę, tada užvirinti. Mūsų amatininkai iš nuo Vilniaus Universiteto klinikų nuplėštų lietvamzdžių pagamino dubenis su siūlėmis, kurios buvo užlankstytos, t. y. nelituotos. Savo kambaryje turėjome irgi vieną tokį dubenį, kuris buvo naudojamas įvairiausioms funkcijoms atlikti. Taigi, po intensyvaus grandymo šis dubuo buvo panaudotas ir mūsų patiekalui, pavadintam „Šokolado pudingu“, virti. Kiekvienas savo sutaupyta mišinį turėjo įpilti į dubenį ir gydytojas dr. Roth perėmė patiekalo gaminimą, o dešimt gydytojų sėdėjo aplink ir stebėjo tos masės, panašios į lavą, kliuksėjimą dubenyje. Išvirus gydytojas dr. Roth nuėmė dubenį nuo krosnies, kad padėtų jį ant stalo ir padalintų porcijomis, tačiau iki dubeniui patenkant ant stalo iškrito jo dugnas ir visa mūsų gėrybė su ilgai taupytu maistu gulėjo ant žemės. Priblokšianti tylą. Tada pasigirdo dvejojantis, tačiau padrasinantis balsas: „Mes juk grindis nesenai kruopščiai išplovėme“. Tai buvo paralyžiuojančio apstulbimo pabaiga. Visi suklaupė su savo indais apie košės krūvelę ant grindų ir gydytojas dr. Roth sėmė šaukštu, kiekvienam įkratė po dalį košės į ištįstą indą arba į konservų skardinę. Kai kurie, skubėdami ragauti, nešėsi indus į lauką atvėsinti sniege. Jaudinantis vaizdas man išliko atmintyje: dr. Schmutz, jaunas gydytojas iš Moeckmuehl, rusų buvo perkeltas į gretimą darbo stovyklą (lagerį). Jo draugas, ortopedas dr. Leumer iš Berlyno, nuėjo prie mus skiriančios vielinės tvoros ir maitino savo draugą per vielinę tvorą tuo metu tikrai skaniu, mūsų išrastu maistu. Maistu, kuris buvo toks skanus, jog manėme, kad grįžę į namus turėtumėm irgi panašų gaminti...

Iš rusų pusės darbai laboratorijoje buvo priskirtos dvi rusės: Maša Ivanovna Wolkova (išvertus būtų Vilkas) ir Tatjana Ivanovna Ovečkina (išvertus Avis). Tačiau viena nebuvo „Avis“, kita „Vilkas“, abi buvo labai draugiškos, atviros ir pasiruošusios padėti žmonėms, su jomis buvo gera bendradarbiauti. Wolkova buvo maža, tyli ir labai darbšti, visada nešiojo tradicinę skarelę, amžių buvo gana sunku nustatyti (40–50 metų?).

Macikų lagerio barakai

Ovečkina buvo jauna, 20–22 metų amžiaus, irgi maža, tvirtai sudėta, tokia, kokią būtų galima įsivaizduoti rusų moterį iš kaimo, – atvira, pilna gyvenimo džiaugsmo ir žinių troškimo. Kaip švelniai galima apsieiti vienas su kitu Rusijoje, girdėjau kiekvieną dieną iš šių moterų tarpusavio bendravimo. Vyresnioji švelniai kalbino jaunąją jos vardo variacijomis: Tatjana – Taniuša – Tanenka – Tan. Pasakoju apie šias moteris iš kiek ankstesnio laikotarpio. 1946 m. pabaigoje mes pradėjome gauti pirmuosius laiškus iš Vokietijos. Mano žmona buvo man atsiuntusi užklijuotą ant Raudonojo kryžiaus naudojamos kortelės kalinių laiškamis nuotrauką, kurioje – ji ir mūsų vaikas mūsų namo terasoje Berlyne. Tokiu būdu aš pirmą kartą pamačiau savo vaiką. Negaliu apibūdinti jausmų audros, bet galiu apibūdinti gilų dėkingumą, kad visi artimieji išgyveno sugriautame, nugalėtame Berlyne. 1947 m. gegužės 12 d. Tatjana atėjo į darbą, aš sėdėjau prie laboratorijos stalo, nuotrauką buvau pasistatęs priešais. Tatjana tuoj paklausė: „Gydytoja, kodėl toks liūdnas?“ Aš pasakiau, kad šiandien mano žmonos gimtadienis, o aš nežinau, kada ją vėl pamatysiu. Tatjana staiga išėjo, po kiek laiko grįžo su didele puokšte ramunių glėbyje ir pastatė šalia mano žmonos nuotraukos. Jos atvirumas man, belaisviui, buvo svarbus, mane net perspėjo, kad gydytoja dr. Pindurina yra NKVD šnipė, tai rusiškos Armijos baisiausias politinis sektorius.

1948 m. pabaiga mums buvo kritiška. Po ligoninės uždarymo tenai dirbantis personalas, slaugytojai ir gydytojai turėjo būti perkelti į nežinomą kraštą – Tolimuosius rytus. Visi buvo labai prislėgti, grįžimas į tėvynę neribotam laikui toltų ir vis toltų. Šitoje situacijoje atsitiko kažkas visai netikėto. Ligoninės šefas, vadinamas Načalnik, ir vyr. gydytoja Načmied, aišku, su pritarimu iš politinės pusės, vis dėlto rado išeitį mūsų grįžimui į namus vietoj transportavimo į Tolimuosius rytus. Tikriausiai iš aukščiau buvo nurodymas, kad tuo metu paleisti į namus galima tik sergančius, tačiau ne sveikus belaisvius. Tokiu būdu rusų gydytojai surado būdą, kaip kiekvieną iš mūsų pripažinti ligoniu ir tam reikalingą pažymą išrašyti. Dėl dažnos kraujo donorystės mano imunitetas buvo visai nusilpęs ir man prasidėjo sunkus furunkuliozės protrūkis, tad medicininę pažymą išrašyti nebuvo sudėtinga. Tai, kad rusai 1948 m. pabaigoje mus išleido, buvo kaip padėka už ne visada paprastą, tačiau, žvelgiant atgal, vis dėlto per daugelį metų gerą mūsų bendradarbiavimą.

Paskutiniaisiais mano nelaisvės metais, man į rankas pateko knyga rusų kalba „Hematologija“

(Vadovėlis apie kraujo ląstelių elementų sandarą ir jų raidą). Knyga atitiko naujausią tyrimų būklę, o šia tema aš kaip tik domėjausi. Kai mano abi bendradarbės rusės sužinojo, kad aš tikrai išvyksiu, susidėjo savo menkus atlyginimus ir padovanojo man atminimui vieną šios knygos egzempliorių. Prieš atsisveikinant su bendradarbėmis, Tatjana išsakė man savo norą vykti kartu į Vokietiją ir mūsų šeimoje dirbti tarnaitė. Šį norą įgyvendinti praktiškai buvo neįmanoma, tačiau ir neįsivaizduojama, kad žmogus, priklausantis nugalėtojams, patarnautų nugalėtajam.

Su hematologijos knyga, kurią abi rusės, mano bendradarbės, man padovanojo, labai nenorėjau skirtis. Knyga taip pat įėjo į griežtai draudžiamų daiktų išsivežimui sąrašą. Išleidžiamas kaliny negalėjo su savimi išsinešti jokio popieriaus gabalėlio, net laikraščio skiautelės, kad sau cigaretę susisuktų. Kad jokia būdu nesukliudyčiau savo išvykimui Brest-Litovske, t.y. prie Rusijos – Lenkijos sienos, aš išmečiau savo vairuotojo pažymėjimą, kurį buvau dar išsaugojęs, tačiau knygą norėjau išsivežti, kas man ir pavyko. Kokiu keliu tuojau ir aprašysiu: aš kreipiausi politmajorą, parodžiau jam tą knygą, pagyriau jos profesionalią kokybę, kas kalba apie Rusijos medicinos lygį, ir paprašiau jo pagalbos gaunant leidimą šią knygą išsivežti. Šiuo klausimu štabe buvo surengtas pasitarimas, tačiau klausimas liko neišspręstas. Mus susodino į gyvulinius vagonus ir mūsų traukinys atvyko pirmiausia iki Kauno, tenai buvo pastatytas ant atsarginių bėgių ir rusų delegacija su knyga išvyko į ten esančią Vidaus ministeriją, kad gautų leidimą šiai knygai. Leidimas buvo gautas su sąlyga, kad knyga man į rankas bus perduota tik tada, kai pasieksime Vokietiją, t.y. Frankfurte prie Oderio. Iki tol knygą saugojo mus lydinti rusė gydytoja. Tenai man ir buvo gražinta knyga.

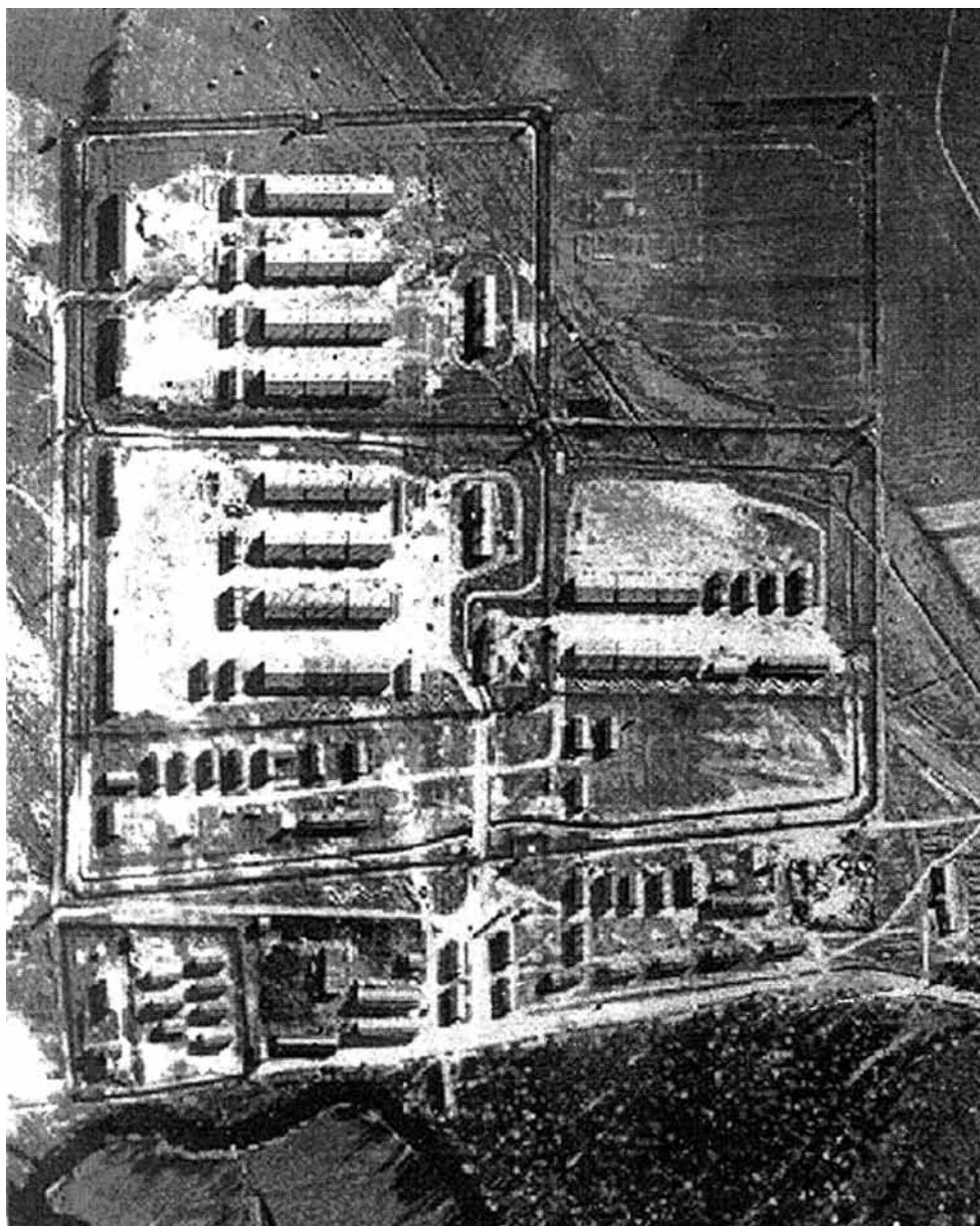
Kiek ilgiau sustoję krovinių depe Varšuvoje, turėjome išpūdingą patirtį. Mus lydinti rusų komanda perspėjo neatidaryti gyvulinio vagono durų, nes galime patirti lenkų pyktį. Tačiau prigrūstą žmonių vagoną buvo būtina sustojus pravedinti ir čia mes patyrėme visai priešingą reakciją nei buvome perspėti – daug žmonių stovėjo prie traukinio ir tiesė mums duoną į vagonus. Sunku suprasti ir gėda po to, ką padarėme lenkams kare.

Apie 2 val. ryto 1948 m. spalio 12 d. transportas pasiekė Frankfurt / Oder. Kai mes ilgesnį laiką stovėjome prekinių traukinių depe, buvo pranešta, kad reikalingas gydytojas ir vienas iš šio transporto turi likti Frankfurte prie Oderio,

tenykštėje ligoninėje, ligonių priežiūrai. Dalies grįžtančiųjų sveikatos būklė buvo tokia bloga, kad, norėdami pastatyti ant kojų, rusai juos dar kuriam laikui perkėlė į ligoninę prieš transportuodami toliau į vakarus. Tai buvo man ir nauja patirtis, kad, ieškant žmogaus kaip galimo sprendimo, eiga galima pakreipti tam tikra linkme ištariant tam tikrą vardą. Šios procedūros laikėsi dr. Huebner, jis, niekieno neklausimas, garsiai ištare mano vardą: „dr. Schulz, dr. Schulz“. Žinoma, rusai tuojau pasinaudojo šiuo pasiūlymu ir aš iš karto turėjau atsisveikinti su draugais ir visais pažįstamais, kurie važiuvo toliau, o aš vienintelis turėjau likti, nors iki Berlyno buvo tik 80 km. Draugų, kurie buvo iš Berlyno, prašiau pranešti mano tėvams, kad aš esu Frankfurte prie Oderio ir turiu ten dar dirbti (mano tėvai turėjo telefoną, o uošviai ir žmona neturėjo). Labai nusiminęs nuėjau į ligo-

ninę, tenai mane draugiškai sutiko rusas gydytojas ir tarė: „Jūs turbūt labai nusiminėte, eikite šiandien pirmiausia į teatrą, štai prašome kortelę (bilietą). Ar norėtumėte, kad aš rytoj Jums suteikčiau kelias dienas atostogų, kad galėtumėte vykti į Berlyną pas gimines?“ Aš buvau sujaudintas tokio supratimo ir geraširdiškumo. Teatre vyko spektaklis „Der Fidele Bauer“ („Linksmasis ūkininkas“) su dainele „Henriete, Henriete, neturiu pinigų“. Tai buvo tikriausiai vienkartinis spektaklis su nuskurdusiais rūbais ir klumpėmis.

Kitą rytą nuėjau pasiimti savo atostogų pažymos kelionei į Berlyną ir tenai iš rusų kolegų gavau geriausią siurprizą: „Aš persigalvojau, Jūs visam pasilikite namuose, štai Jums paleidimo pažyma ir traukinio bilietas“. Norėčiau tikėti, kad mano geriausi linkėjimai jam išsipildė. Mano tėvai buvo draugų telefonu informuoti

Topografinė Macikų karo belaisvių stovyklos nuotrauka, daryta amerikiečių oro pajėgų žvalgybos 1944 m.

apie mano padėtį, tad tėvas iš karto iš Berlyno geležinkelio stoties išvyko į Frankfurtą, o aš tuo pačiu metu sėdau į traukinį ir važiuavau į Berlyną, taip mes prasilenkėme. Dažnai yra sunku, arba net neįmanoma, ypač šeimoje, tuo pačiu metu teisingu būti keliems žmonėms. Taip ir mano tėvai buvo nusivylę, kad aš su metro pravažiavau stotelę Pankov-Wollan gatvę, kur jie gyveno, ir nuvažiuavau dar penkias stoteles iki Hermsdorf pas savo žmoną ir vaiką bei uošvius. Hermsdorfe niekas nežinojo apie mano atvykimą.

Jausmų, važiuojant metro, išlipant Heimsdorfe ir einant gerai pažįstamu keliu, matant vaikstančius žmones, tos vidinės įtampos negaliu aprašyti, nes paprasčiausiai trūksta žodžių. Duris atidarė Christian ir išsigandęs pažiūrėjo

į tą svetimą vyrą, sušukęs „Aš bijau“, nubėgo į kambarį. Tai privertė motiną ir uošvius pažvelgti į duris. Atpažinimas ir laimė, džiaugsmas apėmė visus. Mūsų vaikas stebėjo mane su įdomumu, tačiau iš toliau. Suaugusiųjų elgesys, man pasirodžius, įtikino jį šio vyro nepavojingumu ir, kad tai yra jo taip lauktas tėvas. Jo vaikiškuose įsivaizdavimuose tėvas turėjo būti gal visai kitoks, o dabar į jo mažą gyvenimo aplinką su motina ir uošviais įsiveržė dar vienas visiškai svetimas vyras. Jis dalyvavo pasisveikinimo džiaugsme ir tikriausiai jau suprato, kad motinos meilę turės dalintis su šiuo svetimu.

Kalinio rūbų, klumpių padėjimas, išsimaudymas plačioje vonioje buvo aiški ir juntama rusiškos nelaisvės pabaiga.

LITERATŪRA

1. https://lt.wikipedia.org/wiki/Macik%C5%B3_lageriai
2. <https://www.silutesmuziejus.lt/maciku-lageriai/>
3. <https://www.silute.lt/veiklos-sritys/paveldas/maciku-lageriai-1939-1955-m./118>

Storoji liepa

Marina KULČINSKAJA

Švedija

Pilką šiokiadienį, kurio niūrumą skaidrino tik rudens lapų auksas, Lora važiavo namo pirmuku. Nutarė išlipti Minijos gatvės pradžioje – užsuks į Celiuliozės ir popieriaus kombinato klubą ir bibliotekoje išsirinks porą knygų savaitgaliui. Per vasaros karščius ji mėgo įsitaisyti ant jaukaus suoliuko už vešlių alyvų krūmų. Ilgas riestas suoliukas ant ketaus kojelių skendo žalumoje, ir tik nenuoramų žvirblių ginčai drumstė tos nedidukės skaityklos ramybę.

Užsisvajojusi apie atostogas ji pravažiavo savo stotelę. Išlipo kitoje. Kažkas pašaukė – nepažįstamas tiesė jai megztas pirštines.

– Pametei lipdama iš autobuso.

O pirštinių reikėjo – staiga papūtė žvarbus vėjas, ėmė dulkėti lietus. Nulydėdama akimis gerąjį praeivį Lora nustebo, kad apsirengęs jis ne kaip visi – ilgu šviesiu apsiaustu, sujuostu auksiniu diržu. Susizgribusi, kad pamiršo padėkoti, leidosi iš paskos. Stabtelėjo prie keturiasdešimt devintojo Minijos gatvės namo pasisveikinti su juo – slapčia, kad niekas nepastebėtų: po ano įvykio žiemą jie tapo draugais.

Praeivis vis labiau tolo. „Nieko, tuojau pasivysiu!“ – šmėstelėjo mintis. Bet taip tik atrodė! Pribėgusi prie Rūtų gatvės sankryžos Lora turėjo praleisti mėlyną furgoną su užrašu „Duona“. Sukdamas į Minijos gatvę

M. Kulčinskaja. M. Jankaus muziejaus archyvo nuotrauka

jis ėmė springčioti ir sustojo. Po kelių akimirku variklis suurzgė, sublerbė, išmetamajame vamzdyje kažkas pokštelėjo. Toliau – nė iš vietos.

Apėjusi furgoną, Lora pasileido pro batų taisyklą, kurioje plaktuku per sudėvėtus padus kaukšėjo auksarankis meistras, prūsų palikuonis, pro nutrintomis girgždančiomis grindimis parduo-tuvėlę, kur mama perka jai knygas ir spalvinimo knyguotes. Nepažįstamąjį prisivijo tik perbėgusi Bijūnų gatvę. Nuo lietaus jis slėpėsi po Storąja liepa, augančia skvero pakraštyje prie gatvės. Lora nedrąsiai prisiartino, bet prieiti nesiryžo.

– Atsiprašau, kad trukdau. Norėčiau padėkoti už pirštines!

Nepažįstamojo veidas nušvito šypsena.

– Gal galiu čia pastovėti, kol prasigiedrys? Žiūrėkit, kaip įsilijo!

Keliauninkas draugiškai pažvelgė į ją ir vos pastebimai linktelėjo.

Liūtis įnirtingai plakė žolę. Liepos vainikas dengė juos kaip milžiniškas skėtis. Nuo šakų varvančios vandens srovelės atrodė lyg auksinio

narvelio virbai. Svaigino nudrėkstų lapų kvapas. Vėjo gūšiai užgriūdavo net švilpdami.

– Kaip čia gera, – norėdama nutraukti tylą prabilo Lora, – sausa ir šilta. Skvere tiek alyvų ir gudobelių, o liepa – viena. Aš dažnai ją grožiuo-si, sveikinuosi.

– Ir liepa atsako?

– Taip, ji mane nuramina. Tarsi šnabždėtų: neverk, pakentėk dar truputį. Svarbiausia nenu-leisti rankų. Aš net pamaniau: o gal senais senais laikais kokia nors gražuolė mergina sunkiai su-sirgusi ne mirė, o pavirto liepaite.

– Taip, gali būti! Juk Storoji liepa – gyva bū-tybė!

– O, kad mokėčiau groti smuiku ar fleita – atei-čiau ir ją palinksminti. Bet tėvai nenori manęs leisti į muzikos mokyklą, sako, labai neorgani-zuota, kantrybės pristigsiu. „Taigi mes žinom – pabrąžginsi ir mesi! Kur tada dėsime instrumen-tą?“ Tiesa, liepos ne visiems patinka, mamai nuo jos kvapo galva paskausta...

Liepos šakelės virptelėjo, tyliai sušnarejo lapai.

Gamtos paminklas Storoji liepa Klaipėdoje. Nuotrauka E. Skipičio

Laiko slinkty. E. Skipičio nuotrauka

– Nelengva tavo mamai, ji pati nuo savęs pavargo. Bet kad tu myli Storąją liepą – nuostabu. Ji tave pažįsta geriau nei tu ją, prisimena visai mažytę.

– Tikrai?!

– Taip, liepa – motiniškas medis, daugybę amžių jums, Gintaro pakrantės gyventojams, teikęs visa, kas būtina. Ji saugo nuo perkūno ir žaibo, štai ir dabar mus su meile pridengia nuo lietaus. Storoji liepa šventa, po ją ilsisi Dievo Motina, kada lanko jūsų miestą...

– O kodėl ji mus lanko?

– Padeda nelaimės ištiktiesiems. Tyliai, nepastebimai nusileidžia į žalią tamsą, į ašarų klonį ir guodžia bedalius, vargdienius.

Lorą nutvilkė nuojauda:

– Jūs – angelas?

– Aš – Dangaus pasiuntinys.

– Ar galėčiau paklausti... paprašyti... man padėti... – mikčiojo Lora. Gerklėje ji pajuto gumulą, o akyse tvenkėsi ašaros. – Mokykloje... sunku... labai sunku... nepavyksta ištempti iki penketuko.

Angelas susimąstė. Kažin koku septintuoju pojūčiu Lora suprato – jis svarsto, ar verta jai padėti. Visai kaip mama, kada žiūri į papuvusią morką suabejojusi, ar ją išmesti, ar nupjovus galiuką sutarkuoti į sriubą. Lora susijaudino – o ką, jeigu mama kaip visada teisi: ji nusirito taip žemai, kad nebepadės net angelai?

Dangaus pasiuntinys ranka perbraukė per Storosios liepos kamieną, ir nelygioje jos žievėje išryškėjo drelės – kaip virtuvės spintutės. Pasigirdo slopus aprūdijusių vyrių girgždesys, netikėtas vėjo gūsis atlapojo sąvaras. Už jų kabojo mokyklinė lenta, visai kaip jų klasėje, tik šita buvo balta. Šalia, ant pinto padėkliuko, šokčiojo teptukas, rūko mėgintuvėlis su margaspalviu skysčiu. Lora pamanė, kad tai nepaprastas gėrimas ir nedrąsiai vylėsi būsianti pavaišinta. Bet angelas įmerkė teptuką į tirpalą ir kažką užrašė lentoje gražia, bet nesuprantama rašysena. Ženkla mirgėjo, raibuliavo kaip gyvi, paskui pamažu išnyko. Nežinia iš kur atsklido vos girdimi miesto choralo garsai. Jie pripildė sielą iš ten išstūmę naktį, baimę ir šešėlius. O lentoje pasirodė neregėti simboliai.

– Sakyk, ką tu norėtum pagerinti moksle?

– Aš negražiai rašau, – kūkčiodama sukuždėjo Lora. – Pažymių knygelėje mokytoja įrašė: „Raidės išsikraipiusios į visas puses“, gėdina prieš klasę. O namie mama bara...

Liepa pasipiktinamai sušnarėjo.

– Iš šitos bėdos yra išeitis, – žodžiai lyg balzamas užliejo širdį – Loros širdį. Tarytum iš oro nusiaudė pergamento skiautelė su keistais rašmenimis. – Pasirašyk štai po šituo stručio plunksna.

Lora neįstengė perskaityti teksto – ašaros temdė akis. Ji baiminosi, kad nenulaukys plunksnos, bet toji pasirodė lengvutė, ir Lora be jokio vargo gražiausiai išvedžiojo savo vardą. Nepažįstamasis laišką užantspaudavo ir užrašė adresą. Lora suspėjo pamatyti tris pašto ženklus su trimituojančiais angelais ir užrašu „Lietuva“.

– O dabar išsiųsk savo prašymą – mesk jį pro lietaus užtvartą. Nebijok, mesk!

Vokas lengvai praslydo pro vandens virbus. Gracingai sukdamasis nusileido ant žolės tarp gintarinių lapų ir kiek pagulėjęs ištirpo be pėdsako.

– Atleiskit, aš... man pasirodė, kad jūs sudvejojote, ar man padėti, ir su kažkuo tarėtės.

– Taip ir buvo! Nevalia lengvabūdiškai kištis į žmogaus likimą. Kiekvienam numatytas ypatingas žemiškasis kelias. Sielos išmoksta praeities pamokas, veikia dabartyje ir kuria ateitį. Padėti joms kartais galima, griežtai paisant dangiškų dėsnių. Ir tik tiems, kurie mokosi pamatyti kitų pasaulių ženklus, išgirsti angelų kuždesį. Na, o dabar eik! Viskas bus gerai!

Lietaus užtvarta susiūbavo ir persiskyrė. Lora žengė pirmyn. Pamažu vakarėjo, žiebėsi gatvės žibintai. Ji nubėgo link pereinamojo kiemo Bijūnų gatvėje, kad per jį patektų į Šermukšnių gatvę.

Umai pajuto, kad kažkas palietė jos petį. Nepažįstamas balsas pašaipiai tarė:

– Panele! Man regis, namie jūsų laukia ir negali sulaukti!

Lora krūptelėjo, o atsimerkusi pamatė linksną autobuso vairuotojo veidą.

– Galinė stotelė, – paaiškino jis. – Čia lipsi ar važiuosi atgal į miestą? Taip kietai užmigai, net nejutai, kad sąsiuviniai iš portfelio išslydo. Padėsiu surinkti. O, kokia graži, kokia lygi rašysena... Iškart matyti, kad pirmūnė.

Audriaus Musteikio vertimas

Rytprūsių afišose ir skrajutėse atgimsta įdomūs faktai

Anatolijus JAKIMOVAS

Vilnius

Dabar daugelį žmonių erzina pašto dėžutėse randamos skrajutės, lankstinukai ar kitokie reklaminiai lapeliai. Juos iškart metame į šiukšlių kibirą net neskaitydami. Pasirodo, nuo XIX a. pabaigos iki XX a. vidurio Rytprūsiuose sėkmingai buvo naudojamas toks naujovių / naujienų viešinimo būdas. Tai atskleidžia interneto platybėse aptiktos parduodamos, šiaip viešinamos išlikusios afišos, skrajutės, plakatai ir pan. Atidžiau pasigilinus į tokių reklamų turinį, galima atrasti įdomių to laikmečio faktų, kurie platesne istorine prasme nėra itin svarbūs, bet jie atskleidžia papildomų spalvingų faktų apie šio krašto vystymąsi.

Norint kiek aiškiau suprasti tekste pateiktamų iliustracijų turinį ir paskirtį, reikia prisiminti aptariamojo laikotarpio Rytprūsių ekonominį, politinį, kultūrinį ir socialinį kontekstą.

Istoriškai Rytų Prūsijos provincija buvo rytinė Vokietijos dalis nuo 1871 iki 1945 m. Joje klestėjo kilmingi dvarininkai – kunigaikščiai Dohnos, grafai Finckenšteina ir Dönhoffai. Jie valdė didelius dvarus, augino grūdus ir bulves, vystė arklinių klostę. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, dėl geopolitinių teritorijų dalybų Rytų Prūsija atsidūrė ekonominėje izoliacijoje. Tuomet Veimaro Respublikos vyriausybė suteikė pagalbą regionui mažindama mokesčius ir teikdama paramą paskolomis.

Tačiau dėl periferinės lokacijos Rytų Prūsijai

reikėjo gaminti daug pramoninių produktų savo teritorijoje. Todėl nenuostabu, kad verslūs žmonės kūrėsi čia ir diegė turimą patirtį. Jie vystė laivų statybą, plieno konstrukcijas, transporto priemonių gamybą, medienos apdirbimą, celiuliozės pramonę, cukraus gamybą, jau nekalbant apie žemės ūkį ir galvijų veislininkystę. Pažymėtina, kad visi pramonininkai rodė tvirtus socialinius įsipareigojimus tiek savo darbuotojams, tiek bendruomenės ir regiono vystymo prasme.

Žemės ūkis

1900 metų duomenimis, Rytprūsiuose gyveno apie du milijonus gyventojų, iš jų trys ketvirtadaliai vertėsi žemės ūkiu. Derlingiausios vietovės buvo į pietus nuo Priegliaus, nederlingomis laikytos abi nerijos ir šiaurinė provincijos dalis aplink Tilžę su daugybe pelkių, miškų. Jau tuo metu krašte buvo kuriama ir naudojama moderni žemės ūkio technika, įrengta sudėtinga drenažo sistema su siurbliais ir kanalais, kad būtų pašalintas vanduo iš gausių pelkynų, paverčiant juos žemės ūkio paskirties žeme. Visa tai lėmė gausesnį derlių, o Rytų Prūsija buvo vadinama „Vokietijos aruodu“.

Nenuostabu, kad to laikotarpio reklamose ar brošiūrose aptinkame įvairiausios žemės ūkio technikos ir su tuo susijusios įrangos informaciją.

Kai pagalvoji, 1938 m. krašte jau buvo diegiamas patobulintas srutų-mėslo siurblys su laisvai besisukančia sparnuote, o tuo metu Lietuvoje tam buvo naudojamos tik šakės.

Žemės ūkio technikos istorija mena, o apie tai primena ir reklamos lapeliai, kad Egbertas von Kobylinskis XIX amžiaus viduryje Karaliaučiuje sukūrė bulvių kasamąją mašiną. Teigiama, kad tai yra seniausias tokio pobūdžio mechanizmas, o von Kobylinskis pirmasis panaudojo sietinio kombaino principą. Mechanizmų inžinerijos bendruomenėje jis visada liks kaip žemės ūkio technikos išradėjas ir dizaineris. Tik vėliau, apie 1939 m., Niemeyeris patobulino bulvių kasimo kombainą.

Kai Tilžėje 1900 metais pastatė fabriką „Pan Separator“, tai buvo vienintelė įmonė, kuri gamino vietinės konstrukcijos pieno centrifugas. Įdomu, jog separatoriaus detales sujungdavo ne lituojant, bet pasitelkiant patikimesnį elektrinį suvirinimą. Separatorius PAN-N greitai tapo populiariausias tarp vietinių regiono bei vokiečių ūkininkų dėl paprasto naudojimo ir sklandaus visų prietaiso mazgų darbo. „Pan Separator“ turėjo savo filialą Berlyne, kuris buvo atsakingas už produkcijos pardavimą Vokietijos pietuose ir vakaruose.

Atskira šneka būtų apie prūsiškus žirgus traukėnus, bet aptarsiu tik tam tikrus faktus. Jokioje kitoje Vokietijos Reicho dalyje žirgų veisimas nebuvo toks rūpestingas kaip Rytų Prūsijoje. Jis ypač klesti vietovėse tarp Priegliaus ir ežeringuose rajonuose. Iš pradžių pagrindinė traukėnų veislės arklių dauginimo užduotis buvo aprūpinti jais kariuomenės kavaleriją. Tačiau šių žirgų savybės – tvirtumas, paklusnumas, galima sakyti, net motyvacija – buvo svarbus traukėnų pranašumas žirgų sporte. Jau 1936 m. vasaros olimpinėse žaidynėse Berlyne Rytprūsiuose užauginti traukėnų žirgai laimėjo vieną sidabro ir šešis aukso medalius. Klestėjimo metu traukėnų populiacija buvo 25 000 kumelių ir 1200 eržilų, tokius skaičius sunku įsivaizduoti net ir šiandien!

Pramonė

XX a. pradžioje Rytprūsių pramonė vystėsi tik keliose vietose: Karaliaučiuje, Klaipėdoje, Tilžėje, Įsrutyje, Gumbinėje. Čia be laivų statybos augo metalo gaminių pramonė, buities ir statybinių prekių gamyba. Pateiktose iliustracijose skaitytojas gali nesunkiai įvertinti pramonės produkcijos asortimentą: nuo tapetų, kilimų, linoleumo ir baldų iki įvairiausios

paskirties vamzdžių, hidroforų bei žemės ūkio technikos. Didmeninė prekyba sparčiai vystėsi Karaliaučiuje, Klaipėdoje, Tilžėje ir Įsrutyje.

Krašto provincijose būta daug lentpjūvių (apie Klaipėdą), keli dideli popieriaus fabrikai, stiklo gamyklos, alaus daryklos, spirito distiliavimo gamyklos ir kt. Kaimo vietovėse buvo intensyviai ir sėkmingai eksploatuojami linų audimo darbai.

1904 m. provincijos laivų kompanija skaičiavo 41 jūrų laivą (iš jų 38 garlaivius). Pagrindiniai jūrų miestai buvo Klaipėda ir Karaliaučius (Pillau uostas).

Kasyba taip pat vystėsi. Iš mineralų karalystės pirmiausia reikėtų paminėti gintarą, tikrą Rytų Prūsijos „auksą“ ir durpes. Krašte buvo kasama puikios molio, kalkakmenio, kai kurių pelkių geležies rūdos, buvo ir negausių rudųjų anglių telkinių.

Pradedant 1881 metais Rytprūsiuose buvo įsteigtos 23 pagrindinės muitinės įstaigos – nuo Karaliaučiaus iki Lauksargių, Smalininkų bei nuo Klaipėdos iki Opalenių.

Iliustracijose pateikiama tik keletas daugiau mažiau žinomų to laikmečio pramonės įmonių bei fabrikų reklaminių skelbimų, skrajučių ar plakatų, šalia trumpas tų firmų aprašymas. Pažymėtina, jog daugelis to laikotarpio reklaminių lapelių buvo labai kokybiški tiek spaudos, tiek dizaino prasme, o tai rodo produktų gamintojų ir vartotojų aukšto lygio santykius. Kai kurie prekių ženklai išlikę iki šių laikų – „Osram“, „Salamander“ ar „Pilsner“.

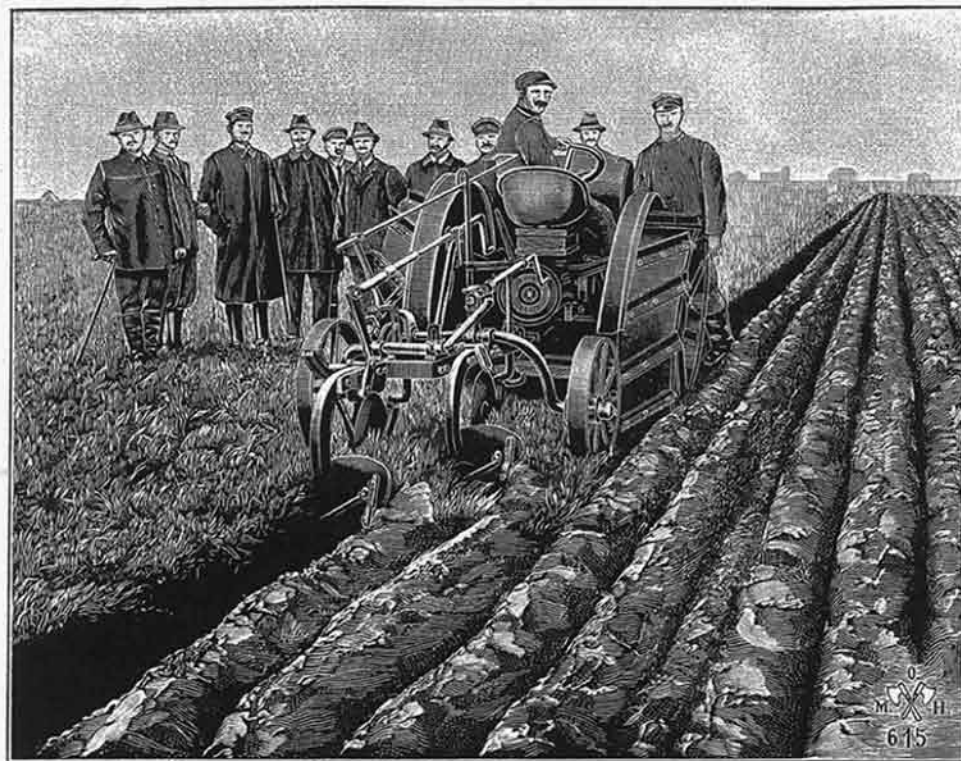
Rudolfas Wermke (g. 1842 m.) nuo mažens dirbo tėvų kalvėje. Po tėvo mirties jis su broliu 1870 m. įkūrė bendrą įmonę „Heiligenbeile“. Tada niekas neįtarė, kad broliai padės pamatus svarbiausiai Rytų Prūsijos žemės ūkio technikos gamyklai, gaminančiai ir tobulinančiai prūsiškus plūgus. Verslas klostėsi taip gerai, kad įmonė plėtėsi, gamino sėjamosias, akėčias, kultivatorius, kolektorius, volus, trąšų barstytuvus, arklinius grėblius, šieno vartytuvus, smulkintuvus, runkelių pjautuvus.

Nepaisant pelningo laikotarpio, dėl nepalankios geografinės padėties buvo sunku rasti tinkamų specialistų, nes trūko mažų ir pigių butų. Todėl Wermke 1892–1896 m. šalia gamyklos pastatė namą kvalifikuotiems darbuotojams.

Po Wermkes mirties 1903 m. įmonei ėmė vadovauti Friedrichas Bartelsas ir tas pareigas ėjo tris dešimtmečius. Jam vadovaujant, imtasi tolesnių naujovių: išplėsta technikos surinkimo salė, įkurtas metalo apdirbimo cechasis. Kitas

Urteile aus der Praxis über Wermke's Anhängengeräte I. OSTPREUSSEN

1930

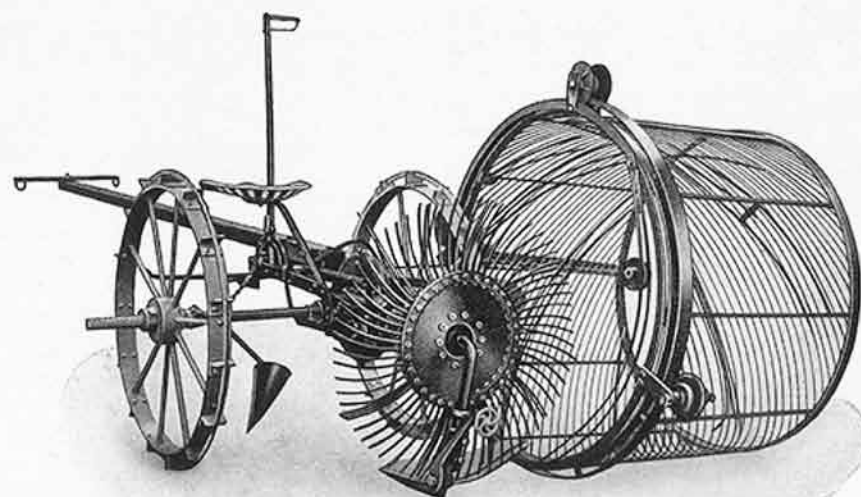

Feldherr F 2 V W

beim Umpflügen von 800 Morgen Wiesen beim Memeldelta-Deichverband in der Nähe von Seckenburg, Kr. Niederung

Schnelle Ernte – leichte Arbeit

1939

NIEMEYER'S Kartoffel-Erntemaschine „VORRAT“

Reklamlinė skrajutė, kviečianti atvykti ir pamatyti, kaip arija R. Wermkės plūgai. Kita skrajutė pristato „Vorrat“ bulvių kasimo mašiną.

SALAMANDER SCHUHE

1924

J. Martschausky & Co.
Marktstr. 41 MEMEL Marktstr. 41.
Grösstes Spezial-Geschäft
für Motorräder, Fahrräder, Nähmaschinen, Sprech-
apparate und Schallplatten, Musik-Instrumente,
elektr. Artikel etc. Grosses Lager in Zubehörteilen.
Ausführung sämtlicher Reparaturen in nur bester und
sauberster Arbeit bei billigster Berechnung unter Garantie.
Spezialität: Extraanfertigen von Ersatzteilen,
wie: Wellen, Zahnradern etc. für mech. Werke,
Projektionsapparate usw. nach Modell oder Zeichnung.
Spezialabteilung: Werkstatt für Präzisions-Mechanik.
Elektrischer Betrieb. – – Einzig am Platze.

KAYSER
NÄH-
MASCHINEN
Glatter Eichenfuss
Verstellmischel Neu
fall ohne Mehrpreis

KAYSERFABRIK A-G KAISERSLAUTERN

VIM
PUTZT ALLES

1928

Firma „J. Martšausky ir Co.“ Klaipėdoje sėkmingai prekiaavo motociklais, dviračiais, siuvimo mašinomis, radijo ir plokštelių klausymosi aparatais, muzikos instrumentais. Tada mėgtas prekinis ženklas „Salamander“ yra populiarus ir dabar, o visa ko valymo putas VIM jau seniai prarado savo vardą.

EISELE-VERTIKAL
Die neue verbesserte Jauchepumpe
mit allseitig drehbarem Rührwerk
D. R. Pat.

Saugt selbst an
Kein Einfüllen
Entleert sich selbst
Kein Entleeren
Keine Ventile und Packungen
Einfache Bedienung
Kleiner Kraftverbrauch
Größe Leistung

Große allseitige Rührwirkung
mit vollem Strahl

1938

KOMNICK
die
Sonderklasse
unter den
Zugmaschinen
zieht jede Last, nimmt jede Steigung
Preis nur R.M. 6890.-
Elastikbereifung zu Listenpreisen
Für den Acker nur andere Räder.

Automobilfabrik Komnick A-G Elbing

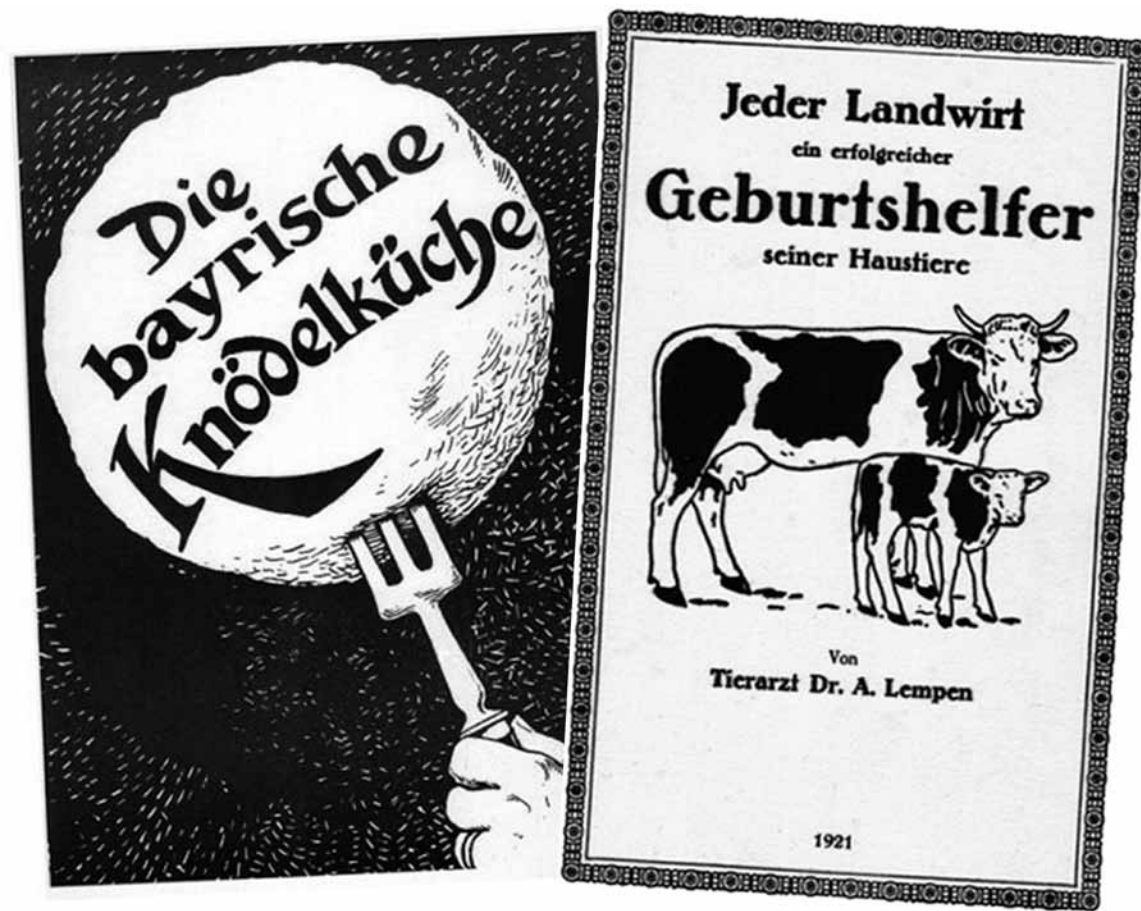
1925

Geres
Invicta
mit
Hochleistungs-
Trieur

Urteile
aus der Praxis über
Resiles
Saatgut-Reinigungs-Maschinen
und Anlagen
„Geres“

1925

Tokie žemės ūkio mašinų ir mechanizmų gamintojai kaip „Geres“, „Komnick“ ar „Eisele“ buvo vieni populiariausių ir moderniausių tuo laiku dėl patikimumo bei efektyvumo.

Rytprūsių neaplenkė ir visokias valgių gaminimo ir receptų brošiūrų mada, kartu buvo leidžiamos patarimų knygelės, pavyzdžiui, „Sėkminga namų augintinių akušerė“.

Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Rudolfo Wermkės žemės ūkio technikos gamykla Šventapilėje (Heiligenbeil) buvo pagrindinė tokios produkcijos tiekėja Rytprūsijoje. Kai 1905 m. atidarė filialą Tilžėje, praktiškai kiekvienas ūkininkas savo kieme turėjo vienokį ar kitokį „vermkės“ plūgą.

įmonės filialas 1905 m. atsirado Tilžėje, galiausiai 1906 m. visas įmonės pastatas buvo visiškai modernizuotas.

Nacionalsocialistams užgrobęs valdžią, Friedrichui Bartelsui atėjo sunkūs laikai, ir jis paliko įmonę 1935 m. Jo įpėdinis buvo Hugo Hessmeris ir įmonei vadovavo iki pabaigos – 1945 m. sausio.

„Waggonfabrik L. Steinfurt“ Karaliaučiuje buvo įkurta 1830 m. kaip „Metalinių švirkštų ir mašinų gamykla Leopold Steinfurt“. Joje gamino hidraulinius presus, sraigtus, pompas ir švirkštus.

Verslo įkūrėjas Benjaminas Leopoldas Steinfurtas mirė 1864 m. ir jo sūnus Leopoldas pradėjo gaminti geležinkelio vagonus, gavo Karališkojo Rytų geležinkelio užsakymą pagaminti 50 vagonų. Jau 1870 m. buvo pagamintas 500-asis, o 1873 m. ir tūkstantasis vagonas.

1905 m. Feliksas Heumanas (L. Steinfurto gimnaitis) įkūrė „Waggonfabrik L. Steinfurt GmbH“. Tuomet gamykloje dirbo daug karo belaisvių, todėl ji išsilaikė iki karo pabaigos. 1922 m. gamykla tapo akcine korporacija. Kai 1932 m. mirė Feliksas Heumanas, įmonę valdė jo sūnus Friedrichas ir Maksas.

Per 1944 m. Karaliaučiaus antskrydžius bendrovė patyrė daug žalos. 1945 m. gamyklą galutinai užėmė sovietų kariuomenė, o likę darbuotojai pateko į nelaisvę. Nelabai apgadintus įmonės korpusus rusai netrukus vėl pradėjo eksploatuoti.

Kompaniją „Notzon“ 1914 metais įkūrė Franzas Notzonas, o 1939 m. pavertė ją ūkine bendrija. Tuo metu prekiaavo žemės ūkio technika, bet gamino ir akėčias, kurios buvo parduodamos „Notzon akėčios“ pavadinimu. Gaminį pagal užsakymą pagamino įmonė „Arved Wollny“ iš Breslau-Ohlau. Pačioje „Notzon“ įmonėje dirbo tik 6 žmonės.

Franzas Komnickas nusipirko „Hotopsche“ mašinų gamyklą su 40 darbuotojų 1898 m. ir per ateinančius 40 metų išplėtė savo įmonę „Komnick“ į vieną svarbiausių gamyklų Rytprūsijoje. Jis gamino viską: nuo kalkių presų iki sunkvežimių, autobusų, kuliamačių, traktorių, variklių, motorinių plūgų ir garo mašinų. Priklausomai nuo užsakymų gausos, jis samdydavo iki 2400 žmonių. Už savo motorinį plūgą 1913 m. „Komnick“ gavo aukso medalį Sankt Peterburgo parodoje, o didžioji dalis produkcijos tradiciškai buvo parduodama Rusijai.

Motorinius plūgus vis dažniau keitė traktoriai, todėl 1920 m. „Komnick“ pradėjo gaminti ir kelių bei žemės ūkio traktorius su „Daimler-Benz“ varikliais iš Gagenau miesto.

Per ekonominę krizę 1924–1929 m. įmonė patyrė nuostolių ir 1933 m. buvo iškelta bankroto byla. Gamyklą iš dalies perėmė „Büssing-NAG ir F. Schichau“ laivų statykla. Tada Franzas Komnickas su sūnumi Hansu įkūrė naują įmonę „F. Komnick & Söhne GmbH“. Jie remontavo garo mašinas ir variklius. Vėliau įmonė valdė darbo agentūras ir dirbo iki karo pabaigos. Pasibaigus karui, Lenkija perėmė įmonę, kuri tapo autobusų remonto dirbtuve.

Švietimas ir kultūra

Valdant Frydrichui Viljamui I, kaimo mokyklų sistema buvo išplėsta ir 1739 m. pastatyta apie 1000 mokyklų. Karaliaučiaus Wilhelmo von Humboldto (1767–1835) mokyklos planas sukūrė esminį vietos gimnazijų reformos scenarijų. Iki 1945 m. Rytų Prūsijoje veikė 31 gimnazija, iš jų aštuonios Karaliaučiuje.

Pradedant 1920-aisiais buvo rengiami solidarumo semestrai (*Ostsemester*), tai lėmė, kad 1930 metais studijuojančiųjų skaičius krašte pasiekė 4113 studentų. Nepamirškime, Karaliaučiuje nuo 1841 m. veikusios dailės akademijos, o 1915 m. veikusi komercinė mokykla 1930 m. įgijo teisę suteikti daktaro laipsnius.

Visi šie švietimo sistemos plėtros darbai netruko duoti gerų rezultatų ne tik ekonomikoje, bet kartu kėlė kultūrinį krašto lygį. Prisiminkime gerai mums žinomas Rytprūsių spaustuvininkų tradicijas. Be to, imigrantai iš kitų kraštų į Rytų Prūsijos kasdienę kultūrą atnešė įvairiausių kalbų ir tarmių, legendų, dainų, liaudies meno, papročių, keramikos, tekstilės ir buities formų. Nuo XX a. pradžios jau vyko dainų festivaliai „Preussische Provinzial Sangerfest“ Karaliaučiuje, taip pat lietuviškų dainų ir muzikos festivaliai Gumbinėje. Didesniuose miestuose ir miesteliuose veikė teatrai, vyko koncertai, šokių vakarai.

Verta paminėti, jog krašte buvo vystoma labai aktyvi ir argumentuota socialinė-politinė reklama, kas rodo apie tos srities svarbos išmąnyimą ir apgalvotus veiksmus.

Mums taip pat aktualus ir gerai žinomas jūrinių kultūros liudijimas yra unikalios kūrėnų vėtrungės (*Kurenwimpel*), išskiriantis žvejų laivus pagal vietą ir žymėjimo tipą Kuršių mariose. Krašte taip pat klestėjo apdoroto gintaro rankdarbiai iš vietinių turtingų gintaro telkinių.

Galbūt labiausiai stebinantis, kartu atspindintis svarbų kultūrinį-mokslinį Rytprūsių pasiekimą – vienas seniausių paukščių draustinių Kuršių nerijoje Rasytėje, veikiantis nuo 1901 m.

Prūsijos ir Rytų Prūsijos provincijos dainininkų draugija daugelį metų organizavo dainų festivalius (šventes), įvairiausių koncertus ir šokių vakarus. 1903 metų Dainų festivalio afiša ir 1857 metų koncerto „Laukinis bučinys“ skelbimas laikraštyje (Karaliaučius)

Viskas sportui, kelionėms, nakvynei kaime ir kiti priedai... O kas tada nesvajotojo bent kartą pailsėti Krance (Cranz), Karaliaučiaus pašonėje?

Nuo 1920 m. iki 1941 m. paroda „Deutsche Ostmesse Königsberg“ tapo antra pagal dydį Vokietijoje po Leipcigo.

Manau, skaitytojai supras, kad sąmoningai tekste nesigilinu į Karaliaučiaus universiteto mokslo vyrų pasiekimus ir svarbą ne tik krašto, bet ir pasauline prasme. Tema labai plati ir apie tai yra daug parašyta.

Prie bendrakultūrinių krašto reiškinių priiskirčiau ir aptariamuoju laikotarpiu labai išpopuliarėjusią Karaliaučiaus mugę (*oficialiai, Deutsche Ostmesse Königsberg, sutrumpintai DOK, kitaip dar žinoma kaip Königsberger Messe*). Šis didelis renginys Karaliaučiuje pradėtas organizuoti po Pirmojo pasaulinio karo, siekiant plėtoti Rytų Prūsijos ekonomiką, kuri buvo beveik izoliuota nuo Vokietijos Reicho, po Versalio sutarties. Pirmąją Rytų mugę 1920 m. Karaliaučiaus zoologijos sode atidarė reichsprezidentas Friedrichas Ebertas. Iš pradžių mugę vykdavo kasmet vasarį ir rugsėjį, nuo 1928 metų vykdavo tik kartą per metus, rugpjūčio antroje pusėje.

Pirmaisiais metais tai buvo žemės ūkio investicijų ir plataus vartojimo prekių mugė. Be didmeninės prekybos didelę reikšmę turėjo prekyba kolonijinėmis prekėmis, geležimi ir metalo dirbiniais, linais, kanapėmis, kailiais, odomis, statybinėmis medžiagomis ir anglimi, tekstilės prekėmis, prekyba mediena ir kuru. Mugės sėkmė paskatino plėsti asortimentą įtraukiant pramonines prekes. Tai davė didelį postūmį mažesniems gamintojams ir dėl to 1925 m. Karaliaučiuje buvo pastatyti Technologijų namai. DOK sustiprino ekonominius ryšius tarp Rytų Prūsijos anklavo ir Reicho, kartu atvėrė kelią Vokietijos pramonei patekti į Rytų Europos rinkas. 1930 metais mugę užgulė 120 000 lankytojų, iš jų 2 500 užsieniečių. 1937 metais lankytojų skaičius išaugo iki 204 000. Apskritai „Deutsche Ostmesse Königsberg“ tapo antra pagal dydį Vokietijos Reicho paroda po Leipcigo. Paskutinė DOK mugė vyko 1941 m.

Laisvalaikis

Nuostabūs kraštovaizdžiai ir Baltijos jūros paplūdimiai, trakėnų žirgai ir simbolinis briedis – keli žodžiai apie Rytprūsius. Vokietijos imperijos

gyventojai šį regioną žinojo kaip vasaros kurortą. Kas galėjo sau leisti, kelionių tarnybos nuveždavo iki Vyslos marių ar Kuršių nerijos. Sykiu ir politikai šlovino Rytų Prūsiją kaip tvirtovę, Vokietijos Reicho forpostą rytuose, o Karaliaučius buvo tikras dvasinis centras.

Vokietijoje įsikūrusi „Universum-Film AG“ (UFA) 1920-1930 m. sukūrė daugiau filmų nei visos kitos Europos šalys kartu sudėjus. Daugybė žmonių kasdien eidavo į kino teatrus ieškodami pramogų ir laisvalaikio užsiėmimų, o finansiškai stipresni mėgo linksmintis miestų reviu, kabaretuose ar cirko arenose.

Be jokios abejonės, daugelis kino filmų buvo rodomi ir Karaliaučiuje, Tilžėje, Gumbinėje, Klaipėdoje ir kitur. Pažymėtina, kad kino pramonė neapsiribojo vien vokiška produkcija, o nemažai filmų tiesiog jau buvo dubliuojami į vokiečių kalbą. Labai didelės sėkmės susilaukė 1939 metų filmas „Kelionė į Tilžę“ (*Die Reise nacht Tilsit*) bei apie 1930 metus dubliuotas amerikietiškas filmas „Vakaruose nieko naujo“ (*Im Westen Nichts Neues*) pagal E. M. Remarko beveik to paties pavadinimo romaną.

Sportas taip pat pritraukė masinę auditoriją: futbolą, dviračių ir automobilių lenktynes, žirgų konkūrus, bokso renginius stebėjo minios žiūrovų.

Nuo 1923 m. visoje Vokietijos teritorijoje radijo imtuvų skaičius išaugo nuo 10 tūkst. iki daugiau nei 5,4 milijono. Dainų įrašai plokštelėse taip pat sparčiai populiarino ir keitė šlagerių bei šokių madas. Neabejotinai dalis šios produkcijos buvo įsigyta ir Rytprusių gyventojų. Kaip ir visame pasaulyje, čia taip pat visi klausėsi ir žavėjosi nuostabią Merline Ditrich bei kitais atlikėjais.

Bet triukšmingi renginiai ir vakarėliai baigėsi Didžiąja depresija, kuri prasidėjo 1929 m. Tačiau krizės kamuojami žmonės greitai ima tikėti ir garbinti naują pranašą – Adolfą Hitlerį. Nacionalsocialistai žada „nacionalinį prisikėlimą“ ir kursto nusivylimą demokratija. 1932 m. rinkimuose nacionalsocializmas užklumpa Rytų Prūsiją. Kraštas iš politinio žemėlapių galutinai išnyksta po 1945 metų...

Zusammenfassung

Ende des 13. Jh. erreichte der Deutsche Orden den Fluss Nemunas (dt. die Memel) und der dem Deutschen Orden untergeordnete Livländische Orden unterwarf endgültig Semgallen. An der litauischen Grenze verliefen zwei Fronten. Die bisher stattgefundenen einzelnen Zusammenstöße, meistens weiter von Litauen entfernt, verwandelten sich in einen dauernden Krieg, und das Territorium Litauens wurde zum Ort dieser Kämpfe. Nach kurzer Zeit erwiderte das litauische Heer mit häufigen Kriegszügen in die von dem Deutschen Orden eroberten baltischen Gebiete, darunter auch nach Schalauen (lit. Skalva), welches von den Kreuzrittern bis ca. 1278 erobert wurde. Im Aufsatz „Kriegszüge des litauischen Heeres in das von dem Deutschen Orden eroberte Schalauen im 13.-14. Jh.“ von A. Leliukaitė werden die im 13.-14. Jh. die von den Litauern durchgeführten Kriegszüge nach Schalauen untersucht. Dabei werden auch die organisatorischen Aspekte dieser Kriegszüge präsentiert: Von wem wurden die Angriffe geführt und wie groß waren die zum Kriegszug gebildeten Heere.

Im Aufsatz „Der Landschaftswandel in den Umgebungen von Rambynas und seine Erkundungsmöglichkeiten“, der dem 30. Jubiläum des Regionalparks Rambynas gewidmet ist, stellt die Autorin Diana Milašauskienė den Lesern die landschaftlichen Umgebungen von Rambynas und ihre historischen Besonderheiten vor sowie sie beschreibt die wichtigsten Veränderungen binnen der letzten 30 Jahren. Während der Tätigkeitszeit der Direktion des Nationalparks

Rambynas von 2001 bis 2022 wurde aktive Zusammenarbeit mit verschiedenen Institutionen und Gemeinden gepflegt, wobei Duzende von verschiedenen internationalen, nationalen und lokalen Projekte initiiert und durchgeführt wurden und dadurch die eigentümliche Landschaft von Rambynas-Umgebungen für die öffentliche Erkundung angepasst wurde.

Der so genannte Stein von Lauksargiai ist schon lange Zeit aus seinem ursprünglichen Ort verschwunden. Linas Tamulynas und Darius Kiniulis, die Autoren des Aufsatzes „Der Stein von Lauksargiai: Kann das unikale Objekt des Kulturerbes zurückgewonnen werden?“, decken die Tatsachen auf, wo sich der Stein heute befindet und was seine ursprüngliche Funktion war.

E. Bacevičius verweist in seinem Aufsatz „Nachrichten auf den Scherben der Ostseeküste: Untersuchungen zum Ursprung der Reste alter Gefäße“ darauf, dass die Scherben von Haushaltsgefäßen ein wichtiges Material zur Erkundung der Landeskultur Ostpreußens und den Tauschhandel darstellen. Von ihm wurden die in der ersten Hälfte des 20. Jh. in den Vororten von Memel aufgefundenen Reste von Haushaltsgefäßen, die von lokalen Bewohnern gebraucht wurden, untersucht. Beschrieben werden noch nicht veröffentlichte Angaben zu den in dem Boden versteckten und den unerwartet entdeckten oder aufgrund des Unwissens vernichteten Beständen von Gefäßen. Der Autor vertritt die Meinung, dass die altertümlichen Gefäße immer noch in verwahrlosten Lagern oder

LITERATŪRA

1. landtechnik-historisch.de
2. deutsche-digitale-bibliothek.de
3. bildarchiv-ostpreussen.de

4. de.m.wikipedia.org
5. m.ebay-kleinanzeigen.de

in Gruben mit Bauabfällen aufgefunden werden können. Die Vielfalt von Keramikerzeugnissen, Markierungen der Hersteller darauf und das Erkennen ihres Kunstwertes können als Erkundungsmittel in Schulen und Museen dienen.

Der Schriftsteller **Dr. Vytautas Čepas** stellt im Aufsatz **„Der schmerzhafteste Schatten der Verzweiflung“** das traurige Bild des historischen und kulturellen Erbes von Kleinlitauen im heutigen Litauen dar, indem er die Problematik seiner Erhaltung in der Welt der Oberflächlichkeit und Gleichmütigkeit hervorhebt. Im Aufsatz werden schöne Beispiele zum Andenken von Vydūnas, M. Mažvydas, K. Donelaitis, I. Simonaitytė und anderer für das Land wichtiger Persönlichkeiten genannt, aber es wird darauf hingewiesen, dass es nicht ausreichend ist, um das unikale Kulturerbe Kleinlitauens für kommende Generationen lebendig zu erhalten und es zu schützen.

Roza Šikšnienė präsentiert in ihrem Aufsatz **„Die Lager von Macikai“** kurz die Geschichte

der Lager von Kriegsgefangenen in Macikai (Bezirk Šilutė) und die der späteren Abteilung von GULAG, wobei die verbrecherische Tätigkeit der totalitären Regimen – sowohl des nazistischen Deutschlands als auch der UdSSR – in Bezug auf die litauischen Kriegsgefangenen und die zivilen Bürger Litauens gezeigt wird. In der Zeitschrift werden die von R. Šikšnienė aus dem Deutschen übertragenen Erinnerungen des Arztes Prof. Dr. Arno Schulze aus Deutschland veröffentlicht, die zur Zeit im Museum von Šilutė aufbewahrt werden. Sie ergänzen unser Wissen darüber, wie das Lagersystem funktionierte. In den Erinnerungen „Das spezielle Krankenhaus für die gefangenen deutschen Soldaten in Heiligsberg, Vilnius und Heydekrug (Šilutė). Befreiung aus der Gefangenschaft“ beschreibt Prof. Dr. med. Arno Schulze als Kriegsgefangener und junger Arzt seine Erfahrungen im Lager von Macikai in den Jahren 1945-1948.

In der Zeitschrift „Rambynas“ wird den Lesern die Kurzgeschichte **„Die dicke Linde“** von der Schriftstellerin **Marina Kulčinskaja** dargeboten.

Į vokiečių kalbą vertė Justina Daunorienė

Abstract

At the end of the 13th century, the Teutonic Order reached the Neman and its subordinate Livonian Order managed to conquer Semigalia. Two war fronts stretched along the borders of Lithuania. The previously isolated skirmishes in the outskirts of Lithuania turned into a continuous war and the territory of Lithuania became a battlefield. Soon after, the Lithuanian army has started its own retaliation in the form of military campaigns into the Baltic lands taken over by the Teutonic Order, including Skalva, which was conquered sometime before 1278. In her article titled **Military Campaigns of the Lithuanian Army to Skalva Conquered by the Teutonic Order in the 13th-14th Centuries**, **A. Leliukaitė** analyzes the campaigns of the Lithuanian army to Skalva from the 13th to the 14th century. The article also presents organizational aspects of these campaigns, such as who led the attacks and the size of the army.

Landscape Changes in Rambynas Region and its Discovery Opportunities is an article dedicated to the 30-year anniversary of Rambynas Regional Park. Its author **Diana Milašauskienė** introduces the readers to the natural and historical peculiarities of Rambynas Region landscape and describes its key changes within the past thirty years. During its operating period from 2001 to 2022, Rambynas Regional Park Directorate has cooperated with a number of various institutions and communities in initiating and implementing tents of distinct international, national and local projects. The uniquely expressive landscape of

Rambynas Region is well adapted for the society's needs.

The so called Lauksargiai Boulder has long vanished from its initial spot. In their article titled **Lauksargiai Boulder: Will We Get our Unique Cultural Heritage Object Back?**, **Linus Tamulynas and Darius Kiniulis** reveal the current location of this legendary boulder and its primary purpose.

In his article titled **Messages in the Shards of the Sea Coast: Studies of the Origins of Slivers of Ancient Crockery**, **E. Bacevičius** highlights the value of the remnants of household crockery in learning about the East Prussian culture and trade exchange. The author has studied the slivers of household crockery discovered in the outskirts of Memel in the first half of the 20th century. E. Bacevičius tells of certain yet untold events of the modern age discovered deep underground and the accidentally found or unknowingly demolished storages of crockery. The author believes that some of the old crockery can still be found in the flea markets and construction debris pits. Learning about the variety of pottery, the labels of their producers and their artistic value is an educational tool in schools and museums.

Writer **Dr. Vytautas Čepas** presents his article titled **Agonizing Shadow of Despair**, which depicts the historical and cultural heritage of Lithuania Minor in the modern-day Lithuania and highlights the evident problem of its

preservation in the world ruled by superficiality and indifference. The article mentions the beautiful examples of immortalizing the memory of Vydūnas, M. Mažvydas, K. Donelaitis, I. Simonaitytė and other regionally important figures and notes that this is not enough to ensure that the unique cultural heritage of Lithuania Minor lives on and is preserved for future generations.

In her article titled **Macikai POW and GULAG Camps**, **Roza Šikšnienė** gives a brief introduction to the history of Macikai prisoner-of-war and GULAG camps in Šilutė District. The article reveals the criminal activities of the totalitarian regimes of both the Nazi Germany and USSR with respect to prisoners of war and

civilians of Lithuania. The magazine also publishes the memoirs of Dr. Arno Schulze kept in Šilutė Museum and translated by R. Šikšnienė from German. These memoirs supplement our knowledge about the way that the POW and GULAG system operated. In his memoirs titled *Special Hospital for German POW Soldiers in Heiligsberg, Vilnius and Heydekrug (Šilutė). Release from Captivity*, Prof. Med. Dr. Arno Schulze describes his experiences as a young doctor and prisoner of war in Macikai POW Camp from 1945 to 1948.

Novella titled **The Stout Linden Tree** by **Marina Kulčinskaja** will be published in Rambynas Magazine.

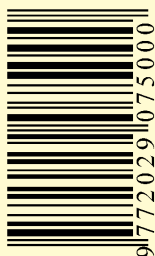
Į anglų kalbą vertė UAB „Mažas pasaulis“

Vytautas Šilas gimė 1937 m. birželio 29 d. Šiauliuose. 1961–1967 m. studijavo VU Fizikos fakultete. 1961 m. Vilniuje įsteigė iki šiol veikiantį jaunimo esperanto kalbos klubą „Juneco“. Parengė dvi plokšteles esperanto kalba: lietuvių liaudies dainų (įdainavo Virgilijus Noreika (1962)) ir lietuvių estradinių dainų (1965). 1977 m. tapo pirmojo pasaulyje esperanto kalbos vadovėlio radijo mėgėjams autoriumi. Nuo 1989 m. – Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininkas. Nuo 1980 m. ekskursijų po Karaliaučiaus kraštą organizatorius ir vadovas. Incijavo LR Seimo nutarimus dėl Atmintinų dienų: lapkričio 30 d. – Mažosios Lietuvos prisijungimo (Tilžės akto); spalio 16 d. – Mažosios Lietuvos gyventojų genocido; parėmė sausio 15 d. – Klaipėdos krašto sukilimo dienos įteisinimą. Straipsnių rinkinio „Mažoji Lietuva. Lietuvininkų kovos“ sudarytojas ir vienas iš autorių (2010). E. Skipičio nuotrauka

Potvynis. Nuotrauka Rolando Žalgevičiaus

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 1,8 tūkst. eurų suma remia „Rambyno“ parengimo spaudai ir spaudos darbus, taip pat p. 2–19, p. 26–47, p. 51–62 esančių straipsnių parengimą.

© Rambynas, 2022. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, įm. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė, tel./faks. 8 441 41834. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du kartus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25c, Vilnius, LT-03153, Lietuva.

Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.